

ڀارت پبليڪيشن جي چوٿين ڀيٽ
هو هن ڪلپا جو ٽيون اصلوڪو ٽول

عورت

آڊ جاڳڻ کان وٺي عورت طرف ٻن قسمن جا رايا ڏٺا ويا آهن.
ڪي هن کي سڀيتا سمان سمجهن ٿا

ڪي هن کي سرويٽا جيان.
رڳو عورت کي ڪٽي ڇا ۽ سمجهن
مگر عورت پاڻ کي ڇا ٿي سمجهي؟

ڪنهن عورت ڪلدي ڪلدي چيو آهي ته مون کي
موشي آهي ته مون کي جيڪو ملندو سو مر نه هوندو.....
هن ٽول جي ٽائڪا اڳيان صرف ٻه ڳالهيون آهن.
سؤمان ۽ سڪس. سڄا اڳيان ته صرف آهي ٻه ڳالهيون
هيون. هر ”عورت“ جي اڳيان اڪثر آهي ٻه ڳالهيون
هولڊيون آهن. سڄ ڪاٺي آهي يا ساڄي، يا وچ يا ساڄي
۽ ڪاٺي انهي ۾ ۽ ٻڻ وچ ۾. ”عورت ٽول جون آهي
ستون آهان هي ڪن ۾ وڃڻ لڳنديون ته ”عورت اڃان
تدرست جي هڪ وڏي چوڪ آهي. ڇو ته مرد ان جو ٻارو
پورو ڪندڙ ڪري نه سگهو آهي.“

ڏيڻ سو صفحا دلچسپ ڪور قيمت ڏيڍ روپيو

BHARAT PUBLICATION

Camp 4 Kalyan (B.M.Y.)

ڀارت پبليڪيشن جو سالانو چندو پنڃ روپيا آهي.
ولائٽ وارن لاءِ ست روپيا.

سال ۾ ڪل اٺن روپين جا ٽول ڏنا وڃن ٿا.

اڪيون سڄل ٿي ويون هيون. ۽ هٿو به اٿين. هن
جڏهن منهنجو منهن پنهنجي ٻنهي هٿن ۾ آڻي اُڀرو
مٿي ڪيو تڏهن مون اڌ ڪاٺ اڪين مان هٽي اڪين جي
آڻس تي ڇٽيءَ طرح ڏسي وراو. هو شالڪ ٿي
سڄل اڪين سان منهنجي منهن ڏانهن ڏسندو رهيو.
۽ پوءِ آهستي چيائين، ”نه نه! هڪ دفع راءِ ٻانجي
وڃڻ جي معنيٰ اها ڪراهي نه راءِ هميشه گمراهي
رهندو.....“

”بس منو!“ مون ٽنگن جي گهري احساس
۾ چيو، ”ٻان سان هاڻ ڪٿي به ڇوڻ جي ضرورت
نه آهي. تنهنجو جواب ٺهيندو، اڪين ڪڏهن جو ڏيئي
جڏو آهي.“

هنجي چين تي هڪ سوکير مسڪراحت لهايان ٿي.
هو ڪيتراون ئي ٽهڙاڙن چپ چاپ بنا چسروڙ جي
پنهنجي سڄل اڪين سان منهنجي سڄل اڪين ڏانهن
لهاو پندو رهيو.

۽ انهن ٽهڙاڙن ۾ خبر ناهي ڪيتراون صدائون
خبر ناهي ڪيترا جيڪي ٽڙي ويا.

”ٺر ملا! ٺن ڇا ڪڏهن به مولڪي سمجهڻ جي
ڪوشش نه ڪند؟ ڇا ٺون چاهين ٿي ته مان زندگي ٺر
ٺر ڦٽو وٺي رهان؟“

منهنجو دم گهٽجي رهيو هئو.

”جواب هڪو ئي نه. جيڪڏهن ائين نه ائين ٿي
سگهن. مون اڄ تائين پنهنجي خيالي موجودگيءَ سان ئي
بهار ڪيو آهي. ان اصولي بهار ڪندي مان خيالي
ٺر به ڪرڻ جو عادي ٿي ويو آهيان. مان به اڀرڻ ٿي
اڀيان وڌو آهيان. سوچيم، اڄ جڏهن قسمت سان
ٻنهي جو رهاڻو اچي مليو آهي ٺڌهن پوءِ چوڻ زندگيءَ
جي شاعراڻي ڇا همراڻي پنهنجي هم سفر ڪريون.“
منهنجي ٻنهي ٻانهن کي ٻنهي هٿن سان پڪڙي زور
ڏئي چيائين، ”ٺر ملا. ٺون ڇا پنهنجي منهن جي
ٻالهه ڪڏهن نه مڃيندين؟“

هنجي ٻاڏ طرف ايتري لڳن. ايتري ٺر ٻن ڏسي
منهنجي به دل اڏي ٺي ٺري اٿي. مون اکيون پوري
ٻنهنجي منهن هنجي چاليءَ ۾ لڪائيندي چيو،
”مڃينديس. مان مڃينديس منهنجي مڃينديس مڃينديس..... مڃينديس.....“
ٺر جي آڙو. ”ٺون مولڪي ڇڏي نه نه ڏيندين؟“
هن ڪو به جواب نه ڏنو.

منهنجو منهن هنجي چاليءَ ۾ هڻو مگر مون ائين
هٿس ڪيو ته منهنجو سوال ٻڌي ته کان هٿس

موت وقت تي آهي. هاڻ مان توکي ڪيڏانهن وڃڻ
 لڏ پيڏس.

ياظرف هجوانتر ويريم نسي مون پر مل دل سان چو،
 ”منو“، وه پر پر جي ڪه زوري آهي؟ تون ان
 ڪه زوريءَ کي نسي پڙهي ايتي وڌو آهين. ان
 لمولي زلديءَ سان ڪيل ليڪ لاهي. موڪلي اٿن تي
 رهڻ ڏي. مان زلديءَ جي راه تي اڪيلي تي
 وڌي آهيان. وڌندي نڪي ٻه آهيان مگر مون
 ڪڏهن به اڳيان وڌڻ وساريل آهي...“

”مگر تون اڳيان وڌندي به آئي ڪئي آهين؟ آئي
آهين مون وقت مڙون لوڪي منزل سمجهو هئا. اڄ
منزل خود مسافر ٿا آهن آئي آهي.“ ڪٿ تان اچي،
ڪٿان واري شيان مان هڪ آلم ڪڍي اها ڪٿ
سان اڪٽل منهنجي تصوير ٺهي. ڪار به ڏي ڇا آهن،
”اها ملا. تون ڪڍي آهين، اهو جواب مون ڪڍو
وقت اڳ هتي لکي ڇڏيو آهي.“

هو چتر کار نه هئو، مگر چتر نه ډاډو پوي سگهيو هئو.
۱. ان تصوير جي هيٺان لکيل هئو:

لَوں مَنہاڻی - نُون مَنہاڻی - مَنہاڻی مَنہاڻی مَنہاڻی !
 لَکھنوی - لَکھنوی - لَکھنوی - لَکھنوی - لَکھنوی
 صرف مَنہاڻی !

مون ٻاڪه مٽي ڪري موهن ڏاهن لهارو. موهن
کي روئندو ٿي ٺڪر موهن جو ڪاٺو ٺاهي لڳو.

”ها - ها سائي.“

”سائيء سات چڙي ڏاڍا!“

جواب ٻڌي هنجي عجيب حالت ٿي ويئي. گهريءَ
 ائين ٿي اڳوڻو نه ڄاڻ او چنگارون ڏيئي روئندو ۽ گهريءَ
 ائين نه اجهو ٿو وڌو تهڪ ڏيئي کسي. روئڻ ۽ کلڻ جو
 جيڪڏهن سوچڻ سان سمجهند هجي ها ته مان سمجهان ها
 نه منهنجو جواب ٻڌي هو سوچي ٿو ته هو روئي يا کلي.
 مون چيو، ”ٻڌ مڏوهر - تون منهنجي زلديءَ جي
 صرف شروعات ۽ پڇاري ڄاڻين ٿو. وڃه نه.“

”مان اهو ڄاڻان ته ٿو چاهيان.“ هن ڪٽ تي وهندي
 چيو.

”مان منهنجو مطلب ڄاڻان ٿي مڏوهر. پر نه .....
 اهو سڀ ليڪ لاهي. سڄو مڏوهر، مان سڄي ٿي جوان
 اهو سڀ ليڪ لاهي. جيڪڏهن توکي وشواس ٿو اچي
 ته تون منهنجي ڪهاڻي ٻڌ. منهنجي ڪهاڻي ٻڌي
 تون خود چوڻدين ته منهنجو چوڻ سچو آهي.“

”نه پوءِ ٻڌاه ڪهاڻي!“

۽ مون شروع ڪئي پنهنجي جيون ڪهاڻي. ڪهاڻي
 ٻڌي هن چيو، ”ڪاٻا پر هاڻ منهنجو ڪو موه نه رهيو
 آهي لرملا، مگر موه هوندي به مان اهڙا سيڪڙو موه ٿو
 مٿان قربان ڪري سگهان ٿو. تون مون وٽان ٿيندي سڄو
 مسار ڦري آئي آهين، مگر ڦري ٿوري آئي وري به

”پر اهو به ٿوئي ٿي ڇو نه نه لئون هتي ٺاهين؟“
اڃا سان نه آئي آهن؟“

ڪو به جواب نه ڏيئي نه سگهيس.

”ٻڌاء. ٺهڻ لاءِ اٺن ڇا سڄو ٻيڙو هڪڙو هتي هتي اڃا
سان هتي آئي آهن؟“
”نه.“

”نه ٻيو اٺن ڪيئن ڇو نه ....“

”موانگي منهنجا پير هتي چڪي آيا آهن.“

اهو ٻڌي هو اڇو چرچو ٻڌي ويو. ڪيترو وقت هر
پير ٻڌي بيٺو رهيو.

۽ پوءِ ٻي ٽاب ٿي اڇيائين ”اهو ڇا سڄو آهي! ٻڌاء
ٺهڻ لاءِ ڇا سڄو ٻيڙو هڪڙو هتي هتي چڪي
آيا آهن؟“

”ها. سڄو ٻيڙو!“

”نه نه... ٺوڪي ٺهڻ جا پير نه .... ٺوڪي منهنجو پير
چڪي آيو آهي... ٺوڪي منهنجي سال لاءِ... منهنجي ٺهڻ
چڪي آئي آهي.“ منهنجو جواب ٻڌي هڪڙي اکين
ڇمڪ ۽ چوري ٿي اٿس جي جهڙوڪ نمايان ٿي هئي
مگر ارڇو سندس منهن ٻيڙو ٺهڻ لاءِ ٺهڻ
ڪري سندس اکين مان ڇمڪ ۽ چوري مان اٿس جي
جهڙوڪ ٺهڻ لاري جي روشنيءَ جيان غائب ٿي وئي.
ڇيائين، ”ٺهڻ جو هو سالي ڪٿي آهي؟“
”سالي!“

نصروارون، ننگيل هيون. اهي ٻڪ طرف ٻڪ ڪري
 ۽ ٻڪ ٽيبل پيئي هئي. ٽيبل تي ڪجهه ڪتاب، ڪجهه
 ڪاپيون، ۽ ٻيون ۽ ٻڪ مس ڪري پيئي هئي. ان
 طرف ڀٽ ۾ ننگيل نصروار ۾ مهاڻا گانڌي ۽ جواهر لال
 نهرو کي رهيا هئا. ٽيبل جي لڳو لڳ ٻڪ ڪٽ پيئي
 هئي. ڪٽ جي سوانديءَ کان ٻڪ سڌي لاول ايترو
 کليل پيو هئو.

هون ڪريءَ تي وهندي چيو، ”منهنجي هو“
 نصروار ڪٿي آهي؟“

”ڪهڙي؟“ هن جواب سوال ۾ ڏنو.

”اها جا تو پنهنجي هٿ سان ڪڍي آهي.“

هن جي دل مان درد جو ٻڪ گھرو سوسائت اڀريو،
 جو ويدن سان ڀريل دهاڪلنا جي چايا بدجي هجي
 جهڙي ئي ڦهائجي ويو. گھير ٿي چيائين، ” رمضان کي
 نه هون منع ڪئي هئي، مگر هن آخر توکي ٻڌائي ئي
 ڇڏيو! ليڪه نه آهي. منهنجي ڪنهن به ڳالهه جي
 ڪنهن کي اڙاهه ئي ڪهڙي! ڪنهن وقت منهنجي
 معنيٰ ئي ڪهڙي!“

ادو ٻڌي ٻڪ ۾ منهنجي چاچي ڦاٽل لڳي. هجي
 جملي ۾ ڪيترو نه درد ڀريل هئو. درد جيڪو
 کي نه پاڻي ڪري ڇڏي. هون آهستي چيو،
 ڪنهن نه منهنجي ڪا معنيٰ نه هجي ها ته مان پوءِ
 ڪٿان اچان ئي چو ها؟“

گهر ڇڏي ڇا؟ آها! اها به ڪهڙي نه موهي ٺاهه
ڇهي جو اڄ ڪنارو خود پڙي ڏانهن آيو آهي.
مان شالٽ رهڻ هي عادي آهي چڪي هيس، ان
ڪري شالٽ ئي رهيس.

هن چيو، ”ارملا - هونڪي ٿيندو ڇپ رهڻ اصل
هو وڻي. ٻڌاء اڄ ڪيئن اچڻ ليو آهي؟“
”مهاڻو پنهجي اڃا مان هتي اچڻ نه گهر آهي.“
”واهه - اهو اڄ - خوب ٻڌايو.“ هن ڪلهي چيو،
”پاڻي سڌيون ٺاه ڪائي، اهو مڪن تي سڳوئي ٿو، مگر
ٿون ڪنهن پئي جي اڃا مان ڪنهن پئي طرف وڃين؟
اهو بلڪل ئي لاء مڪن آهي.“
وري نه مون ڪجهه نه چيو.

مروهر چيو، ”ٻڌاء ارملا، ٿون اڄ انهن کوٽي کوٽي
ڇو پئي لڳن؟ اڄ نه ٿون هڪ الجھن هجي اچي مڏون
جي سامهون پئي آهن. ٿون ٺارائون مڏاڻون ٿي
مگر مان انهن محسوس ٿو ڪريان ته ٿون مڏهجي آڙار
ٿي رهي آهين!“

اهو ٻڌي مون مرڪندي سدس گهر ڏانهن رخ رکيو.
قل به ڪمرا ۽ هڪ رڌڻو هئو. هڪ ڪمرو خاص
مروهر لاء هئو. ان ڪمري ۾ هڪ طرف ڪتابن جي
هڪ شيلف هئي، جنهن ۾ اليڪ سڌي، هندي، اردو
۽ انگريزي ڪتاب پيا هئا. شيلف مٿان گود ۾ ٺنگو،
مڪسر گودوڪي ۽ جارج برنلڊ شاگردن شولڻ

دروازي طرف وڌڻ لاءِ مجبور ڪيو.

منهنجي ذهن ۾ ساڳيوئي گهٽ هلي رهيو هئو. مان جلدوءَ ۾ آيل انسان جيان هڪ طرف هلي وهي هيس. ڪيترو وقت مولڪي سهڪڻي لٽي پئي ته مان ڪيڏانهن رهي رهي هيس. جڏهن ڪنهن گهر جي بند دروازي وقت پهتس، تڏهن منهنجي واس مان ازخود آواز اڪتو، ”منوهر.“

سڌ مون ڪيو، مگر مون محسوس ائين ڪيو جو منهنجي اندران ڪنهن پئي سڌ ڪيو. هاڻي مون پاڻ سنڀاليو. مگر پاڻ سنڀالڻ کان اڳ دروازو کلي ويو.

منوهر چئي رهيو، ”اڄ اچ ڪر ملا. ٻاهر واٽڻ والو ڪنهن پيلي آهي؟ اڄ نه منهنجا وڏا ڀاڳ چٽا!“

مگر مان اندر وڃڻ بجاءِ ٻوليان موٽيس. هن اڪڙو اڪڙو قدم وڌائي منهنجي اڳيان اچي چيو، ”ڪر ملا هي جاءِ. دروازي تائين پهچي، سڌ ڪري ٻوليان موٽي وڃڻ ڪٿان جو رواج آهي؟“

مون روڪجي چيو، ”مان ڀل ۾ تڏانهن اچي ويهي هئس.“

”او نه خوب ٻڌايو.“ منوهر کلي چيو، ”هاڻ ڀل ۾ چار منٽ اندر دل نه ٻڌو ته پاڻي ٽلاسن تي بي وڃ.“ مون هڪ نظر هن طرف ڦٽي ڪئي.

هن وري نه کلي چيو، ”ٽون جيڪڏهن ان ريت نٿو پلجي اچي هن طرف اڪرين ته ٻڌه بندي ڪي ٻيو

اھي آسو، آسو نہ پاڪ سرڌا جا ٻولر پشپ هئا ويندڙ
جي امر پاڪ ۾

(۲۴)

سڌا سوي، ساڻيون واري مندر ۾، ايشور پگتيءَ
جو ڪورس ڪيم علي رهيو هئو. مندر جي پاسي
واري مھدان ۾ ڪي نوجوان وٺي ٻال والد ڪري رهيا
هئا. پاسي واري گهر ۾ ان ڳالھ، ٿان هڪ پتي ۽ پتيءَ
جو ڇوڪڙو هلي رهيو جو پتي پتيءَ جي موڪل کان
-واءِ ڪيل ڏسي آئي هئي. گهر ۾ پاڻو پي چاڪ باها جي
منگن کي زور ڏيئي رهيو هڪ. اٺا ٻاهر پڌر ۾ ساڙين
سان گپ شپ هڻي رهي هئي.

۴ مان پي خيال خالي نظرن سان دويءَ کان ٻاهر جي
بضا ڏانهن لھاري رهي هيس.

اوچتو منهنجي ذهن ۾ هڪ جهولي گيم جو پڙ لاءِ
ٻيو. ڪڙي ڏيڙي آواز ۾ ڳڻي رهيو هئو:

”امر هڪ ٻيڙ ڪي شڪتي،

امر هڪ ٻيڙ ڪا ڳالھ.“

ماضيءَ جي گيم اڏڻ سان ماضيءَ جي ولڏيءَ جا
الڪ وائڻا منهنجي ذهن ۾ ٿوري ويا. دل ۾ هڪ
گهري درد جو اهڙو احساس ٿيو جنهن ۾ منهنجي، جسر
۾ الڪي لرزش هڻي وئي. اوچتو موٽي ۾ هڪ لامعار
پنٿ ۾ اڏيڻ ۾، جنهن مولڪي ڪت سان اڏي

”هڪ قرب ڪندين؟“

”پر ڇڏ نه.“

”مڏوهر کي اڀرائي ڇڏ.“

”نه ڀاءُ، هاڻ مان پنهنجي سڄي زندگي اڪيلي رهڻ چاهيان ٿي.“

”ان امري زندگيءَ سان ڪيائون ليڪ نه آهي.“

”تون فيضو ڪيو آهي نه مان پنهنجي زندگي دٻس

کي لکين سر اڏڻ ۾ صرف ڪندين.“

”سو ليڪ آهي، مگر ان ۾ اڪيلي رهڻ جي ڪهڙي ضرورت آهي؟“

”مولڪي ڪنهن به ڳالهه لاءِ مجبور نه ڪر ڀاءُ.“

”ڀڳوان کي ڇڏ هڪ بي ڳالهه، مڃيندين؟“

”هو، ”لوڪي هڻڻ ئي ڪپي. اٺون اڃ هن جي گهر وڃي

صرف هڪ دفعو پنهنجي تصوير ڏسي اچ. هو شعر ۾

هجي. ڪيئن ويندين؟“

”مون ڪنڌ لوڏي ها ڪئي.“

”ٻه جو ڪجهه نئي سڀ ڪجهه مولڪي لکجي. وڃ

ٽنهن ڏسي ڇپائين، ”ڀڳو هاڻ هلايو.“ انهن چئي هڪ

ٻي ويراڻي ملي مسڪرائت مسڪرائي هو هوائسي

پار جي ڏاڪڻ چڙهي وڃي مٿي پيو. ۽ پوءِ هڪ

مڏووري مسڪرائي لمستي ڪري الڳ هليو ويو.

”دي ڏسندي هوائي جهاز اکين کان دور ٿي ويو.

اکين مان نه ڇار آسو ڪري اچي پٺ پيا. شايد

درد جو هڪ وڏو سوسائٽي اڀريو مگر اهر آسڻ جي
مڏهجي اکين ۾ پوڄڻ کان اڳي تي ڏل جي ٺاڪ ڪورائين
۾ ڪم لڳي ويا.

”ڀاءُ، مون چيو، ”ان لمولي ٻڌهجي زال کيء سان
ڪيل مان سوڍ؟“
”هن ٻڌهجي پيار ۾ سوڍ سان ڪو به سڀڻ ڪوڊ
ڏيڻو آهي.“

”پوءِ اهو سڀ ڇا لک آهي؟“
”لک ڪهڙي يا نه مگر سندس ٻر ۾ ئي معنيٰ ڪرڻي.
گهٽ ۾ گهٽ مان سندس ٻر ۾ ئي نظر انداز نٿو ڪري
مڪهان!“
”ڇو؟“

”ڇا هنجو پيار ۾، جيئي؟“ سندس زال وڃي
ڪنهن به شيءِ واسطو جو محتاج ڪرڻي.
”مان چپ لڳي وئي.“

”ڀاءُ پٽ - مولڪي نڪر ڪوڊ هڻي نه سندس زال
ڪم هڻي. مون جڏهن انجو ڏس پيو پيو مائس لڏهن
گهڻو ئي نه ڪندي آخر ان شرط تي اڳاٽي نه ٿيڻ
آسان ٿاڻه. نه ڪڙبان. پٽ، هو منجهه ٿڌو ٿو ڪي ڪم
پيار ڪري ٿو.“

”مان وري به چٽي ٿي رهڻي.“
”ٻڌهجي هنن آهي پٽ.“

”ڇو؟“

آبدي. چولدو هوس: پيار جي جيت کان سواءِ ڀڳوان
جي سموري رچنا غير مڪمل آهي. جيڪڏهن ڀڳوان
جي رچنا مڪمل آهي ته کيس اڇڻوئي بولدو.

مون چيو، ”لنهنجي معنيٰ ۾ لنهنجو اهو وشواس
ٿئي چڪو آهي؟“

چيائين ”ڪهاڻي موجب ڪو نه ٿيو آهي، مگر هونءِ
سڄي پڇي ٿئي چڪو آهي.“

مون کيس دلداري ڏيندي چيو، ”جڏهن امولي ۾
او پنهنجي مذهب کي زلده رکيو آهي، ان مان ظاهر
آهي ته جيت لنهنجي ٿي ٿيندي.“

هن چيو، ”پر مولڪي ان جيت جو ڪو موٽ ڪونهي
ياغ منهنجي لاءِ هاڻ مان ايمان، نه سڪ، غير خوشيءَ
آلڙو مسڪرايت، ڏاڍو وڻاءُ هارائڻ ڪٽڻ ۾ ڪو به تفاوت
نه رهيو آهي. بس - مان صرف اهو چاهيان ٿو ته هوءَ
هميشه سڪي رهي. هنجي زلديءَ جي هر رات پورا ماسيءَ
جي رات جيان سٽل ۽ روشن رهي. ڪڏهن به هنجي
زلديءَ تي دڪن جي ڀر چالين نه پوي. منهنجي لاءِ
هنجي خوشي تي منهنجي خوشي آهي.“

پير، اهو ڏي منهنجي چالي هڪ گهري ڀڙا
کان ٽٽ لڳي.

جيئن ڪي لهرون، ڪناري تي پهچڻ کان اڳي
پن له، پن ۾ ملي ڪم ٿي وينديون آهن ليئن مندر جي
ٻاڻ طرف سڄي لڳن هوس ڪري، منهنجي دل ۾

سگهندو.

ٻڌو مائس، ”پر هيءَ آهي ڪير؟“

ڇيائين، ”مڏهجي راڌا.“

ٻڌو مائس، ”اڏائي راڌا جنهن لڏهجي پيار کي

ٻڌڙيءَ لائين ڏولگر سمجهو؟“

اهو ٻڌي سندس اکين ۾ آنسو پري آيا، ڇيائين،

”ها، اچائي.“

مان عجب ۾ پئجي ويس. تصوير، تصوير نه بلڪه

هڪ ڪارٽون لکي رهيو هئو. مونءَ اڏڙي تصوير

ڏسي شايد ڪلڻ روڪي نه سگهان، مگر هاڻ حالت اچي

هئي. مون هڪ دفع وري ان تصوير ڏانهن لهاريو.

تصوير جي هيٺان ٻه ستون شعر جون لکيل هيون. مون

ٻڌو مائس، ”منوهر اهو ڇا شعر آهي؟“

ڇيائين، ”مڙهي دل کي خوش ڪرڻ جو بهالو آهي.“

ڇيو مائس، ”مولڪي نه ٻڌائيندين؟“

هن چاهيو ته هو الڪار ڪري مگر جڏهن مون

سندس هٿ کڻي هڪڙو ڏيئي چيو، ”ٻڌاءِ نه

ڏوس.“ تڏهن الڪار ڪري نه سگهيو. شعر ٻڌي مون

چيو، ”اهو ڇا سچو ٻڌو دل کي خوش ڪرڻ جو بهالو

آهي؟“

ڇيائين، ”ها! مگر ڪجهه عرصو اڳ اهو بهالو نه حقيقي

هئي. تن ڏينهن ۾ برابر هو، مولڪي جڏي هلي وئي

مگر مولڪي وڻواس هئو ته هرءَ ضرور مون وٽ

منار آهين. پنهنجي ئي زندگي نه هڪ مثال آهي
 دنيا مان لنگ وڃڻ کي دور ڪرڻ جو. مان اوهي
 نظر ۾ رکي پنهنجي ماڻه ۾ هر ڪنهن پيڊ جي خلاف
 لغزو وڃائيندس ۽ پروڱار کي التجا ڪندس ته هو
 اسانجي ذاتين مان وڃا ڪڍي ٻنهي ديسن کي ملائي
 هڪ ڪري.

پنهنجي اکين ۾ آلسو آري آيا.
 هن چيو، ”پنٺ اون مندر جي لڳن ڪهاڻي پڙهي
 آهي؟“

”ا، جو؟“

”پڙهي ٿو سڄو.“

”پر اوه ڪيئن پڙهي؟“

”هواڪي مندر ۾ پاڻ پڙهي ٻڌائي. چيائين ته اها
 سندس پنهنجي آتم ڪهاڻي هئي.“

”اڃا.“

”ڪانه. هو مولڪي پنهنجي گهر وٺي هليو. سندس
 پيءُ وغيره ملند ۾ سندس مامي جي شاديءَ تي
 هئا. اتي ئي هن پنهنجي ٻن ڪهاڻي ٻڌائي.
 پاڻيءَ ۾ پنهنجي اڙيتا جو اهو ٻڌايائين ته اڏا
 ڪي جو هڪ ڌرت جي تصوير ٺهاري چيائين،
 ان تصوير کي سڃاڻيندو؟“

مون چيو، ”ا.“

چيائين، ”مولڪان سواءِ ٻيو ڪير به هنڪي سڃاڻي نه

ڪوشش نه ڪئي. هو هتي رهي ٿو ۽ پاڻوءَ جو دوسرو
آهي، ان ڳالهه عجب ۾ ضرور وجهي ڇڏيو.
هو آهستي آهستي اڳيان وڌيو. چيائين، ”اڻ
ڏند آهين!“

جواب ۾ مون صرف مسڪرايو.
پاڻو رمضان ڏانهن اشارو ڪري چيو، ”ليڪڻ
مهاڻه اعو سب هجي ئي بدولت ٿيو آهي.“
نه هو ليڪڻ به ٿي ويو هئو.

لنا ڪٿت جي خالي مان هڪ رسالو ڪڍي آئي.
چيائين، ”ڏس لڙ، لا هي ڪهائي هن ٻار لکي آهي.
ڏاڍي سٺي آهي. پوءِ پڙه.“

مون ان نليل رسالي ڏانهن ٺهاريو. لکيل هئو:
”لکڻ“ ليڪڻ: موهن.....

(۲۳)

دراڻي حياڙ ڇٽڻ ۾ اڌ ڪلاڪ کن پيو هئو. رمضان
ٿي هت ملائي چيو، ”هٻڙ لمٽي، جي خدا چاهيو ته
ڪڏهن نه ڪڏهن ضرور گڏجنديس.“

”لمٽي.“ مون چيو، ”پر پاءُ ٻاهه جي خبر اڪدم
ڏج. ها! خطن جا جواب برابر ڏيندو رهجي نه ر
سڄو ٻيو مولڪي ڏٺو وڌو ٿيندو.“

”اهو ٻلا ڪيئن ٿو ٿي سگهي ته مان توکي خط نه
لکان؟ اڻ ٿي نه هورم جي دل ۾ هڪ بلند روشن

۳۱
لکھن آباڻجي هن ميلاب جي روشن حقيقت سڀني جي اکين ۾ آسڻ واري ڇڏيا.

۽ پوءِ جو ڪجهه مون ڏٺو ان ۾ مولائي سڄي ڀارت ۽ پاڪستان جو آئينده نظر آيو. مولائي زنده ڏسي منهنجي ڪهاڻي ٻڌي پاڻو مستوش رمضان ڏانهن وڌو. مستوش کي اڳيان وڌندو ڏسي رمضان به پنهنجون ٻالهن ڦهلائي ڇڏيون. هڪ هيندو، ٻيو مسلمان مگر جڏهن اهي مليا تڏهن هڪ انسان سان هڪ انسان ٿي!

۽ پوءِ رمضان مولڏانهن لهاري. رڪي چيو، ”ڏٺو ٿو ڏرم ايترو ڪجهه نه ٿيندو آهي جو ٿوري ئي لوڪو لڳڻ سان ٿئي پوي. جيڪڏهن اهو مٽيءَ جي دلي جيان ڪجهه هجي ها ته سچ لائي واري ڇير ڪڏهن به اڻيائ، ظلم ۽ پاڻ مٿان جيست حاصل نه ڪري هاڻ.“
مون دل تي دل ۾ هن مهان آتما کي پرڻام ڪيو. ”اڄ دوست - دروازي تي پٿر جيان بهجي چو ويو.“
”ڪيئن؟“ پاڻو ڪلندي چيو، ”اڳيون نه مهت - ٿر ۾ پڇي، زنده آهي.“

مون اڪدم دروازي ڏانهن لهاريو. دروازي وٽ انسان اڃا به اڳيون مهلي رهيو هئو. هنکي ڏسي به اڳيون مهڻ جي ضرورت محسوس ڪئي. مگر ممڪن آهي، اهو سمجهي مون الهی ٿوري ٻي

ڏسي پهرين لهايم عجب ۽ پوءِ خوشيءَ ۾ پئجي ويا.
 خبر پيم ته مانت ڪلڀاڻ ڪئمپ ۾ هئا. تمام جلدي
 رمضان، گوبال ۽ مان ڪلڀاڻ ڪئمپ ڏانهن روانا ٿياسين.
 وات تي گوبال مولڪي هڪ اهڙي لـ خبر ٻڌائي جو
 ٻڌي ڇڻ اعتبار تي نه آيو. مگر هـ لکي ڪو نه ڏٺو
 نه رسو، التوڪلي تي ڏام، چمر: قدومت جو انصاف
 شايد هميشه ان تي ٿيندو آهي. نه هڪ نه هڪ
 ڏينهن هر ڪنهن کي پڇڻجو پڇڻجو حساب ڏيڻو ٿي
 ٻوڏو آهي.

ٻڌم ته خبر لاهي ڪنهن زمين جي زهر ڏيئي ماري
 ڇڏيو. ڇاچ ڪندي زمين جي گهران ..... سيندس
 بلنگه ٿان ڪنهن ٺاريءَ جون ٻـڳل ڇوڙيون لڌيون
 وڃن. سمن ڇاچ ڪندي به پتو نه پيو ته ڪنهن کيس
 زهر ڏنو هئو. هڪ ڪڍاري سين جي بلنگه ٿان ٻـڳل
 ڇوڙيون لڌيون وڃن. اهـ خبر هڪ ڪهاڻي پڙهي
 ۾ جي اخبارن ۾ چبي هئي. مگر اتي پراي ڪنهن
 پکي سو پڳوان ڄاڻي، پر گوبال پکي هئي ۽ هاڻ مون پڻ،
 مان قدومت جي انصاف ۽ ڪرم جي قانون تي
 سوچيندي مانتن وقت پهچي ويس. گور پڇيندي
 اکين مان آنس جي بوسافت شروع ٿي وئي. ماسيءَ
 سان ملندي دل برابر پڙجي آئي هئي، مگر روئي نه
 سگهي هئس. هتي حالت اور هئي. جيئن روشن
 مان ڏانهن بهارڻ سان اکين ۾ پاڻي پڙجي اهو آهي

ويجن تي اسانجي ديس کي به از ڪرايو آهي. الهن مذهبي ويجن تي ملڪ جو امن، ملڪ جو سک ۽ ملڪ جي اناه طاقت وڃائي ڇڏي آهي. مان تنهنجي پاڻ کي سهجهائيندس ته ڌرم ڇا آهي ۽ زندگي ڇا آهي. ڌرم ۽ مذهب انساني زندگيءَ کي بهتر بنائڻ جو وسيلو آهي. ڇا ڳالھ، انساني زندگيءَ کي بدتر بنائي ٿي سو سچو ڌرم يا مذهب ٿي نٿو سگهي. انسانيت تي انسان جو وڏي ۾ وڏو ڌرم يا مذهب آهي. ۽ اها انسانيت جي تقاضا آهي ته توکي تنهنجن مائنس وقت يا امانت موٽايو وڃي ۽ تنهنجن مائنس جو پڻ اهو اخلاقي فرض آهي توکي سوڳار ڪرڻ.

(۲۲)

مولائي هڪ ڏي ۽ ڄاڻي ۽ پر بي جان. منهنجي به صحت تمام خراب ٿي ويئي. پر رمضان جي ھر - خيال ساڻي ڊاڪٽر جي دوائن مولائي لڳي زندگي ڏني. اتي منهنجي جيون جو راز، رازي رهيو. ڊاڪٽر ۽ گهر جي آئين کان سواءِ ٻيو ڪوبه ڪجهه ڄاڻي نه سگهيو. هڪ ڏينهن اهو آيو جڏهن رمضان سان ڪنو پاڻيءَ جي جهاز رستي آزاد ٻارڪ پوري ٿي پير رکي آتما جي اني ۽ جو سامهه ڪير ۽ پاڻي ڪجهه لڳون محسوس ڪير.

پهرين پهرين وڃي ماسي سان مليا سين. ۽ ۲

حوالی نہ کر سکتے ہیں؟

”اچھا انسان زلدے آھی پھل“ هن جي اکين ۾ ڇمڪ
ڏوڙي آئي. چيائين، ”اھو سڀ هتي ٻڌائڻ لیک نہ
لھندو۔ هل نہ مٿي لڙج لي هلون.“

اسين مٿي لڙج لي آياسين، هتي مون مختصر ۾ شروع
کان پڇاڙيءَ تائين پنهنجي ڪهاڻي چئي ٻڌائي. منهنجي
ڪهاڻي ٻڌي هنجي اکين ۾ آنسو لڙي آيا. مون چيو،
”مولڪي مرڻ ڏي ڀاءُ، مولڪي هسڻ ڏيا کان لشرق
آهي. ڏايا جي هر مرد کان لشرق آهي. سڄو مولڪي
ڪنهن به مدد جي درڪار ناهي.“

”تون ان ۾ ڀل ڪري رهسي آهين ڀنڀا. پنهنجي
طبيعت خراب آهي. وڏي ڳالهه نہ. پنهنجا ڏينهن به
اچي ٻريا آهن. ٻڌا مان هڪ شريف (پنجابي مسلمان)
ڀاءُ پيءُ جو شريف پٽ آهيان. تون منهنجي گهر هل.
گھيراء به. پنهنجي طبيعت ٻيڪ لڻڻ سان مان خود توکي
هندستان وڌي ايندس. هندستان جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾
هلندس ۽ هتي به پنهنجا مائٽ هوندا، اتي هلي اوکي
الهن سان ملائيندس.“

”۽ جي منهنجا مائٽ مولڪي ۽ سونڪار ڪن نہ؟
منهنجو ڀاءُ هڪ ڪٿر هندو آهي.“

”جي منهنجو ڀاءُ ڪٿر هندو آهي نہ. ڇا توب ڇا منهنجي
رڳن ۾ غريبت ۽ السائيت جو خون ڪولهي؟ ڇا هندو پٿر
ٿيند کان به پائند آهي؟ هر چيز کي پنهنجي پنهنجي

مگر ائين نه ٿيو. هو آيو ۽ اچي اهڙي نه ڦر تائي
 سان مولڪي آرين جي پٺن کان دور ڪري ڇڏيائين
 جو مولڪي ڪچ خبر نٿي ڏئي. جاچي ڏسڻ سان معلوم
 ڪيو ته مان هن اوجوان جي پٺي پالهن ۾ هئس ۽ پاسي
 کان هڪ مال گاڏي لنگهي رهي هئي. هو آهستي
 آهستي مولڪي ٻاهر وٺي آيو ۽ ڪپير آواز ۾ چيائين
 ”پٺو! اهو ڇا ڪري رهي هئين؟“
 ”خود ڪشي!“

”خود ڪشي! خود ڪشي! عظيم گناهه آهي. هتي
 اها ڪهڙي ڳالهه آهي جنهن لاءِ عظيم گناهه ڪرڻ
 لاءِ مجبور ڪيو آهي.“

”هتي! هاءِ هتي ڪچ به نه آهي. نه ماڻهن ۾ رحم
 آهي، نه سچائي. هتي جا ماڻهو عيشي ۽ وحشي آهن.“
 هنڪي سخت ڌڌڪو ڏسيو. ڏکي آواز ۾ چيائين
 ”ڏاڍي ستايل ٿي ڏسجين. پر هاڻ گهٻراءِ نه مان توکي
 دل و جان سان مدد ڪندس. مگر ڏرا پنهنجو ڪچ
 احوال نه ٻڌاء.“

”مدد..... ڇا تون مولڪي مدد ڪندين.....
 نه..... مولڪي مدد نه ڪبي. هاڻ مدد مان ڇا
 بندو..... آف!“

”سڀ ڪچ ٿي سگهي ٿو، ليڪن همت سان -
 ڌريءَ سان!“

”پر تون مذهبي ڪهاڻي ٻڌي مولڪي ظالمن جي -“

هئي. ۽ جنهن انسان مولڪان منهنجي مـرڻ جو حق
 ڪسيو هئو، پاڻ سان ڪنو اللهو به اٿس آهي رهي هيس.
 شاهجيءَ مولڪي پست پر بلڪل زور سان لٽ هڻي
 هئي. صبح جو به ڏاڍو درد ٿي رهيو هيو. مگر
 جعشريءَ جي اچڻ سان مان اهو درد ڀلائي وينس. ۽
 تنهن کان پوءِ جڏهن اچي ٿران جي پٿرن تي سهيڻس ته
 وري اچي پست پر السڌر ڏاڍو درد ٿيڻ لڳو. مون
 انهن محسوس ڪيو گویا منهنجي اندر ۾ ڪا آلهه لڙائي
 ٿو ٿي مري رهي هئي.

۽ مان اندر ٿي اندر ۾ چئي رهي هيس، ”منهنجا
 لال. منهنجا مٽا! ٻڌاءِ مون ٿو لاءِ ڇا نه ڪيو؟ پر
 هن ظالم دليا مولڪي ڪٿي جو به نه رکيو. اڄ ته مان
 تنهنجي لاءِ به جي ٿي سگهان. منهنجا لال هل ته هن
 دليا مان هليا هاون. هي دليا ٻاهر لڳي ماڻهن سان
 پري پئي آهي. منهنجي لاءِ هسڻ دليا ۾ هار ڪڍي
 نه رهندو آهي. ڪڇ به نه..... ڪڇ به نه.....“

اوجتو مون پاڻ طرف ڪنهن کي نه ڪندو ويندو
 محسوس ڪيو. دور کان هڪ طرف کان ڪا کاڌي اچي
 رهي هئي؟ ٻي طرف کان هڪ لوجوان. مون ان جي
 ڪابه ڪوشش نه ڪئي. جيتوڻيڪ اهو سمجهي ٿي ته
 کاڌيءَ کان اڳ اهو لوجوان مون تائين پهچي ويندو
 مگر اهو نه ڄاڻي ته کاڌيءَ کي ويجهو ٿي هوندو
 به اهي رهندو.

مون هنجي پالهن ڪي دور هٿائيندي چيو، ”سو
ن انکان ئي وڃي پڇه.“

”مون کي خبر آهي ته هو حسن جي ڇاڻ ۾ واقف
آهيان، اتي مان نه، هو ويٺو هجي ها.“ ائين چئي هن
پنهنجون پالهنون مون طرف ڦهلايون.

مون وري به الڪي دور هٿائيندي چيو، ”مون کي
اهو نه ٻڌاءِ توکي ڇا مان ڀيٽ ڪولهي؟“

هن اهو ڏيندي چيو، ”ڇو ڪين. مگر اهي
مڙهيءَ مون وٽيون آهن، هتي نه.“ ائين چئي هن
مولر قدر تي پاڻ طرف ڇڪيو.

ن کان پڙهي زور سان ڇڪ ڏئي. هو اولڏوئي
پٺ تي ڪريو. ۽ جيستائين اتي ئي اٿي، انکان
ڪمري کان ٻاهر اڪري دروازو پاتي اڪڙو اڪڙو
پاڻ نان هيٺ لهڻ لڳس.

(۲۱)

هنجي مٿان Lovers Bridge (پر يمين جي پل)
هيٺان ٽرين جا پٽا. ڪراچيءَ طرف ايندو گاڏيءَ
جو سگنل ملي چڪو هئو. مان پاڻ ماري رهي
مڙهيءَ هاڻ سنسار ۾ رهڻ جي ڪا به اڃا

ڇاڙهي پنهنجي ڪارخاني ۾ وٺي هلندس. ”اُهو
 ٿي پئي چيائين، ”تون شايد اهو سمجهڻ چاهين ته مان
 توکي ڪهڙي ڪارخاني ۾ وٺي هلندس، منهنجو
 ڪارخانو دليا - مشهور آهي. وڏا وڏا پئسي وارا
 ماڻهو منهنجي ڪارخاني ۾ ڪار ڪندا آهن.
 توکي خبر آهي ته منهنجي ڪارخاني ۾ ڇا چون مشينرون
 آهن؟ مشينرون آهن پئسن لاهڻ جون! دليا پنهنجي
 ڪارخاني کي ڪي خالڪي وٺالو ڇوڙي آهي مگر
 پئسي وارا ماڻهو ان کي آرام - محل ڇوڙي آهن، منهنجي
 ان آرام محل جون عورتون ايتريون نه حسين ۽ جوان آهن
 جو انهن کي ڏسي جنس جون حورون نه جيڪر خود ڪشي
 ڪرڻ لاءِ تيار ٿي وڃن.“

مان وري نه چپ رهيس. ۽ هو، جنهن اڄڻ شرط
 چيو هئو ته: مان هميشه ٿورو ۽ مطلب جي ڳالهه
 ڳالهايندو آهيان ۽ چون ٿو ته ”تون گهٽ ٿو
 اتي پنهنجي حسن جي اهڙي ڪهڙي پرڏاڪه ڪئي
 ويڙهي، هتي پنهنجي حالت تي ڪهڙي آهي؟
 ڏس! منهنجي سون جهڙو روپ ڪيترو به سٺو ٿي
 ٿي ويو آهي. تون جي مون وقت ايندين ته مولڪي
 خاطري آهي ته پنهنجي منهن ۾ ڪس ڪل جهڙي لالچ
 آهي ويڙهي“ ائين چئي هن پنهنجون ٻاڙون مون
 طرف وڌائيندي چيو، ”پر ملي، اهو نه ٻڌائون
 ڪون ته شاهجيءَ کي سون جهڙيون ڳالهيون ڪرڻ

ڏو لڌار يو.

مون اکيون ڪوليون. ڇرڪ پاريدي چير، ”تون ڪي
 آهين؟ ڇو آيو آهين؟“

”مان هميشه ٿورو ۽ مطلب جي ڳالهه ڳالهائيندو
 آهيان. منهنجو لالو آهي جعفري. تون هاڻ منهنجي
 آهين. شاهجيءَ توکي هاڻ منهنجي حوالي ڪيو آهي.
 هن مو لکان ڄام پٽسا ورتا آهن. شاهجي به وڏو بيوقوف
 آهي. چسو ۽ گڏهه آهي. گڏهه ڇا ڄاڻن گهرن مان.“
 ڪلندي چيائين، ”بيوقوف منهنجي حسن جي به پوري
 ساراهه ڪري اٿي سگهيو. آه! ڪهڙي نه ظالم آهي
 منهنجي اها نر جي نظر. ظالم، بيوقوف، ظالم، سارو
 منهنجي دل کي اڙيءَ طرح ڪهايل ڪري ڇڏيو آهي.
 اوهو ظالم! دور هٿاءِ پنهجي اها شوخ نظر! - مان
 تيز ڇاڻن جي ڇهڪ کان وڌيڪ خطراڪ عورت
 جي اکين جي ڇهڪ کي سهجهندو آهيان. آها! پيشاليءَ
 تي رڳو تون لاهڻ سان او پاڻ کي ڪيترو نه خوبصورت
 بڻائي ڇڏيو آهي. هاڻ تون غصي ۾ لال ٿي رهي
 آهين! واھ - غصي ۾ تون ڪيتري نه پياري پاسجي
 رهي آهين.“ ڪڙائيءَ کان پڪڙندي چيائين، ”هڏاءِ نه
 شاهجيءَ کي مون جهڙيون ڳالهيون ڪرڻ اينديون آهن؟“
 مون ڪوبه جواب ڪونه ڏنو.

هن واچ ۾ ٽائيم ڏسندي چيو، ”بس. اهو ڪوبلو نه
 هاڻ ڪلاڪ اڌ ۾ آيو. پوءِ مان توکي ٺٽڪسيءَ ۾

ٿر ٿر ڪنبي ٿي وڃان. ان وقت مون پاڻ مارڻ جو
خيال ڪيو. ان وقت مولڪي به رڳو هن دليا کان،
هاڪ پاڻ - پنهنجي شريڪن کان لڙمت هئي. پنهنجي
روپ، جوالي ۽ سندوڻا کان لڙمت هئي. مولڪي پنهنجي
استريپڻي کان لڙمت هئي. مون الڪري ستم ڏٺا. ظلم
سٺا ڇاڪاڻ جو مان جوان هيس. ڇاڪاڻ جو مان سندو
هيس ۽ وڏو ڪارڻ، ڇاڪاڻ جو مان استري هيس.

اڃاڪ منهنجي نظر وڃي پٽ ٿي پيل خنڊر
ٿي پئي. مون خنڊر کڻي سوچيو، ”ڇا مان هن خنڊر
سان پنهنجو اٽل آڻيان؟ ڪنن ٻاڪي ۽ مان ٿيو ڏيان؟
ڪنن.....“ منهنجي اڻ رويي اليڪٽرڪ مٿس ٿي پئي.
بس هاڻ خيال ڪير نه اهر هڪ وجهي ڪن پل ۾ ٻاڻڪي
ختم ڪندس.

دل ۾ هلچل مچي ويئي. موت زندگي ۽ ڪي
لڪاري رهيو هو ۽ زندگي موت کي ٻاڻڪ جو وسيلو
ڳولهي رهي هئي.

اڃاڪ ڪلف ۾ ڪنڊي گهٽ جو آواز آيو. مون
سمجهو شاهي آيو آهي. مون ڪدم خنڊر وڌي ڪٽ
ياڙي پٿري هيٺان لڪايو. ۽ پوءِ الهه ڪٽ ٿي
يه طرف منهن ڪري، اکيون پوري لپتي پيس.

تور جلدِي دروازو پڪڙي ڪو اچي منهنجي
پير ۾ پيو. ٿڌن ۾ مون به اکيون کوليون ۽ نه
اڃاڪ هن مولڪي ٻالهن کان چڪي

بس منهنجو ايترو چوڻ ۽ هنجو بگري اٿل. الا!
هن ظالم مولڪي ماري ماري منهنجو دم ئي ڪڍي
ڇڏيو.

مان سڄي رات جاڳندي رهيس. جڏهن ڏلڻ نه
ساهجيءَ کي گهري لند آهي تڏهن پاڻيءَ جي ٿاڪيءَ
ريان اڪايل خبر ڪڍي آهستي آهستي اچي شاهجيءَ
جي ڪت جي پاسي ۾ بيٺس. مون هٿ مٿي ڪٽي
سوچيو ته ڇا هي خبر جي هڪ وار سان مرندو؟...
مان اڃا سوچي ئي رهي هيس جو اچاڪ هن پاسو ورايو.
مان گهٻرائجي ٿورو پويان هڻي ويس. سوچيم، ”هاڻ
الائي ڇا ٿيندو؟“ پر هو اٿيو ڪونه. مان اڳتي وڌيس.
لا معلوم هوليئر الائي ڪٿان بجليءَ جهڙي طاقت اچي
وئي؟ ۽ مون هٿ مٿي ڪٽي زور سان خبر سندس
پاسيءَ ۾ وهائي ڪڍيو.

ليڪن منهنجو خبر سندس پاسيءَ ۾ نه پاڪ
سندس بالهن ۾ وڃي لڳو. هو چلائي اٿيو. منهنجي
ڪت ۾ خبر ٿي، منهنجي پيت ۾ لت ٺڪاءُ
مندي چيائين، ”حرامزادي، ڪافر جي ٻچي.....“

منهنجون اکيون ڏاڍي ويون ۽ مان بي اختيار هڪ
ڇيڪ ڪري پٺ تي ڪري بيهوش ٿي ويس.
صبح ٿيو. مان اٿيس. آهستي آهستي دروازي
ن وڌيس. ڏلڻ نه دروازو ٻاهران بند هئو.
ان وقت جي جذبات جو خيال ڪري هاڻ

ڇاڙهي آيو. اچڻ شرط منهنجي ڪٽ تي اٽڪل ٻنجه
سو کن رپيا ڦٽا ڪيائين. چيائين، ”هان وٽ هڪ
راڻي جي منهنجي. اڙي هتي پاسي ۾ ئي والد ڪٿي هئڻ
ڪٿي پري ڪو نه هئس.“

پر تون جو نه ڪرڻ ۽ شراب نه پيئڻ جو قسم ڪيو
”عشو، پوءِ هي سڀ ڇو ٿا ڪن؟“

”اهو سڀ منهنجي لاءِ آهي راڻي. اسين وڏي
وڏي جڳهه ولنداسين. هڪڙي موٽر به ولنداسين،
مطلب ته زندگي فرسٽ ڪلاس بنائينداسين.“ ٺهڪ
ڏيئي چيائين ”پر اهو نه ٻڌاء، منهنجي پهرين ٻار جي
پيءُ جو نالو ڇا ٿيندو؟“

”اهو پڇيندي ڇا توکي شرم نٿو اچي؟“
”شرم؟ مولڪي“ هڪ ٺهڪ ڏيئي ڪلڻ لڳو.
وري اڇتوئي ڪمپيو ٿي ويو. چيائين، ”توڪي خبر
آهي ته بمبئي ۾ هندو-مسلم فساد ٿيا آهن.“

”مولڪي ڪهڙي خبر. هتي منهنجي زندگي تي
ڪهڙي آهي. هڪ فيڊ ليل پڪي ۽ کان به بدتر.“

”منهنجي ايتري مهال“ هن زور سان ٻاڏو لاهي
مون ڏانهن ڦٽي ڪيو. قسمت سان ٻاڏو اچي منهنجي
ڪاهي تي لڳو. چالي ۽ منهن ٻيئي ويا. مون به غصي
۾ چيو، ”مون ڪهڙو ڪوڙ چيو آهي هو تون مولڪي
ماڻي رهيو آهين. لهجه - شرابي - جواڙي بد معاش -

ٻاڪو - موليٰ!“

لراو مثال رکون.

مون چيو "لراو مثال لڏهن چڙهي جڏهن تو
مولائي هندستان موڪلي ڏين."

"لر ملا، حسن لاء سڀ ڪجهه ڇڏي سگهجي ٿو مگر
ڪنهن به ڳالهه لاء حسن کي ڇڏي نٿو سگهجي. مان
تو سگهان." انهن چئي هـو منهنجي ويجهو جهڪندو
آيو. مون چيو، "..... نه شاهجي....."

مون دل تي دل ۾ پڳوان کسي پڪاريو. مولڪان
هڪ چيخه اڪري ويئي. منهنجي چيخه ڪهري جي
بند ڏرين دروازن ۽ ديوارن سان ٽڪرائجي اليڪ
ٻاڙا بندجي منهنجي ذهن ۾ گولجي ويئي.

۽ مون ڏٺو ته منهنجي چيخه پڳوان جي هڪ ڪن
مان گهري اي ڪن مان اڪري ويئي.

(۲۰)

۽ ان ريت ڪافي راتيون گذري ويون.

شاهجي ڪڏهن به گهر کان ٻاهر نه اڪتو. هو ٿيل
جو هڪ لوڪ مقرر وقت تي روئي کڻي ايندو هئو
مقرر وقت تي باسٽ کڻي ويندو هئو. هڪ رات
و ٻاهر هليو ويو. سڄي رات گهر نه آيو. مون پڇي
ڪي جي ڪوشش ڪئي مگر ڪامياب نه ويس. هو
ان ڪاف پائي ويو هئو. صبح جو شراب ڪا

جو ميل. شاديء جي وسرير لہ صرف زندگي جي
ڪئي رهڻ جا الجار. اقرار ڪيا ويندا آهن. اُن لاءِ
هڪ سر تي ڪافي آهي.

”شاهتي منهنجي هڪ ڪهاڻي آهي.“

”هر انسان هڪ ڪهاڻي آهي بياري.“

”پر ڪهاڻي ڪهاڻيءَ ۾ تفاوت آهي شاهديءَ ڪي
ڪهاڻيون دلين جي لٽن ۾ پوئجي، انسان جي دل
دماغ تي لپايت ڪهاڻو اٿر ڪن لٽون ڪي ڪهاڻيون
نه دل کي جهن به ڪونه. منهنجي رلڪو روپ کي
ڏسي جڏهن توڙي اهڙي بدل اچي وئي آهي جو تون
سڀ ڪجهه ڇڏي هيڏانهن هليو آيو آهين تڏهن مولڪي
اميد آهي ته منهنجي ڪهاڻي ٻڌي تون مولڪي
هندستان موڪلي ڏيندين!“

”اڃا نه ٻڌاء ڪهاڻي“

مون لپايت درديءَ ۾ هڪي پنهنجي ڪهاڻي
چئي ٻڌائي. ڪهاڻي ٻڌي هنجي اکين ۾ آسو اچي
ويا. منهنجي هڪ ڪسي پڪڙي الڪي زور ڏيندي
چيائين، ”مان جهڙو به آهيان، تنهنجو ئي آهيان، ۽
مولڪي پورن خاطري آهي ته مان پريم ۾ شرافت جي
خيال کان منور وڃيس ۽ اوم ڪسان هر حالت ۾ مڻي
آهيان. سچ، سان زندگي ۾ توکي ساڻ ڏيندس.
پاڻ تون پنهنجي ڌرم تي قائم رهي، مان پنهنجي ڌرم
تي. اڄ ته دنيا جي اڳيان پنهنجي متبع ڇو هڪ

ڳڻهه مساوڙ ٿي ملي. جڳهه به مار ٿي هئي. هيٺ ۽
سي واري جڳهه يون باڪل خالي هيون.

هيل ٽائين مان هڏڪي لهائيت پيار يون پيار يون
الهون ٻڌائيندي پاڻ کان دور رکندي آئي هئيس.
مگر خطري جي الديشي کان بي خبردار نه هيس. مون
ڪو خنجر هٿ ڪيو هئو. بس، اچي سهاري ٿي
بمڪان بچڻ جي ڪجهه اميد هير.

پهرين رات هئي. مان پنهنجي زندگيءَ تي ڪجهه
سوچي رهي هيس. اوچتو ڏاڻو ته شاهجي اچي منهنجي
پٺ تي ويٺو ۽ منهنجي وارن ۾ آڱريون وجهي منهنجن
لفن کي گول ڦيرائڻ لڳو.

مون ڪنڊي چيو، ”جو شاهجي ڇا ڳالھ آهي؟“
”ڳالھ نه ڪجهه ڳالھي، صرف اها ته مان تنهنجو

پيار چاهيان ٿو.“

”پيار“ مون چيو، ”شاديءَ کان پوءِ مان سڄي
تنهنجي ئي ويندس. هينئر وڃي سمهي پئ!“
”هولڪي آرام ڪپي. منهنجو آرام تووٽ آهي.“

مون دل ۾ چيو: توهان پرشن اسان استرڻ کي
آرام جي وسيلي ۽ عيش جي سندن کانسواءِ ٻيو سمجهو ٿي
ڇا آهي!

”شاهجي، جذبات وهيٽو ٿيڻ ٺيڪ ناهي.“

”تون چوڻ ٿي ته سڀ ڪجهه شاديءَ کان پوءِ ٿيڻ
گهرجي. پر شاديءَ جو سڄو مطلب ڇا آهي؟“

ختم ٿي چڪو هئو مگر هاڻ آزادي آ. ويدي رهي.
 مان مون چاهيان هاڻ ته مري سگهان هاڻ مگر مون مون
 لئي چاهيو. هاڻ مولڪي پنهنجو پاڻڪي مارڻ جو ڪو
 به اڌ ڪار نه رهيو هئو. منهنجي مون جو اڌ ڪار
 منهنجي اندر به ساهل انسان مولڪان ڪسي ورتو هئو.
 سردار مولڪي پنهنجو پاڻ آچيو. جهانين ته مان
 جيڪڏهن سدس سان شادي ڪريان ته هو ڦرلٽ ۽
 خولڙي ڪرڻ ڇڏي ڏيندو. نه هتي ڏاڳي هاڻ
 گناه جي دليا کان لڪر اچي چڪي هئي. چيائين ته
 جهڪي ڇوڪريون - استريون ڇاپيون ويون آهن تنڪي
 اميرلوڪن وٽ وڪيو ويندو. صرف مان ئي آهيان
 جنهنڪي هو وڪڻڻ لٿو چاهي ۽ وغيره.

مون هنڪي چيو ته مان ساڻس شادي ڪرڻ لاءِ تيار
 آهيان بشرطڪ شادي هلي ڪراچي ۽ ٻر ڪندو. نه هو
 منهنجي شخصي آزاديءَ ٻر ڪڏهن آ. دستدازي نه
 ڪندو.

هن ها ڪئي.

مگر منهنجي من ٻر ڪپهه ٻيو هئو. مون سوچيو هئو
 ته ڪيئن ا هڪان پاڻ ڇڏائي ڀڄندس.

هو مولڪي ڪراچيءَ وٺي آيو. گاڏيءَ ٻر پستول
 ڏيکاري چيائين ته جيڪڏهن ٿورو به ڳوڙ ڪندڻ ته
 پوءِ پاڻڪي ختم ٿي سمجهه. هنڪي ڪراچي جمشاد
 جي پاسي واري، بتليس هوٽل کان ڪپهه دور هڪ

صدا هولي. السائيت جي صدا ٿاري، ٻي رکيا جي صدا نه هئي ۽ ڳوٺ هڪ ٿاريءَ جي آن ڦاٿر رکڻ لاءِ جان جي پرواهه نه ڪري، شهادت جي سمندر ۾ پروان ٿي ويو.

”مگر لاءِ هاڻ توڙ رهيو ئي ڇا آهي؟ اڄ منهنجي زندگي جي معنيٰ ئي ڪهڙي؟ جيڪڏهن اڃي ڪا معنيٰ هجي ها ته ڇا توکي اوم نه اڻائي ها؟ وٽس نه اڻائي ها؟“ مون زوردار آواز ۾ چيو ته مان پنهنجي ڪري ڪا به درگهه ٿيڻ نٿي چاهيان.

مان وڃي پنهنجي ڌرين جي وچ ۾ بيٺس. سڀ عجب ۾ پئجي ويا. مون سردار کي چيو، ”تو کي مان ڪپان نه؟ سو مان آئي آهيان! هاڻ وڌيڪ ڳوٺ شور بند ڪري جيڏالهن ڪپيو، نيڏالهن هلو.“

چوڌر طرف شور مچي ويو ته: اهو ئي ٿو سگهي، اهو ئي ٿو سگهي.

مگر اهو ئي ويو.

(۱۹)

هيل تائين منهنجي زندگي ڪراچيءَ ۾ دهليءَ ۾ بمبئيءَ جي ڪنڊي دنيا ۾ ئي ٿي هئي. مگر اڄ اڄو سلسلو ٿي پيو. جيون جو سر اڀڻو ته ڪڏهن جو

قري وٻو.

اڳي مان ان ڳالھ تي عجب ڪائيندي هيس ته هڪ
خسيس لاريءَ جي ڪري چو وڏيون وڏيون لڙايون
لڙيون ويون. جنهن ۾ زمالي جي چوٽيءَ تي چڙهيل
وڏيون وڏيون سلطنتون حاڪ سان ملي حاڪ ٿي ويون.
مگر هاڻ محسوس ڪيم ته جنهن لاريءَ جي ان کي مان
خسيس سمجهي رهي هيس سا صرف لاريءَ جي ان
نه بلڪه اسان جي ان هئي ۽ جا دليا جي هر ان
کان مهان هئي.

هن هڪ نظر ان استيءَ جي استرڻ تي وڌي جي
منهنجي جهوپڙين جي دروازن وٽ بهي سايون. پيليون
ٿي رهيون هيون. مان منجهي بهي رهيس. سوچيم،
منهنجي ڪري ڪيترين استرڻن جي مهاڳ جو سندور
منجي رهيو هئو.

منهنجي دل ۾ ٻن قسم جا ۽ بچار آهن ٿيا. هڪ
دل چئي رهي ۽ ”پلي ڇا نه ٿي پوي مگر مان هڪ
اليت به ڪانه ڇڏيس.“ مگر اٻي دل چئي رهي هئي:
”ڇا تون چاهين ٿي ته هن ڳوٺ ۾ صرف روين ۽
پتڪو پئجي وڃي. ڳوٺ جو سريلن ڪيترن ۽ معصوم
ٽپڪن جي ڪاٺ آهي. ڳوٺ جو زلڏڪي ۽ زلڏه
دليءَ جو روح آهي.“

وري هڪ دل چيو، ”اڃا تهڪن ۽ گبت ڪر
نه. ٻي ماڻھو مڃي ويندو. مگر ان ماڻھو هڪ

مان سڄي رات آليئي هئس. سڄي رات مون جاڳندي
ڪمبندي ۽ ساٿ ۾ رام رام ڪندي گذاري. صبح
ٿيندي ئي هيٺ لٿس ۽ هڪ طرف ٻوڙون پائيندي
پڇندي رهيس. مولڪي خود به خبر ڪونه هئي ته مان
ڪيڏانهن وڃي رهي هيس.

رستي تي مولڪي هڪ هاري گڏيو. ان مولڪان
اچڻ جو سبب پڇيو. مون کيس سڄي ڳالهه ڪري ٻڌائي.
ڳالهه ٻڌي، وشواس رکڻ جو وچن ڏيئي، هو مولڪي
پنهنجي بستيءَ ۾ وٺي هليو. هو مسلمان هئو ۽ مان
هندو. پاڻو چوندو هئو: مسلمان ئي ڪڏهن به اعتبار
نه ڪجي. مسلمان پنهنجي ٻالهن تي ڪڏهن به اعتبار
اهڙا ٻالهن جيڪڏهن ٽرن جي ڳوٺ ۾ وڃي ۽
ٻالهن تي چيٽريل ٽرن جي ڳوٺ ۾ وڃي ۽
وشواس نه ڪجي. ان ڪري ڪجهه ڪجهه ڏپ ٿي
هيو هئس. پر ڀڳوان جو ڀروسو دل ۾ رکيس. کيس ياد
ڪري چير نه ڀڳوان هن بدقسمت لاريءَ جي عزت هاڻي
منهنجي حوالي آهي. وٺي نه ڏر پديءَ وانگر بچام.
مگر منهنجي ارادو ايشا-ور جي درٻار ۾ نامنظور

ٿا معلوم ڪيئن شاهجيءَ کي خبر پئجي ويئي.
اچي گڏ ٿيا جن مولڪي هنن ڏاڙيلن جي حوالي
کان اڪار ڪيو. ڏسندي ڏسندي وارو مندا

سندس هڪ پگھاڙدار لوڪر ٻاڻي هئي.

شاهجي شراب جي ٻوٽل ڪٽي، پنهنجو سڄو ڪلاس پري، باقي بچيل شراب پين ٻن ڪلاسن ۾ وڌو ۽ پوءِ اهي ٻئي ڪلاس اسانکي ڏيندي چيائين، ”هان - هي پيو ..... هي نه پينديون نه زوريءَ پياريندو سالتو.“

اسان ٻنهي ڪلاس ورتا ۽ چين ٿاڻن آندا، ان وقت دل ۾ ڪراهت هئي ۽ اکين ۾ لاشعور جون چنگاريون. سڄو ڪلاس خالي ڪري شاهجي ٻيءَ لوجوان چوڪريءَ کي کلي لنگايو. مان لاهست ڏکي ويس ۽ ساٿ ۾ ٻولتيءَ دويءَ کان ٿي ٻاهر پگس. ٻاهر ڇڏو جهنگل هئو. مان ڏوڙندي ئي رهيس. اڃا ڪجهه دور ويس جو مون ٻن ٽن ڌاريلن جو آواز ٻڌو. منهنجي جان ۽ آن ٻئي خطري ۾ هئا، مان ان پيالڪ رات جو هڪ رڻ تي چڙهي ويس. الڪل مٿي. چالدي رات هئي آها، مگر مان چنڊ ۽ چنڊ جي چالديءَ کان چرڪيس ٿي. ان چالديءَ کان، جنهن مولڪي وڻ ۽ ٻي چڙهن ۾ واهر نه ڪئي هئي مگر جا پڪڙجن جو ڪارڻ به ٿي سگهي ٿي. مون ٻاڻڪي تارين ۽ پتنن جي وچ ۾ لنگايو. چاهير نه اهي تارينون ۽ اڃا پتا نٿو پڇيون ۽ ڪٿارئون ٿي پون، جي ڪٽي ڇيڪر مان هر ڪنهن جي مٿان ٿئي پوان ۽ کين سندن وحشيانهت جو مزدور ڏيکارين. مگر اهو ناممڪن هئو. ان وقت مان ڏکي رهي هيس، ڪنهن رهي هيس ۽ ساٿ ۾ سڪيون پري روئي رهي هيس.

مان سڄي رات آئيني هئس. سڄي رات هون جاڳندي
ڪمبندي ۽ ساهت ۾ رام رام ڪندي گذاري. صبحه
ٿيندي ئي هيٺ لٿس ۽ هڪ طرف ڊوڙون پائيندي
ڀڄندي رهيس. مولڪي خود به خبر ڪو نه هئي ته مان
ڪيڏانهن وڃي رهي هيس.

رستي تي مولڪي هڪ هاري گڏيو. ان مولڪان
ڀڄڻ جو سبب پڇيو. هون کيس سڄي ڳالهه ڪري ٻڌائي.
ڳالهه ٻڌي، وشواس رکڻ جو وڃڻ ڏيئي، هو مولڪي
پنهنجي بستي ۾ وٺي هليو. هو مسلمان هئو ۽ مان
هندو. پاڻو چوندو هئو: مسلمان ئي ڪڏهن به اعتبار
نه ڪجي. مسلمان پنهنجي ٻالهن تي نرن جو ٿيل لڳائي،
اها ٻالهن جيڪڏهن نرن جي ڳوڙ ۾ وجهي ۽ پوءِ
ٻالهن تي چنڊڙيل نرن جيترا قسم کائي، تڏهن به ان تي
وشواس نه ڪجي. ان ڪري ڪجهه ڪجهه ڊپ ٿي
رهيو هئم. پر ڀڳوان جو ڀروسو دل ۾ رکيم. کيس ياد
ڪري چير نه ڀڳوان هن بدقسمت لاريءَ جي عزت هاڻي
تنهنجي حوالي آهي. وٺي ته دريڊيءَ وانگر اچاءِ
وٺي ته لاس ڪر.

مگر منهنجي ارار ٿا ايش—ور جي درٻار ۾ لامذهور
بيٺي. لا معلوم ڪيئن شاهجيءَ کي خبر پئجي ويئي.
هو آيو ۽ اچي منهنجي تقاضا ڪرڻ لڳو. ڪيترائي هاري
لاري اچي گڏ ٿيا جن مولڪي هنن ڌاڙيلن جي حوالي
ڪرڻ کان انڪار ڪيو. ڏسندي ڏسندي مان به

سندس هڪ ڀڳهاڙ دار لوڪر پائي هئي.

شاهجي شراب جي بوتل کڻي، پنهنجو سڄو ڪلاس پري، باقي بچيل شراب پين ٻن ڪلاسن ۾ وڌو ۽ پوءِ اهي ٻئي ڪلاس اسانکي ڏيندي چيائين، ”هان - هي پيو ..... جي نه پينديون ته زوريءَ پياريندو سالتو.“

اسان ٻنهي ڪلاس ورتا ۽ چين تائين آنداءِ ان وقت دل ۾ ڪراهت هئي ۽ اکين ۾ لاشعور جون چمڪاريون. سڄو ڪلاس خالي ڪري شاخ جي پيءُ لوجران چوڪريءَ کي کڻي لڳايو. مان ٺاهيس ڏکي ويس ۽ سام ۾ پوئيه ڏريءَ کان ٿي ٻاهر پگس. ٻاهر ڇڏو جهنگل هئو. مان ڊوڙندي ئي رهيس. اڃا ڪجهه دور ويس جو مون ٻن اُن ڌاريلن جو آواز ٻڌو. منهنجي جان ۽ آن پئي خطري ۾ هئا. مان ان پيالڪ رات جو هڪ وڻ تي چڙهي ويس. الڪل مٿي. چالڊي رات هئي اُها، مگر مان چنڊ ۽ چنڊ جي چالڊيءَ کان چرڪيس ٿي. ان چالڊيءَ کان، جنهن مولڪي وڻ ۾ ئي چڙهيل ۾ واهر نه ڪئي هئي مگر جا پڪڙجڻ جو ڪارڻ به ٿي سگهي ٿي. مون پاڻڪي ٿارين ۽ پتن جي وچ ۾ اُڪايو. چاهين ته اهي ٿارينون ۽ اُلتا پتا ٻرڻيون ۽ ڪتاريون ٿي پون، جي ڪٿي جيڪر مان هر ڪنهن جي مٿان ٿئي پوان ۽ کين سندن وحشيائيت جو مزو ڏيکاريان. مگر اهو ناممڪن هئو. ان وقت مان ڏکي رهي هيس، ڪنهي رهي هيس؟ سام ۾ سسڪيون پري رهي رهي هيس.

گاڏي سنڌ جون حدون ڇڏي رهي هئي .

سڀني جي چهرن تي هڪ خوفناڪ سڌاڻو چاليو پيو هئو . جن جتي جنم ورتو، کڏو پيٽو، جن جتي جيون کي مڪمل طرح سڪي پيا، پنهنجي جنمي جنم ڀوميءَ کي اهي لمسگار ڪيو .

— الوداع ڪئي .

چالڊوڪي رات هئي . مگر اها خوبصورت رات ، اماڻ جي رات کان به وڌيڪ بد صورت ڀاسجي رهي هئي . پورا اماڻيءَ جو ڇنڊر ما، فضا ۾ امرت جي بدران هر چاڪي رهيو هئو . آسمان جا تارا ڇنڊر ما جي ڇنڊي اڪيوت والد بد ڪري ، اڇرچ مٿان لڏيا ۽ ڏٺا اٿل پتل جاڇي رهيا هئا . ۽ لڏي هڪ ڀر ۾ مٿي بار بار پنهنجون اکيون مٿي رهيا هئا . هوءَ جا مان کان جي خوشبوءِ کڻي ايندي آهي ، سا اڄ کان ڏيئي مان ٻاهر لهارڻ سان لڏائي ڪليڇو، ٿڌ ۾ ٿڌ هڪ ڪمزور ماڻهوءَ جي جسم جيان ڪمبي

روح ، فضا ۾ ڦهليل زهر سبب ڦٽڪي رهيو هئو . مٿان ايندڙ وحشي طوفان جي مصيبت کسي سوس ڪري روڊن مچائي رهيو .

احساس نه پيار پر پاڻ وساري هڪ ٻئي ۾ سمائجي وڃڻ جو مڪمل احساس هئو.

هن رومال سان آڻو اڳهندي چيو، ”ارملا، تون ڪٿي به هجي، ڪنهنجي به هجين، شل سگهي رهين.“
 تنهنجي زندگيءَ جي هر رات پور نامسيءَ جي رات جيان سٽل ۽ روشن رهي. شل تنهنجي زندگيءَ تي ڪڏهن به دڪن جي پرچائين نه پوي. سچو تنهنجي خوشيءَ ۾ ئي منهنجي خوشي آهي. مگر ناهي ته وري زندگيءَ ۾ ٻن ملون الائي نه. مان نه ماضيءَ جي ڪن گهڙين ۽ ٻن ڪي ئي پڪڙي اچي وڌندس. تون نه هج، نه له ئي سهين!
 منهنجي لاءِ تنهنجي ياد تي سڀ ڪجهه آهي. مان زندگي پر تنهنجي ياد سان پيار ڪندو رهندس. تنهنجن سڀني تنهنجن ڪلامن سان پيار ڪندو رهندس. تنهنجي خيالي موجودگيءَ جا هڪ ڇاٻا طغي منهنجي دل ۽ دماغ تي ڇانئجي ويئي آهي. مان ان ڇاٻا سان ئي پيار ڪندو رهندس!“ انهن چئي هو دٻيل سڙڪا ڀريندو ويندو رهيو.

غيتي اها حالت ڏسي منهنجي دل چاهيو ته مان ڊوڙي وڃي کيس سندس ٻانهن کان پڪڙيان ۽ کيس چوان، ”نه نه مؤ..... تون منهنجي ڇاٻا سان نه..... تون مولسان پيار ڪر..... مولسان..... پنهنجي لاءِ مان سان... پنهنجي واڏا سان...“

مگر منهنجي ٻيون ٻه زنجيرون ٻيون ٻه هون.

سڄي لڙملا ..... ڪڏهن ڪڏهن مان رئين محسوس ڪندو
 آهيان ته منهنجي دل ۽ دماغ مان ڪي سوکير ڌارائون
 نڪري منهنجي آتما کي تنهنجي آتما سان ڳنڍي،
 آتما ۾ ميلاپ جو سلسلو قائم ڪنديون آهن. ۽ پوءِ مان
 توکي ڪائنات جي هر چيز ۾ سمايل ڏسندو آهيان.
 تون پنهنجو منهن منهنجي سيني ۾ لڪائي چوڏي
 آهين: رئين ته مان به محسوس ڪندي آهيان.
 اهو ٻڌي هڪ عجيب لشي ۾ مغمور ٿي مان توکي
 پنهنجي گلي سان لڳائي ڇڏيندو آهيان. سڄي لڙملا،
 ان وقت مان رئين محسوس ڪندو آهيان ته:

مان تون آهين ۽ تون مان.

۽ ڪڏهن مان به مان ۽ تون به مان: تون ڪجهه به نه.

۽ ڪڏهن وري مان ڪجهه به نه.

مان به تون ۽ تون به تون.

۽ ڪڏهن وري اسين ٻئي ڪجهه به نه.

نه مان مان.

نه تون تون.

نه مان تون.

نه تون مان.

نه مان به مان ۽ تون به مان.

نه مان به تون ۽ تون به تون!

مان اچڻ ۾ سندس ڏانهن لهاري پئي رهيس. اهو

سجھه ٿر ملا ؟

آهي ! ڪيستانين هن دليا ۾ هيءُ اليا، ظلم ۽ پاپ ٿيندو
هندي ؟ ...
”ٿر ملا.“
”هون.“

”ٿو ڪي خبر آهي ته ماسٽر هاسانڊ هتي نه آهي ؟“
”ڇا هندستان ويو آهي ؟“
”ها — مگر هو هندستان، هندستان وڃڻ جي خيال

کان ڪو نه ويو آهي. هو مسوريءَ ويو آهي. ڇڏيل
ٿي ڳالهه ڪئي ته کيس ساهه ٿي پيئي آهي.“
”اهو ٻڌي مون منوهر ڏانهن لهاريو. مون کي پاڻ
ڏانهن لڙاويندو ڏسي سندس اکيون سڄل ٿي ويون.“
”ن لي چڪي آهي، سو نه خوش آهي نه ؟“
”هندو سوال ٻڌي منهنجي به اکين ۾ آنسو ٿري آيا

عيسن الهه لڪا منوهر کي نه پوي، اهو سوچي، جواب ۾
”جئي، ساهه روڪي، آسمان ڏانهن منهن ڪري،
پوري، اڃا شڪتي سان آسن کي روڪڻ جي
ش ڪير. ۽ جڏهن ان ۾ ڪامياب ويس ٿڏهن هڪ
ساهه ڇڏي ساڳئي نموني هندي رهيس.“
”هين پاڪستان ۾ رهندا يا هندستان ۾ ؟“

ٺهينچون چنيون ولڻ ويو، ٺڏهن بهر اٿئي ته ماستر چو
 کيس چنيون نه ٺڏيون؟ چنيل پئي چيو ته، ”ان ۾ به
 منهنجي آخرين چال آهي. ته مله هاڻ پئي ڪنهن سان
 به شادي ڪري نه سگهندي. ماستر، ته مله جا ٽوڪي
 لکيل خط ته مله کي چندن جي لندري پاڪس ۾ سوکڙي
 ڪري ٻڌندو. ته مله جو پتي ضرور شاديءَ ۾ مليل
 سڀ سوکڙيون ٽڙيندو. جڏهن کيس خبر پوندي ته
 ته مله شاديءَ کان اڳ، ڪنهن پئي ڪي پيار ڪندي
 هئي، جنهن ۾ هن پاڻ کي رانڌا ۽ پنهنجي پر پٿر ڪي
 ڪرڻ بنائي پنهنجو پاڻ اڀري ڇڏيو هئو، ٺڏهن
 هو ضرور پياڪ ٺاهو ۽ چائيندو. ته سو به اڳ-
 ڄاڻي ته مله جا مائٽ ماستر وٽ ويندا ۽ ماستر کين رٿين
 چوندو ته سندن لاءِ بهتر رڻو آهي ته هو ته مله کي منهن
 جي پتي نائن. رٿين چئي هو کڻڻ لڳو. وري هڪ
 شراب جو ٻيڪ ڇاڙهي جهارين، ”مڊوهر، ماستر اچا-
 بيوقوف آهي. هو نه لياڏاريءَ کان تر به واقف ڪولهي.
 چري کي ته مله جون ڪيتريون چنيون هڪ ۾ آهن ۽
 هو جي چاهي ته امان ته مله جي مائٽن کان لٽڪ-ميل
 ڪري ڪافي لڏوڪڙائي سگهيو. مگر ماستر کي ڪرائير
 ۽ سيڪس جي ٿوري به ڄاڻ ڪولهي. مان نه سمجهائون
 ته جيڪڏهن سندس مالي حالت ڪجهه ڪمزور نه هجي
 ها ته پوءِ منهنجي ڳالهه پنجن هزارن ۾ نه ڇا جهن هزارن
 ۾ نه منجي ها. رٿين چئي هو چپ ٿي ويو. هاڻ

ٻئي هاڻ اچي گولي ڪري وٽ پهتا هئاسين. اُتي
 پهچي هڪ دفعو هڪ ٻئي جي منهن ڏانهن لهاري،
 بنا ڪچي چوڻ جي ٻوليان موٽياسين.
 منوهر چيو، ”لر ملا— مان سمجهائون ٿو، اها ڳالهه
 ئي چنڊل شراب جو هڪ وڏو ڍڪ آهي. ٻڌ— ان ڏينهن
 چيو، ”يسار آهيان پينٽر مگر Woman-Psychology
 (استري من-وڳيان) خوب ڄاڻائون. پڙهيل ٻن خاص
 لاهيان، مگر Sex ۽ Crime (جنس ۽ گناه) تي انگريزي
 ۽ آمريڪي ڪهاڻيون خوب پڙهيون اٿر. تون ئي ڏس،
 تون ماسٽر رستي لر ملا جو ٿاڻو اوسان وٺايو. ان لائي ۾
 کيس باڪل پنهنجي لڙڪي آندو. ايتري قدر جو
 پنهنجي لاءِ هوءَ پنهنجو گهر به ڇڏڻ لاءِ تيار ٿي ويئي.
 هوءَ تون پوري وقت تي پنهنجن واعدن کان ٽري
 ٿي. اهڙن Incidents (واقعن) ۾ انسان جي دل ٽٽي
 ٿي آهي. انسان جي Nature (سڀاءَ) Destructive
 ڪچي لاس ڪندڙ ٿي ويندي آهي. ان حالت
 ۾ Proper ۽ Improper (صحيح ۽ غلط) جي به پوري
 ڪري نه سگهندو آهي. مولڪي اميد هئي
 پر انسان جي ان سپاويڪ ڪمزوريءَ جي
 ڪري ويندي، مگر خبر باهي هوءَ ڪيئن اسانجي
 ڪري ويئي.“ مگر لر ملا متان سمجهين ته ڳالهه
 ٿي. تنهنجو ڀاءُ سنڌوش جڏهن ماسٽر

جيڪڏهن تون ملين ته تمام سنو. ماستر چيس، نه هجي
 دماغ نه خراب ڪو، ٿيو آهي. مگر هو ضد ٻڌي بيٺو.
 ماستر چيس ته اهو لامهڪن آهي. ماستر کي مڙهه
 ڏسي هن کيس ويهن جي لالچ ڏني. پنجن هزارن ۾
 هن ماستر کي مڙهه ورتو، جنهن مان هڪ هزار واپس
 کيس انڊوالس ۾ ڏنائين. کيس چيائين ته هو توکي وٺي
 ڪنهن ٻئي شهر هليو ويندو. ان کان پوءِ هو ڪجهه لهندو،
 انجو ڏهه وارو خود چنڊل ٿي لهندو. پئسن جي لالچ ڪري
 ماستر جون مڙهون مار جي ويون. ۽ پوءِ هو چنڊل جي
 اشارن تي هلڻ لڳو. خبر ناهي ڪيئن ماستر توکي
 پنهنجو بنايو ۽ مون وقت وٺي آيو! لرملا — اڄ جڏهن مان
 ماضيءَ طرف لٽايائون تڏهن ڏسائون ته اسانجي دل ۾
 پرام جاڳو نه مگر جاڳايو ويو هئو. ماستر مولڪي آڱرين
 جي اشارن سان لپائڻ لڳو. ڪڏهن چوندو هئو هيئن
 ڪر، نه ڪڏهن هونءِ. هن ئي مولڪي، توکي واعدن
 ڏيڻ لاءِ چيو ۽ هن ئي مولڪان توکي چڱو جي قرباني
 گهري ته تون چنڊل کي ملين ۽ نه مولڪي، ۽ هن مولڪي
 چنڊل تائين آهيو ٿي ٻڌايو جو پڇاڙيءَ جو توکي ٻڌايو هئائين.
 لرملا — سڄي پڇي پڇاڙيءَ جو منهنجي دل ۾ لاءِ
 پريم جاڳو هئو، مگر اهو ماستر جي چالبازيءَ اڳيان بهي
 نه سگهيو. مان قربانيءَ جو نالو ٻڌي قرباني ڪرڻ لاءِ
 تيار ٿي ويس حالانڪ هاڻ اٽڪي واهيا لپي ڪا سواءِ پيو
 ڪجهه نه سمجهان.

منهنجو ڏيان دميش ڏاهن ڇڪجي ويو، ڏهن آهـو
آند پو پو احساس ويندو رهيو.

”ار ملا.“

”جي.“

”ياد آئيئي نه، اسٽيشن تي ملندي تو موٽي هڪ
ڪم رکيو هئو؟“

”ياد آيم.“

”اهو ڪم پورو ٿي ويو.“
”اچا، ڏرا مان به نه ٻڌان.“

اسين ٻن ڏور ڏور واري رستو ڇڏي، لاجپوري ڪاليج
۽ ايراني ڊوئل وارو رستو وٺي ڪورٽ جي ٻاهرئين
ڪول ڇڪري طرف وڌياسين. منوهر چوڏو رهيو، ”ماـ
مجهڙا ٿو نه تو هن ڇڏيل ڪي نه وساريو هوندو. ڇڏ
ستر هاسانڊ جو شاگرد. هڪ دفعي وٽ ئي گڏ
پئي گڏجي رهن اسلامي واري گتي ۾ وياسين
خوب شراب پيتوسين. سڄي نه مون گهڻو نه پيتو
گهڻي پيڻ جو ڏاڍو ضرور ڪيم. ۽ هن شراب
لشي ۾ سڄو راز کولي ڇڏيو. هو حيدرآباد جو هڪ
پيشتر هئو. هو ماستر جو هڪ ويجهو عزيز هئو.
و نه نيڪ هئو مگر ڏرا شراب پيڻ جي عادت
پئسي وارو ماڻهو هئو. هو هڪ دفعي هتي
ماستر سان ملائو اسڪول ۾ آيو، ڏهن ٺوڪي
تي ڏدا ٿي پيو. هن ماستر کي چيو ته، کيس

مون اهي سڀ ڳالهون ڳوڻال سان ڪيون . ڳوڻال چيو ته هن انڱريئي سڀ ڪجهه ڄاڻو ٿي . معاملو مدد مهيل هئو . مگر راجو ڪو نه حل — ڪو به سماڏان نظر نٿي آيو . ۽ اڀر ۾ آلهن ڀريل من ڪٽي اڪري ٻيڻس ڪراچيءَ . ملڪ ۾ آزاديءَ جي لڙائي لڙي پئي ويئي . ڪراچي بهتيس نه ڪيو پير نه ان سال جي پندرهن آگسٽ تي هندستان جو ورهاڱو ٿي رهيو هئو .

بابا جن جو خيال هئو ته هاڻ سنڌ ۾ رهي نه سگهيو . ان وچ ۾ پاڻو ستوش نه ڪه هندو ٻارئيءَ ۾ وڃي شراڪ ٿيو هئو . هجڻو بهر ان ويچار هئو ته پاڪستان ۾ رهي ، هندن کي سنگهدس ڪري ، ڪنهن نه قسم جي زوراوريءَ جو مقابلو ڪيو وڃي . پر پوءِ اٿائين ، ڇو اهو خيال لاهي بابا کي هندستان هٽائڻ لاءِ چوڻ لڳو .

آزادي ملڻ ۾ اڃا ڪجهه ڏينهن دير هئي . مان هڪ ڏينهن ارس گارڊن جو چڪر لڳائي موٽي رهي هيس . اتفاق سان رات تي منوهر گڏهي ويو . مولڪي ڏسي خوشيءَ ۾ ٽري پيو . چيائين ، ” ٿرملا ، ڪڏهن آئي آهين ؟ ” ڇو آئي جي هوا پاء ڪونه ٿي پويئي ڇا ؟ تون پنهنجو رنگ روپ ڪٿي ڇڏي آئي آهين ؟ ”

مون دل ۾ چيو : ڪهڙي نه سهجه ٿو سان وڃي ٻيو سوال ڪندو . ڪيتري وقت کانپوءِ ملڻ ۾ من کي هڪ ڇوڪرو نه آيس پر پوءِ آندو مليو آهي . پر ڇڏهن

”انان تي چوڻ ۾ چاهي؟“

هن پنهنجي جڳهه تان اٿي، ڪٻيٽ مان هڪ شيشي ڪڍي هولي ۾ ڏيئي ڇڏي، ”هان — هي وٺ —“

”هن ۾ ڇا آهي؟“

”تنهنجي پريشاني جي مرض جو علاج.“

”بدناميءَ کان چوڪاري پاڻڻ جو وسايو!“ ڪلي چيائين، ”سچ، ارملا مولڪي تنهنجي جوانيءَ لاءِ رحم ٿو اچي. مان ٿڌو چاهيان ته تنهنجي جيون ڪلي وقت کان اڳ ۾ رجھائجي وڃي. ٻڌ. هن ۾ هڪ اها دوا آهي، جنهنجي پيٽ سان جو ڪچو تنهنجي اندر آهي سو تنهنجي اندر ئي اندر ۾ ختم ٿي ويندو. نهايت ڪارائتي ۽ ڪامياب ثابت ٿيل آهي اها دوا. اٽل ڪا نازو رائجي ڪوچ ڪئي هئي.“

تنهنجي لس لس ۾ چٽ باهه پري ويئي. شيشيءَ کي ٽٽائي ڇڏي ڪري چير، ”رئيس! جو پيدا ٿي رهيو آهي، انکي مارڻ جو حق نه مولڪي آهي، نه توکي، نه منهنجي. ظالم! خبر ناهي ٿو ڪيترين معصومن جي ستنيا لاس ڪئي هوندي. مگر ياد رک، هڪ هن توکي اهو حساب ڏيڻو پوندو.“

هو زور زور سان ٿهڪ ڏيئي ڪلڻ لڳو ۽ مان وڌيڪ ۾ چوڻ ضروري نه سمجهي ڪمري کان ٻاهر اڪري

ناجو ٻڌا ڪندڙ مان آهڻان!“
 ان وقت منهنجي دل کي اهڙي نه سشت چوٽ ٻهتي
 جيتري شايد ڪاليداس جي شڪست کي نه نه ٻهتي هجي.
 مون آهستي چيو، ”ڪاليداس جو شڪست لائڪ ڏهرائجي
 رهيو آهي رهيش. ياد اٿئي ته دشمن به شڪست کي
 ڪڍي ائين ئي چيو هو جيئن تون مولڪي چئي رهيو
 آهين. ياد ڪر اها ڪهاڻي. ڏس، نه ته پڇتائڻو ٿوئي ئي
 ٻڌو. مان نه هلي ئي ويندس. هڪ دفعو جي وٽس
 نه پوءِ مولنديس ڪار!“

”پوءِ وڃڻ ۾ دير ڇو لڳائي الڳي؟“
 منهنجا لاک ئي لڳي ويا. هاڻ سڄو ٻچو اٿي وڃڻ
 کانسواءِ ڪجهه نه رهيو هئو. اندر ۾ ڪنهن چيو، ”لرملو
 تون پاڻڪي اڪيلو نه سمجه، ٻڌا جنهنجو ڪوئي نه
 ٿيندو آهي، تنهنجو پڳوان ٿيندو آهي. منهنجي جيون
 لڳيان، جا تون جيون جي پٺڀاڳ ٿي واري ساڳو
 ڇڏي آهي، تنهنجو پاڻڪي تون پنهنجي ٻر آما کي ئي
 سمجهه هونئو ٿوئي مڪتي جي منزل تي وٺي هلندو.“
 مان اٿي ٽڙي ٿيس ۽ اڳيان وڌڻ لڳس.
 ”لرملو“ رهيش چيو، ”هيڏانهن اچ.“

”ڇو؟“

”منهنجي ڀلي جي ڳالهه سوچي اٿس.“

”ڇو؟“

”تو کي هن لازڪ سمي به ڇا صرف مزاق ٿوسجھي؟“
 ”مزاق ! سو نه تون چاٿين ٿي ٿي نه مان مزاق صرف
 ڪوٺين سان ڪندو آهيان . اڄ جڏهن تنهنجي وات مان
 ڪوٺا جا مول ڪرندا ڏٺم تڏهن دل ٿي آه توهان
 ان ڪريان.“

”تو کي پنهنجو خط ياد آهي نه؟“

”خط ڇو لکيو هوم سو نه چٽيءَ طرح ياد آيم، پر ان
 ۾ ڇا لکيو هوم سو تر به ياد ڪونهي.“
 ”مون پرس مان سندس خط ڪڍي کيس ڏيندي
 ڇو.“ ”هڪ دفعو پڙهي ڏس.“

خط پڙهڻ سان هنجو چهرو لال ٿي ويو. اوچتو غصي
 خط کي ڦاريندي چيائين، ”ان ڏينهن مون هيءُ خط
 کي الماءَ لکيو هو ته تون پنهنجي پيءُ ڳوٺال کي مون
 مارڻ لاءِ موڪل؟ سٺو ٿيو جو تون اڄ هڪ ٻار جي
 ٿي رهي آهين. جڏهن ڳوٺال موڪلي ته هڪ
 تڏهن منهنجي دل مان هڪ آه لڪي هئي. مون
 وٺي اندر ۾ توکي پٽيندي چيو: ٿر ملا— شل تنهنجو
 خراب ٿئي. تنهنجي ڪري ٿي ته مان چر ٿر لان
 ي پيس. ان هوندي به مون پنهنجو پاڻ— پنهنجو
 ڪجهه توکي اڀڻ ڪيو، پر توهانجي موت ڏاڍي
 ن. ۾.“ گنجير ٿي چيائين، ”ٻڌا مان اها ڳالهه
 ڪڏهن لاءِ تيار لاهيان ته جو ڪجهه تنهنجي اندر آهي،

ڇا مان کيس ثبوت ڏيئي سگهائي؟

”دليل ورتل آهي.“

”انساني جيون - سنار جو چڪرو، وشواس جي آڌار تي بهل آهي. هميشه. تو منهنجو وشواس گهٽ ڪري ڇڻ. مولڪي لڙ آڌار ڪري ڇڏيو. پر هميشه مون اڄ تائين ڪڏهن به ڪوڙ جو سهارو نه ورتو آهي. تو مون کي ڏوڪو ڏنو، جيڪڏهن مان اها ڳالهه ڪريءَ ڪي نه ٻڌائي کيس شاديءَ لاءِ چوان ها ته ڳالهه ائيني ختم ٿي وڃي ها، اچي نه وڌي ها. هو مونسان شادي ڪرڻ لاءِ هر دم تيار هئو. پر مون چاهيو ته مان هڪ کان ڪجهه به نه لکايان. جيئڪي پنهنجو بئانجي اسڪان ڪڍي، لڪائڻ لڳو ته آهي. منهنجي خيال ۾ اها ”ڪجهه“ هڪ وڏي دٻار بنجي ٻن جڻن جي وچ ۾ پھري و پئجي آهي. پر اهو معنيٰ هڪ ٻئي جو، هڪ ٻئي کي سهڻو، هڪ ٻئي ۾ - مانجي وڃڻ، ۽ پاڻ سمائجڻ لاءِ اهو ضروري آهي، اڳي طرف من، وچن ۽ ڪرم سان سڄو رهڻ.“

هميشه وري به اهو ڪه ڏيئي چيو، ”ڪوي بيشڪ نوتون هميشه لاءِ هليو ويو آهي، مگر وڃڻ سان پنهنجو ڪو بهتو نوت ضرور ڇڏي ويو آهي. اڄ به تون شعري ڳالهائي رهي آهين لڙ ملا. اهڙيون ڳالهائون جيڪڏهن بوقت رستي ۾ ٿي آهين ته جيڪر هڪ صورت ڪهاڻي پيدا ٿي وڃي. اهڙن خوبصورت ۽ اڳيان ورتو جو وڃائي رهي

”ها ا“

”پر ڇو؟“

مون زمينش کي منوهر بابت ڪجهه به نه ٻڌايو هئو. اور بابت به صرف ايترو ٻڌايو هئو مائس نه هو ڪلا جي شاهراهه تي منهنجو هر سفر آهي. وڌيڪ ڪجهه به نه. آڄ مون شروع کان وٺي ٻڌاڙيءَ تائين هنڪي اور پارڪاش جي ڪهاڻي چئي ٻڌائي.

هن لڙڙ ۾ گهٽج وڃڻي، اکيون شوخ ڪري، ڪڙڪ آواز ۾ پڇيو، ”تنهنجي معنيٰ نه تون راءِ پاڻ تي قبول ڪرين ته تنهنجو — خود جو، ڪويءَ سان پيار هئو؟“

”ها ا“

”ٻه سال ۾ راءِ پاڻ تي چوڻ نه جو ڪجهه ٿوئي ٿيو آهي، مون مولمان ٿيو آهي؟“

”ها ا“

”الڳو ثبوت؟“

منهنجو مغز ڇڪر کائي ويو. زمينش جو راءِ سوال ي ڪمري جون ديوارون ميري-گو-رائٽوڊ وانگر لڳن لڳيون. ڪمري ۾ تحليل جهڙي ليري روشني نه گهاٽي ڪاري ٿي ويئي. مون پنهنجو پاڻ تي غالب جي ڪوشش ڪئي.

آهستي چير، ”ثبوت؟ هر ڳالهه جا ثبوتن سان ظاهر ٿي آهي؟“ ثبوتن ٻڌاءِ جو دوکو تو مولڪي ڏاڍو ڏهن مان ڪنهن سان الڳو ذکر ڪرڻ ۾ هو.

ڏهن الڳي سڄي هٿ جو مولڪان ثبوت ڪم

مان بنا جواب ڏيڻ جي اندر گهري ويس. هو به
در پائي اچي منهنجي پاسي ۾ ويٺو ۽ مسڪي چوڻ لڳو:
”روه آئي گهر ۾ هماري،
خدا کي قدر.“

ڪي هڪ ٽڪر، ڪي گهر ڪو ڊپڪي هئس.“
پيشانيءَ تي ڪرايل وارن کي ڪندڙ هي لوڏ سان
مٿي ڪندي چيائين، ”ڪيئن، منهنجو هو جيون. سالي
نه خوش آهي نه؟“

”جيون سالي! ڪهڙو جيون سالي؟“
”هڏ ڪري. جنهنجون ڪوٺائون اڏي ڏنڊيءَ
مان ڪهڙي به بيزار ماڻهوءَ جو پنهنجي ڏنڊيءَ سان
بهار وڌي وڃي.“

”ڪري منهنجو جيون سالي آهي، اهو توکي ڪنهن
چيو؟“

”سڀ ڳالهيون ڇا صرف ٻڌڻ سان معلوم ڪيون
آهن؟“ ڪندي چيائين، ”اڙي پائي توڻي نه ان ڏينهن
ڪريءَ کي پنهنجو سالي ڪري پڪاريو هئو. ٻلائون
الڪان وڌيڪ چئي به ڇا ئي سگهين. وڏي ڳالهه. اهو
چوڻ جي خاص ضرورت به نه هئي. مان بنا ڪجهه
وڌيڪ ٻڌڻ جي سڀ سمجهي ويو هوس.“

”هن، هن ڏيا جو تياڻ ڪري ڇڏيو آهي.“
ميش وڃي ٽهڪن ۾ پيو. چيائين، ”ڇا سياسي

ٿي ويو آهي. مان ”مان“ نالساو ڪڇ، ٻيو به ٿي ويئي
 آهيان. پر ڪڇ به ٻولي نه سگهيس. پهرين نظرون
 هيٺ ڪير، پوءِ اکيون پوري ڇڏير.

اوچتو هن جنسي چيخه ڪئي، ”لر ملا.“

هنجي اها چيخه ڪمري جي ديوارن سان اڪرائجي،
 ڪمري ۾ هڪ درد ڀرو وايو منڊل پيدا ڪري، منهنجي
 دل جي لڙڪ لهن ۾ گهري ويئي. منهنجون اکيون
 وڙهن سان ٽٽار ٿي ويون. پر مون ڪوبه جواب نه
 ڏنو. هن ساڳي دردي نوع ۾ چيو، ”لر ملا ڪتي“

الا ٿي ڇو منهنجي دل هڪ اهڙي ته گهري درد
 ڀري وئي جو منهنجو سمورو غم، آلسن ۽ سڏڪن
 وڃي ڀڄي ويو.

ڪنڌ هڻي ڪٽي گوپال ڏانهن لهاريو، جيئن مون اکيون
 ويس.

گوپال ڏوٽي دهيو هٿو!

(۱۶)
 جا اٽڪل اٺ ٿيا هئا. مون وائيت هوٽيل جي
 زل واري دميش جي دوروت پهچي بٽي کي
 گهٽي جو آواز ٻڌي اچي دروازو کوليائين.
 سي عجب ۾ چيائين، ”لر ملا تون؟ اڄ ڪٿان
 آهي؟“

هنجي ڳالهين مولتي جادوءَ جهڙو اثر ڪيو. پر اُلس ۾
هن هڪ اهڙي ڳالھ چئي جنهن ان جادوءَ جي اثر کي
صفا مٽائي ڇڏيو.

”ڪهڙي ڳالھ؟“

”ڇوڪر لکيو: دل ۾ مرڻ لڳا. ترشنا جهڙيون ڪيتريون ئي
ڳالهيون آهن جي منهنجي لکڻين ۾. لکيل جا هڪ
شاعر هي شعر چون ۽ سٺيون ٻڌي يوسف ۽ آستان کي
ٻلائي سگهين ٿا ته ڇا ڪيترين ڳالهين ۾ پاڻ وساري
پاڻ لڳائي چڪي هوندي.“

لکيل..... اهو ٻڌي مان پاڻ کي روڪي نه سگهيس.
يڪدم هڪ اڪايل شينهن جيان هن مٿان ٿئي پيس. ان
ڏينهن هو ٻيٽل ٻيٽل ڪونه هئو. مون کيس سڏي ڏيکاري
هيا. پر ڪمال ڪهڙي جو هن مولتي هڪ ٻي هڪ نه
هلايو. نه وري پاڻ بچائڻ جي ڪوشش ٿي ڪيائين.
صرف ايترو چيائين: ”گوپال تون هڪ سٺو ماسٽر آهين.“
”آهين، مگر هڪ سٺو دوست نه آهين.“

”اٿئي ۽ مون کيس پاسريءَ ۾ هڪ لک هٿي ڪڍي.
۽ پوءِ رور ڇڏي هليو ويس. اهو ڏينهن هيءُ ڏينهن
نه هو. مون کي مليو آهي ته مان هن کي. البت ايتري خبر
اٿر نه هوندي آهي.“ ”تو وري سي چيائين،“ ”پر تون
هسان بلڻ ڇو ٿي چاهين؟“

”مون پنهنجي لکڻين ۾ ڪو به ڳالھ لکڻ لڳا ۽ دل
۾ چيو.“ ”مان توکي ڇا ٻڌايان گوپال — مون سان هڪ ظلم

هاڻ ر ميس خنر ئي سمجهو ۽ ٿڌهن مان ڪنهن لاءِ معلوم
 نه ٿو ٿي ڪنهن کي وٺي هيس. مون راءِ به سمجهو ٿي
 ته ٿڌهن گوپال ٿي سگهيو ته مان سندس کان موڪلائڻ
 به نه ٿو سگهان. هلي وٺي آهيان. ٿڌهن کيس سخت چوڻ
 ر سڏي. ۽ واقعي هٿو به لائين. نه هلي ۽ پر پهچي مون
 کيس هڪ خط لکيو هٿو مگر موت پر اڃو ڪوبه جواب
 نه مليو هٿو.

گوپال به چپ هٿو. مون آهستي چيو، ”منهنجو ويچار
 آهي ته مان ر ميس سان هلاان.“
 هن عجب ۾ چيو، ”ر ميس سان! ان ليجه سان جنهن
 منهنجي زندگي تباهه ۽ برباد ڪري ڇڏي؟“
 ”سچي زندگي تباهه ۽ برباد ڪري ڇڏيائين، صرف
 اڪريتي ته سندس سان مان چاهيان ٿي!“
 ”اڃو مطلب؟“

”مطلب ڪي اڄ مطلب ئي رهڻ ڏي گوپال. مولڪي
 صرف ايترو ٻڌاء ته منهنجي وڃڻ کانپوءِ ڇا ڇا ٿيو
 آهي.“

”ياد آئي، جنهن ڏينهن تو مولڪي ر ميس جو خط
 پڙهائيو هٿو ٿڌهن مان غصي مان هيءُ ڪهڙو ڇڏي ويو
 هئس؟ مان سڌو وائيت هرويل ۾ ويس. مولڪي سخت
 غصو هٿو. هن منهنجو ڪناه قبول ڪيو ٿي ۽ ساڻ ۾ راءِ
 به چيو ٿي ته هو نوسان شادي ڪرڻ لاءِ تيار آهي. ۽
 پوءِ ويهي پاپ ۽ بچه ٿي واپس ڪرڻ لڳو. سچ ٻچ

ماسيءَ سان مائيس. هو ۽ نه سدا تيار هئي. مولڪي
 ڏسي ماسر به خوش ٿيو. البت گروپال جي من جو
 پورو حال ڄاڻي نه سگهيس. سندس چهن هي ريسڪائن
 ئي لڇندڙ مسڪراھت، سندس اکين ۾ سمايل درد اڳيان،
 بناوئي معلوم ٿي رهي هئي.

واس جو جڏهن ايڪانس ۾ مليو، تڏهن پڇيو مائيس،
 ”گروپال، ڇا تون مولتي لاراض آھين؟“
 ”ڇو؟“

”لنھنجي وهنوار ۾ ڪافي بدل ٿي سمجھان.“
 ”ماڻھو جو سڀڙ، واٽو منڊل سان ڪنو بدلجندو
 رهندو آھي.“

”واٽو منڊل سان ڪنو بدلجڻ کان، واٽو منڊل ڪي
 بدلائڻ ڇا بهتر نه آھي؟“
 ”لنھنجو مطلب؟“

”ميش جو ڪهڙو حال آھي؟“
 ”اھڙن ماڻھن جو به ڪو حال ٿيندو آھي ڇا؟ هيءُ
 ماڻھو هميشه ساڳيا رهندا آهن. ڪو جيئي، ڪو مري،
 ان ۾ ھنڪي ڇا؟ هو نه هڪ اشارو سامان آهن، جي هميشه
 وهندائي رهندا آهن. ۽ جي پاڻ وهن، ساڻ ۾
 ڪيترن کي اڳتي گهلي الهنجو رنگ-روپ ڦيرائيندا وڃن.
 ڇا ڄاڻي ڪندين؟ ميش جو حال؟“

موت ۾ ڪجهه نه ٻوليو. ان ڏينھن جڏهن هو بلڪل
 سُر ٿاڻ سان اهو چئي ڪمري مان لڪري ويو هئو ته:

مگر ڇهه ۽ ڏ-ٻا سان نه هون ڪو مل لڳندا ۽ نه تازا .
 ڪاغذ جي ڪلن ۾ چاهي ڪيتري نه لڙاڪا هجي، مگر
 سڄن ڪلن ۾ ڇڙي سڳند، ڪوئلن ۽ تازگي ئي لٽي سگهي .
 ۽ اڄ تون مولڪي ڪاغذ جي ڪلن سان پاسجي رهي
 آهين . ڇو نه لڙملا هوندي به تون پنهنجو لڙملا ڦاٽو
 رکي نه سگهي آهين .

ياد آڻيئي ان ڏينهن مون توکي ڇا چيو هئو؟ ڇو
 هئو ته مولڪي ڪيترن سالن کان راضي سڀنا ايندا آهن ته
 مان سياسي بنجي ويو آهيان . پر مولڪي ڪڏهن به
 سياسي بدعت جو خيال ڪونه ڏنو . اُهو ڪڏهن به
 ڪراچي وٺي هٿين ۾ ڏهن رڳو - وڃي مون فيصلو ڪيو
 هئو ته جيڪڏهن تون واپس نه ايندين ته مان هن دنيا
 جو ٺيڪ ڪري ڇڏيندس . ۽ اڄ ڪڏهن متسوس ڪرمان
 آو ته هاڻ پنهنجي هٿي آڇي وڃڻ ۽ نه اچڻ ۾ ڪو تفاوت
 ڪونهي، ڏهن هن دنيا جو ٺيڪ ڪري رهيو آهيان .
 تون ٻڌاء، منهنجي لاءِ هن دنيا ۾ رهيو ئي ڇا آهي؟
 ڪجهه به نه . اڄ منهنجي من - پينا جا سر ڪوئجي ويا آهن .
 ۽ مان انهن سرن جي ڪوچ ۾، من ۾ چاليل اندڪار ڪي
 دور ڪرڻ لاءِ روشنيءَ جي ڪوچ ۾، هن دنيا جو ٺيڪ
 ڪري رهيو آهيان . ته مان سڄي دنيا سياسي بنجي
 رهيو آهيان .

ڪلايون ۾ به هاڻ مولاءِ ڪجهه ڪونهي . صبحه جو
 ننڊ مان اٿڻ، روهاءِ، ڪسرت اپاس ۽ پوءِ ڪنهن نه

نه هاڻ ”ڪڇ نه“ کي ٻڪڙي اڳتي وڌڻو هئو.
 دل ۾ ويچار آيو ته ڇو نه هن دليا جوئي تياڻ ڪري
 ڇڏيان. هن دليا ۾ هاڻ رکيوئي ڇا آهي. دليا ۾
 ٻوڙن لالي واري چيز ڪهڙي نه بي معنيٰ آهي. ان
 بي معنيٰ چيز کي ٻڪڙي وهڻ ۾ ڪهڙو سود؟
 لالي ٻيو ويچار آيو، جڏهن ”ڪڇ نه“ کي ئي ٻڪڙي
 اڳتي وڌڻو آهي، تڏهن ”بي معنيٰ“ چيز کي ٻڪڙوئي
 ٻوڙو. ٻوڙ ٻڪڙيان نه ٻڪڙيان ڪنهن کي؟ آڄ زاد کي
 جي راهه تي مان باڪل ۽ باڪل اڪيلي هئس.
 ڪويءَ چيو هئو:

”هن کي ڏسڻ سان لائين پاسو آهي، ڇڻ هوءَ
 پنهنجي ئي آهي. سڀني جي آهي. ڇا نه ڄاڻ ڪيترن
 جنمن کان..... جڳن کان..... آءُ کان پنهنجي ئي رهندي
 آئي آهي.“

۽ مون لائين محسوس ڪيو ته برابر مان ڪيترن جنمن
 کان..... جڳن کان..... آءُ کان، جيون جي آلت راهه
 تي هلندي رهي آهيان. هلندي ئي رهندي آهيان.
 مگر ڪڏهن به، ڪٿي به مولڪي پنهنجي منزل نظر نه
 آئي آهي. ۽ مان ان منزل جي کوچ ٿڌي-ٿاڀر لڏي
 اڳتي ۽ اڳتي ۽ صرف اڳتي ئي وڌندي رهي آهيان.
 هڪ ڏينهن اور جي چني پڙهيم. هن لکيو هئو:
 ”اهو سچ آهي ته ڪاغذ جي گلن ۾ عطر وجهڻ سان
 سڄاڻن سچن گلن کان به وڌيڪ سگند اچي سگهي ٿي.“

”کڏهن ڪيڏا آهن؟“

”ٻنهي جي ڳوٺ.“

”ڪٿي چئي ويو؟“

”ها.“

”ڇا چئي ويو؟“

”نه هو هاڻ ڪڏهن به هتي نه ايندو!“

جهو پڙي به هر چيز جي مٿان چڻ هڪ گهري ڇاپا
پئجي ويئي. پاڻ سنڀالي سر لا کي پڪڙڻ جي ڪوشش
ڪيم ۽ پر جيئن نه سر لا کي پڪڙي نه سگهيس تيئن
پاڻ به سنڀالي نه سگهيس. کليل اکين اڳيان چڻ هڪڙو
ڪارو پڙدو اچي ويو. ۽ جڏهن اکين اڳيان اهو پڙدو
هتيو تڏهن پاڻ کي پٺ تي ڏٺو.

(۱۵)

اوه جي چئي پڙهڻ تي دل تي نه ٿي. ڇا پڙهان؟
اهو ئي نه نه ڪري ۽ ڇو سڀن سسار پٺ تي ڪوڙيل مرجهايل
ڪلي ۽ جيان چڻ روپ ۽ سڳند هيٺ ٿي ويو. نه دل جو
شيشو ٽٽي چڪو ۽ ڇو لڪ بئائڻ سان بچي نٿو سگهي.
مان وڃان ٿو. وري ڪڏهن نه ايندس. اچي ئي نه
سگهندس. هاڻ اچڻ لاءِ رهيو ئي ڇا آهي؟
۽ هٿ به ٿين! هاڻ رهيو ئي ڇا هٿو؟ امي به
ٿين تي چيو هٿو نه نه! استريءَ لاءِ مستيٻوڻي سڀ ڪجهه
آهي. جڏهن ڏينهن کان اهو ٿاس ٿي وڃي ٿو، تنهن
ڏينهن کان هن وقت ڪجهه به نٿو رهي.

پر بندو، پنهنجو مڙھن ٻنهي هٿن ۾ لکائي ٻاهر هليو ويو.

وري ڪو نه آيو.

سندس انتظار ۾ شام ڦري رات ۽ رات ڦري ڀرپات ٿي ۽ هو نه آيو. رات مون سمجهو ته هو مون وٽ ايندو ۽ چوندو ته: ان ۾ تنهنجو ڪو ڏوهه ڪونهي سر ملا. جڏهن تنهنجو ڪو ڏوهه ڪونهي، تڏهن تو طرف منهنجي شڪايت ٿي ڪهڙي؟ تون جهڙي نه آهين ۽ منهنجي ٿي آهين. پر ”جهڙي“ جو مطلب متان اهو سمجهين ته مان توکي اڳي کان گهٽ ٿو سمجهان. تنهنجو منهنجي من مندر ۾ اهوئي آستان آهي جو هنڪان اڳ هئو.

ارڇتو ٻاهران ڪنهن سڪي ۽ ڀڪاريو، ”سر ملا.“

مون دروازو کوليندي چيو، ”اچ سر ملا.“

سرلا اندر ايندي منهنجي هٿ ۾ هڪ چٽي ڏيندي چيو، ”هان وٺ.“

”ڪنهن ڏي آهي؟“

”ڪوي اوڀر ۾ ڪاش.“

”جو... ڇا پاڻ ٿي اچي سگهيو؟“

”پاڻ! پاڻ آهي ڪٿي!“

منهنجي پيرن هيٺان چٽ ڌري ڪسي ويئي. پاڻ چالي پڇيڙو مالس، ”ڇا شهر ويو آهي؟“

”نه.“

چتر ڪار جي تصوير لڳي رهي آهين. پر چتر ڪار جي
 بي جان تصوير بي جان ۾ جان ڏوڪي سگهندي آهي
 مگر تون جاندار هوندي نه جاندار کي اي جان ڪندڙ
 آهين! مولڪي ٻڌاء، تون ڇا سمجهه ۽ اُتر ٻيڪ شاع ۽
 اداس رهنديءَ؟

جواب ۾ مون بنگ مان چئي ڪڍي سندس هٿ ۾
 رکي. اوم چئي. پڙهي دل ۾ رهجي ويو. جيئن پراسا
 ٻوڙ سان ڌرتي ۽ آسمان جي وچ ۾ رهندڙ مٽي ۾ گم ٿي
 ويندي آهي تيئن چئي پڙهڻ سان سندس ڇهري جي
 لالائي ويندي رهي. جيئن پالڪ طوفان لڳڻ سان
 سيڪڙو وڻ ٽپ جڳهون وغيره اچي پٽ ٻولڻ آھن
 تيئن خط پڙهڻ سان هنجي ڪلپنائن جا اڏيل ڪوٽ
 ٻهي اچي پٽ پيا.

”ار ملا.“

”جي.“

”ڇڳيءَ طرح مون ڪجهه نه سمجهو.“

مون شاع ٻار سان اوم کي چئي ڪهاڻي چئي
 ٻڌائي. اهو به ٻڌايو ماس نه مان ماءُ ٿي رهي هيس.
 منهنجي ڪهاڻي ٻڌي هوزور زور سان سڏ ڪا پري
 روڻ لڳو. مون ان ڏينهن لائين پنهنجي سموري
 زندگيءَ ۾ ڪنهن به پرش کي اُتر ٻيڪ روئندو نه ڏٺو
 هئو. مون هنکي شاع ڪرائڻ جي بهتد ڪوشش ڪئي
 مگر ڪا پيا وڃي نه سگهيس. ۽ اُتر ٻيڪ وڏا سڏ ڪا

هتي، اوڻرو جدا ٿيڻ جو آلد بڻبو هئو. مون چاهيو ته مان هنڪي سڀ ٻڌائي ڇڏيان، پر ٻڌائي نه سگهيس. من ۾ ڪو چوندو هئو، هاڻ نه، پوءِ! پر هاڻ پوءِ پوءِ ڪندي پوءِ ئي گذري ويئي.

ڇا چوان... مان ڪجهه ٿي ويئي هيس.

لائين آهي ته مون گوپال کانسواءِ ڪنهنجي به اڳيان و ميس جي بد چلني ظاهر نه ڪئي هئي. مون اها ڳالهه سڀ کان اڪائي هئي. پر هاڻ جو ڪجهه مولڪي ٿي رهيو هئو، تنهنڪي ڪٿي لڪايل؟

ڪلڻ دل جي خوشيءَ سان ڪنو ڪافور ٿي ويو. منهنجي لاءِ هڪ پيالو مسئلو ٿي ويو. پيالو ان ڪري جو اهو جيترو ئي گهٽ هئو، اوڻرو نازڪ به اوڻو ڪي اهو ئي اُٿر ويٺل هئو ته منهنجي ان حالت جو ڪارڻ منهنجي آهيءَ جو موت هئو. هڪ ڏينهن هو مون وٽ آيو: اچي پر پوءِ ڏيڻ لڳو: وڃڻو هر ڪو آهي، جڏهن وڃڻو ئي آهي ٿڌهن پوءِ شوڪ ڇا جو؟ ڇا چيز لاسولت آهي، ڇا چيز خاڪ سان ملي خاڪ ٿيڻي آهي، اِلاءِ افسوس ڇا جو؟

چوڻ لڳو، ”ڏس ڏس ملا... تنهنجي جهري تي چاليل سفيدي صاف ٻڌائي ٿي ته خزان، بهار تي جيت حاصل ڪري وئي آهي. تنهنجي اکين ۾ اڄ لاشيتا جي گهرائي ڪٿي؟— ڇين ۾ مسڪراھت ڪٿي؟ تنهنجي شادي، تنهنجي چڻاڻا ڪٿي؟— توڙي اڄ ڇو؟“

لٽو سگهي.

مان چپ رهيس. ٻهراڻ مون سمجهو هئو سڄو ٻڌو هو
سڀ ڪجهه چاليٿو. پر پوءِ صاف ظاهر ٿي ٻيو ته ائين
نه هئو. مون دل ۾ چيو ته اڄ جيڪو محبت جا وڏا وڏا
دم پرڻو، ڪٿي سڀان ٻڙڪي نه ا ٻولدو؟ — ڄاڻم
ٿي منهنجو الديهو بنا وزن وارو ۽ بي سبب نه هئو.

”اوم اٺون ڇا سڄو ٻڌو مولڪي چاهينٿو؟“

”لوڪي ڇا ان ۾ شڪ آهي؟“

”مولڪي ڇڏي نه ٿو ڏيندڻ؟“

”ائين ٻلا ڪيئن ٿو ٿي سگهي. اهو اهڙو ئي ناممڪن

آهي، جهڙو ڇڪور جو چنڊر طرف نه اڏامڻ. چري،
ٻور لاسي، جو چنڊ لڪري ۽ ساگر ۾ وٺي نه ڇڏي، ڇا
اهو ممڪن ٿي سگهينٿو؟ ٻاڏ اٿي ته هڪ ڏينهن مون
لوڪي ڇا چيو هو؟ چيو هوم ته اٺون منهنجي جيون جو
سگهيس، منهنجي ڪاٺ جي مسڪراھٽ آهين ٿو بنا
منهنجي لاءِ هيءَ سڄي دنيا بي معنيٰ آهي. لوڪي ڇا
اهو سڀ ڪٿي وسري ويو آهي؟ مان نه اهو سوچي
پر لٽو سگهان ته توکان سواءِ مان آهيان ئي ڇا؟ منهنجي
س نس ۾، دل جي هر هڪ ڌوڪن ۾، هر هڪ سواس
۾، هر نظر، هر خيال ۽ هر وچن ۾ صرف تون ئي تون
آهين. پوءِ مان توکي ڪيئن ٿو ڇڏي سگهان؟“

(۱۴)

... لکي اوڀر ۾، اوم سان ڪٺور هٿ جي جيتري آشا

هئي. مون هڪ دفعو اکيون مھتيون. ڏٺو ته سڄي ٻچي
مسڪراھت ڪر ھئي. ھٿ کي ڇڪ پالو، ٽڏھن به ان ۾
ڪو فرق نه پيو. مون زور سان پڪاريو، ”لرملا!“
جواب آيو، ”منهنجي امي گذاري ويئي اوم!“
اھو ٻڌي سڄي ٻچي مولڪي الائي ڇا ٿي ويو.
”ء پوءِ؟“

”ء پوءِ اڪثر هر رات ان تصوير جو رونق ٻڌندو
هئس.“

”بس؟“

”بس!“

”تصوير توهان ڳالهايو هو نه؟“
”ها. مون ڪيترايون ئي راتيون ان سان ڳالهائيندي
ٿا ريون آهن.“

”پلا پيو به ڪجهه چيائين ٿي؟“
”ها.“

”ڇا پئي چيائين؟“

”اھو ئي نه ٿو منهنجي ئي آھين. منهنجو منهنجو
پنڌ آڻوٽ آھي. دنيا جي ڪا به طاقت ان کي
ي لٽي سگھي. سڄي لرملا..... ڪواسان کي جسماني
ج جدا ڪري سگھي ٿو، پر آءُ ڪا طرح ڪڏهن به نه
ان جا جسم برابر به آهن پر آءُ هڪ. آءُ ان جي
ئي، سر ۾ جا ديوتا ٿو به راضي رهن ٿا ۽ جنتي
ٿا ٿو راضي رهن، ان جو ڪير به ڪجهه به بگاڙي

تون ڏيا پر ڪتي به هجي، ڪنهن حال ۾ به هجي، مان
 جي به هولس، جنهن حال ۾ هولس، تون جو
 سوچيندي هوندينءَ جو چوڏي هوندينءَ جو ڪرم
 ڪڍي هوندينءَ مان هميشه متوس ڪندو رهيندس،
 مان سڌو پڻه عجب ۾ پئجي ويس.

”نهجي اهي گذاري وئي، مولڪي اهو ڏاڍو
 ڏک ٿيو لڙو. هوڏانهن سامهون پيا ڏانهن ٺهاري ڏس
 اها تصوير ڪهڙي آهي — نهجي ئي آهي نه؟
 لڙيدڙ ٻارءَ ڪڍي آهي. اهو لڙيدڙ ٻار ڇڪو
 صرف اُترين جون تصويرون ڪڍڻو آهي. الائي
 چوڻون ٿي چاهيو ته نهجي تصوير هجي گهر ۾
 ٽنگيل هجي. گهري ماس نه ڏيئي نه. آخر ان شرط
 تي ڏانهن ته مان سدس چتر ڪلا ۾ حاصل ڪيل
 قابليت ئي هڪ ڪوٽا وڃان، ڇا مون وڃي ڏئي
 ماس. ايترو سڀ چوڻ جو مطلب اهو آهي ته نهجي
 پهرين خط جي ٻهڻ کان به هار ڏينهن اڳ نهجي
 ان مسڪرائيندڙ تصوير وٺي ڏنو. مان لڙيو پيو هوس.
 اوچتو ڪنن تي نهجن ڊبل سڙڪن جو ٻرلاءُ پيو.
 مان چرڪي اٿي کڙو لڙيس. ٻڪڙ جهڙيءَ کان ٻاهر
 لڪڻس ۾ تون لڙو آئينءَ. مان ان سڀ کي ٻاهر
 سمجهي، ٻاٽي کي لڙي پيس. پر ڊبل سڙڪا بند
 ٿيا. ارچو لڙو وڃي ان تصوير تي پئي. ڏاڍو ته
 مسڪراحت نامعلوم ڪيڏانهن وڃي ڪم ٿي

تڏهن وري الجھن ۾ پئجي ويس. دنيا ساڳي آهي، صرف اسانجي نظر بداجندي رهيئي. ان قسم جو احساس ڪٿي بهي ڇڏي هٿ ۽ چوڏ هليءَ تائين جيئن جو نئين قائم رهيو.

اوه سان مليس. مولڪي ڏسي اڇل ڏهندي چيائين، ”نرملا تون!“ ڪلا پون ۾ پئجي ۽ سيني سان گڏ ڇڻ جو حال احوال وٺي چيائين، ”ڏس، نرملا—تو بنا منهنجا ڪهڙا حال ٿي ويا آهن. ڏس نرملا مان ڪيترو نه ڀري ويو آهيان..... پر نرملا تنهنجن اکين ۾ آنسو ڇو؟“

مون پيشانيءَ تي هٿ رکي، اکيون پوري، ڪنڊ هيٺ ڪري ڇڏيو. اسين ٻئي ٻن ٻڙن تي ويٺا هئاسين. منهنجي بند اکين ۾ آنسون ٿري آيا. مون انهن کي روڪڻ جي ڪوشش به نه ڪئي. ۽ انڪري بند اکين جو بند ٿوري آنسون ٻڙن تان ڪرڊڙ لندڙن جهڙن جيان هيٺ ڪرڻ لڳا.

”مان سڀ سمجهان ٿو نرملا... تون نه روئين هان، اها ئي ڳالھ منهنجي لاءِ هڪ وڏو عجب ٿئي هان!“

”نه ڇا تون سڀ ڄاڻين ٿو؟“

”ها.“

”پر ڪيئن؟“

”مان سڀ ڄاڻان ٿو، ان ۾ عجب جي ڪهڙي ڳالھ آهي ۽ هڪ ئي به ڳالھ آهي نرملا..... جتي دليون مليل آهن اتي جدائيءَ ۾ هن سڀ ڄاڻندو رهندو آهي.“

مان اور کي سڀ ڪجهه ٻڌائيندس. اوم ڪري آهي.
ڪري ماڻهون وصال هردي وارا ٿيندا آهن. هنن
معاف ڪرڻ ۽ معاف ڪري واري ڇڏڻ جي طاقت
نه هئجي بس بس پر پراڻ ٿيندي آهي. هو معاف
ڪري ٿي ڇڏيندو.

”آهي نه ڪري ٿي؟“ اندر مان ڪنهن پڇيو.

”نه ڪري نه واپس!“

”پر ڪيڏانهن؟“

”ڪيڏانهن نه ڪيڏانهن!“

خير — دهليءَ پهتيس. استعبدتون آيون ٿي ۽ وڏون
ٿي. ٽئين جيئين، سڀني جي پردي تي ڪلاڪا اڀندا
آهن ۽ ويندا آهن. مهدي لاءِ ڳالھ ساڳي هئي. دهليءَ
جي هراهر، مون پاڻ پر ڪجهه به نئين ڳالھ. — نئون امن
محسوس نه ڪيو. ڇڻ سڀ ڪجهه ساڳيو هئو صرف
ٻاهر اٿون دلڪ روپ ٽريل هئو.

منوهر جو ويچار ڪرڻ سان سنسار جدا ٿام پرش
اکثر ڏولڪي ٻاسندا هئا. ماستر کي نه اڃا سمجهي ٿي
نه سگهي هيس. اوم کي ڏٺو، نه سمجهيم، سڀ پرش
شايد اڻڻس معصور ٿيندا آهن. پر زمين کي وحشي
روپ پر ڏسڻ سان مولڪي ڏليا جا سڀ پرش چالار
ٻاسڻ لڳا. هينجو پير ..... پاڻ اڀڻ ڪرڻ واري
معصومتا ..... سڀ ڏولڪ ..... سڀ ٻاهر اٿون ڏٺو
لکي پر وري ڇڏهن اوم جو خط ملو

سخت الجهن هئي. جيڏاڻهن له وڃڻ جو ويچار ڪيو
هئم. نيڏاڻهن تي وڃي رهي هيس. مولڪي ڪنهنجي
گود ۾ منهن لڪائي زور زور سان روئڻ جي اڃا هئي.
منهنجي لاءِ دل ٻيا ڄڻ پنهنجن کان خالي ٿي چڪي هئي.
هاڻ جتي ٿوري گهڻي آشا رهي هئي، اوڏاڻهن تي وڃي
رهي هيس.

چنٽائون گهٽ له هيون: خبر ناهي گوپال زمينش ڪي
ڇا ڪيو هوندو. زمينش هڪ پٽي وارو ماڻهو آهي.
ڪڇ ۾ لقمان پائي هو انجو لهايت خوفناڪ بد اوڻي
سگهيتو. ڀڳوان شل گوپال جي رکيا ڪري.

اڄ اوم روت وڃي رهي آهيان. اوم جيون ساڻ
ڏيڻ لاءِ تيار آهي. پر اهو سڀ ٻڌي هو ڇا مولڪي
ساڻ ڏيندو؟ کيس ڪڇ ۾ ٻڌايان ته ٺيڪ ٿي سگهيتو
پر جيون ۾ جنهنڪي پنهنجو پاڻ، پنهنجو سڀ ڪڇ اڀڻ
ڪڇي، اٽڪان ڪڇ لڪائڻ ڇا ٺيڪ آهي؟ مولا
منوهر نه مري چڪو: جنهن منهنجو سڀ ڪڇ لٽيو
آهي، تنهنڪي پنهنجو سالي بنائي نه مان سرگس ۾ نه
رهڻ نه چاهيندس. جو انسان، هڪ معصوم لاريءَ
جي اڀوجهائي، جو اڇو ڦاٽو وٺيٿو، سو انسانيت کان
ڪريل، چرلر هيٺ آهي. خبر ناهي ته هن ان کان اڳ،
مون جيان، مون جهڙين بين ڪيترين ڪي ٽي لقمان
رسانو هوندو. اهڙي انسان جو پاڻ پڪڙڻ کان بهتر
آهي سڄي عمر، انهن تي اڪيلو رهڻ. باقي رهيو اوم

”وائيت هوئيل پر۔“

”وائيت هوئيل پر۔ چا و ميس وٽ؟“

”ها۔“

”پوءِ؟“

”پوءِ هن پان ڪارايو۔“

”پان؟“

”پان پر خبر ناهي چا پيو هئو۔ پان ڪاٺ سان جهونسا

اچڻ لڳا |“

”پوءِ؟“

”پوءِ هان وٽ۔“ انهن چئي مون و ميس واري

چلي سندس هٿ پر رکي۔ هو ٽڪڙ ٽڪڙ پر چلي

پڙهڻ لڳو۔ چلي پڙهي، لهايت ڪيسر ئي اندي، اها

چلي واپس ڪندي چيائين، ”هاڻ و ميس ختم ٿي

سمجهه |“ انهن چئي وڏا وڏا قلم ڪٽندو ڪمري کان

ٻاهر لڪري ويو۔

(۱۳)

کوپال سڄو ڏيهن ڪم رهيو۔ مون وڃڻ جي تياري

ڪري ڇڏي هئي۔ صرف کوپال جي اچڻ جي دير

هئي۔ ٺڪيت اڳ ئي گهرائي ڇڏي هئم۔ جڏهن ڏٺم

تہ هاڻ گاڏي ڇڏڻ جو وقت اچي پريو آهي، تڏهن

مائي مائڙ کان موڪلائي اڪيلي تي اچي ويئي۔ ٺي۔

انٽيشن تي بهتس۔

گاڏي چئي، دهليءَ جي مسافر هو اها۔

دهيو هئو ”تو کي ڇا ٿي ويو آهي نر ملا؟“
 جواب ڏيڻ چاهين، پر ڏيئي نه سگهيس.
 ”اڪيون پوري ڇا پئي سوچي؟“
 وري به جواب ڏيئي نه سگهيس.
 هاڻ هن جن چيخه ڪئي، ”نر ملا.“
 ”هون.“

”تو کي ڇا ٿي ويو آهي؟“
 ”ڪجهه نه!“

”ڪجهه نه ڇا، ڪجهه ضرور آهي.“
 مون ڪو به جواب نه ڏنو.
 ”ان ڏينهن تو شراب پيتو هو نه؟“
 ”نه.“

”پر تنهنجي وات مان نه...“
 ”پيارو ويو هو.“
 ”مطلب؟“

”ڇيو ويو نه الڳور جي رس آهي.“
 ”په نون اعتبار ڪري ويئين؟“
 ”صرف هڪ ڏيڪ پيئتم!“
 ”پوءِ؟“

”گلاس هٿن مان ڇڏائجي ويو.“
 ”پوءِ؟“

”ساڙهي ڪم آلي ٿي پيئي.“
 ”ڪي؟“

ذات جا آهيون. سڄي پريم جي اڳيان ڪنهن به پيد
کي ڪا معنيٰ ڪونهي. سڄي مان ٺهندو سائي ٿيڻ
چاهيان ٿو. ۽ راجي احساس پر، مان پنهنجو پاڻ ٻڌندو
سڀ ڪجهه توکي اڀرن ڪريان ٿو. اميد نه ٿو منهنجي
گناه کي، پنهنجي معاف ڪرڻ واري ڪٺ جي آڇ سان
ٻڌي، منهنجي آلم سمر ٻڌ ڪرڻ جي آڇ کي، دل جي.
سڃاڻيءَ مان سوڪار ڪندڙين ۽!

چلي پڙهڻ ڪالو مان ڄڻ ڪهڙا ٺاهن دور ڪو اچي
وٽس. هيترا ٽي ٻنهن هونءِ من پٽ ڪندو رهيو هئو، مگر
اڄ ڄڻ هتي. هيٺ ٿي ويو. مولڪي راجا سمڪ ٿي
نه رهي نه مان ڇا ۽ ڪيئن هيس. بس — ائين پاسير —
گهور اڏڪار آهي. چوڻ ڏولون ٿي ڏولون
آهي. دم ڏهڻجي رهيو آهي. فضا پر خاوشي آهي.
اکيون ڪرڻ سان به ڪجهه نظر ٿو اچي. اندر ۽ ٻاهر
صرف اڏڪار ٿي اڏڪار آهي. وقت ڄڻ بيجهي
ويو آهي. لسان جو روح ڄڻ مري ويو آهي. نه سونج
آهي — نه چنڊر ما آهي — نه ٿارا آهن ڄڻ ڪجهه ڪونهي.
ائين پاسير، ديا ڪوڙ آهي؛ بس رهن ٿي سڄهه آهي.
اوچتو ڄڻ ڪنهن مولڪي گهريءَ لند مان اٿارو.
مولڪان چرڪ لڪري ويو.

کوٻال چئي رهيو هئو، ”لر ملا... لر ملا اٿن ڇا ڪجهه
ٿئي ٻڌين؟“

ڏٺو هو مولڪي ٺاهن کان پڪڙي ڏولڻاري چئي

رشيء کان رهيو نه ٿيو. هن جهوپڙيءَ جو درڪڙڪايو.
مگر اندران ڪوبه جواب نه آيو. لڙيءَ ۽ گيت، ٻئي
گڏو گڏ هلندا رهيا.

رشي هوش حواس وڃائي ويٺو. واسا جي وس ٿي
هن زور سان جهوپڙيءَ جي در کي لت اٽڪاءُ ڪئي.
دروازي جو ڪنڌو ٽٽي پيو. پر جو ڪجهه رشيءَ ڏٺو،
نهن سندس لڏا ٽوڙي ڇڏيا.

سامهون، ان سندر لاريءَ جي ڀرسان، هوشاسترڪار
رشي پيو هو. هن کلي ٻڃيس، ”ڪيئن مٿي، ٻيئي شاستر
پر ڪجهه بدل ڪئي وڃي ڇا؟“
مختصر جواب آيو، ”نه.“

نه ارهه هو رشي هو. تون شايد چوين ته مان
پنهجي گناه جي بجاءِ لاءِ ڏنل ڪٿا جي اوت ٿو وٺان.
مڃائڻو، وٺائڻو. پر ڇا اهو سچ نه آهي؟ لڙملا — مان
اهو به مڃائڻو ته تصوير جو ٻيو پاسو به ٿيندو آهي.
جيئن هيءُ سچ آهي تيئن هو به سچ آهي. پر هڪ
پاسي جو سچ، ٻئي پاسي جي سچ کي ڪوڙو بنائي ٿو
سگهي، ڇاڪاڻ ته سچ آخر سچ ٿي آهي.

لڙملا — اٽڪي. تون ڪوڙ نه سمجهه ته جڏهن
مون توکي پهرين ڏٺو تڏهن مون ائين سمجهو ته جن مان
سهندو ڏسي رهيو آهيان. ڇو ته النڪان اڳ — مون توکي
صرف سڀن پر ٿي ڏٺو هو. سچ تون ئي منهنجي جنم
جنم جي ساٿ آهين. ڇا ئي پيو جي اسين اتيءَ پيءُ

”پر مولڪي.....“

”پر مولڪي ڇا؟“

”بابا! ڏسو—ڪن ٻل هر راساءِ بند ٿي ويئي رهي؟“

”ها ڏي!—“

”طوفان به وهندو رهيو!“

”پڪڙان جي ليلا آهي ڏي؟“

”سوچير..... مولڪي اڪيلي چور ٻڙي نه

ملندي. مان اندر ڪاليون ٻاري ٻاهه ٿي ڪٻڙا

سڪائيندس.“

”ٻلي ڏي.“

”جهڙائين ڪٻڙا سڪن، نيسنائين ٿو هالڪي ٻاهر

رهڻ پوندو بابا.“

”بس ڳالهه نه ايتري. ڏي، ٿون اندر وڃ. مان

سڄي رات ٻاهر ئي رهندس.“

لستري ڇپ ڇپ اندر ٽهري، اندران دروازو ٻائي

ڇڏيو. اڌ ڪلاڪ کن گذريو. اوچتو اندران آهستي آهستي

گهمگهمڻ جو مڙر آلاپ اچڻ لڳو هو. سندر ٺاري چمر چر

لڃي رهي هئي. رشيءَ کي خيال آيو ته دروازي جي

مٿين ڪڙڪيءَ مان هو ان سندر ٺاريءَ جو لاج ڏسي. پر

ٻيءَ گهريءَ خيال لاهي ڇڏيائين. هاڻ چمر چر سان ڪلو

سريلي گيت جو آلاپ به اچڻ لڳو. پور لاسيءَ جي

رات هئي اها. ٺاريءَ جي لڙيهه به گيت سمورئي

ٺاڻاڪ ۾. ڪو ٺوڪو سنگيت پري ڇڏيو.

ڇڏڻ. ڏي-ر بعد گوپال آيو. هت ٻه لڏاڏو هوس.
 چيائين، ”لڳل هان وٺ، هيءُ ٽنهنجي ڪويءَ جو خط
 آيو آهي.“ مون خط وٺي کوليو. مگر ڪجهه پڙهائڻ کان
 اڳ گوپال چيو، ”مولڪي ڪجهه نه ٻڌائيندينءَ لڳل؟“
 ”گوپال مان توکي ڇا ٻڌايان؟..... تون وڃ..... اڄ
 گوپال هليو ويو.“
 اوم لکيو هئو: اڃا ڇا اچڻ جو ويچار ڪونهي؟

ڪاري ڪاٺيءَ ڪاري ڪوئل جي وچ ۾ سمايل ٻيٽ
 ٻن ٻه هاڻ پور ڇاڪڻ شروع ڪيو آهي. ۽ مان پنهنجي
 هونديءَ جي ڏريءَ وٽ ويٺو پنهنجي راهه ٽڪيان ته
 پنهنجي پريتما راجها آئي ڪا آئي. دور دور ڪان
 مان ڏهن ٻه ڪنهنڪي سفيد وسترن ۾ ايندو ڏسندو
 ان ڏهن مولڪي لاهو ڀرم ٿيندو آهي ته اها تون
 ڏس. پر هنجي لڏيڪ اچڻ سان منهنجون ڪاٺيا ٽوڻ
 ۽ جي مڪان جيان ٻه هي اچي پٽ پوڏيون آهن.
 ڪاٺيا ٽوڻ جيڪڏهن هوائي جهاز هجن نه، جيڪر
 پر جي ايڏانهن اڏامي اچان. پر ڇا ڪريان؟
 مون جيڪڏهن گهوڙا هجن هان ته فقير به مزي
 تي سواري ڪن هان. ڀائي مولڪي نه پنهنجي
 دميش کي ڏسڻ لاءِ ڏاڍي پڙين ٿي آهي

پڄاڻي واري ويندڙ راوڻ کي اهو سراپ مليل هئو ته ڪنهن
 به استريءَ جي لڳا جي ورت هجڻو ڪو به ڪم هنجي
 مڪمل ٿاهي ۽ جو اڪس ٻڌو. راوڻ سڀا کي بند
 رکي چاهي هتان ڪيترو به اڙڪ ڪيو، مگر سڀا کي
 ڇڏيو به نه. ۽ سڀا آسمان کي جهنڊڙ آڪ جي شعلن
 مان صحتي سلامت واپس موٽي آئي.

اڻوچتو ماسيءَ جي ٻرون جي آهت ٻڌم. آهت ٻڌي
 نه جي ويس. ڪٿي ڪوڙال هڪي منهنجي واس چي
 ٻڌو.....

”ڇو..... ڇا ٿيو اٿئي، ڏسان نه!“ ماسيءَ اچي
 منهنجي پيشانيءَ تي هٿ رکيو. مون پنهنجو ٽمروڪي
 ڇڏيو.

”ڪوڙال ٿي ڳالھ. ڪٿي نه منهنجي طبيعت ڪجهه
 لهڪ ٺاهي. چٻائين بي نه ٿون پنهنجين ٻين سڪين سان
 ڪيڏانهن دور ڪوهڙ ويئي هئيم. جڏهن طبيعت خراب
 هئي، پوءِ ايترو دور وڃڻ جو ضرور؟“

منهنجي اکين ۾ پاڻي اچي ويو، مون ڪوڙال کي غلط
 سمجهو هئو.

”پر تون نه روئي رهي آهين، ڇا ماءُ جي ياد آئي
 اٿئي؟“

مون ڪجهه نه ڪڇيو. هوءَ به ڀريل دل سان
 هڪ دٻو روئي به پنهنجو هٿ منهنجي پيشانيءَ
 تي رکي، مٿي تي ٿيرائيندي هلي ويئي.

ايندي به لهائيت خوبصورت ۽ پياري پاسجي رهي آهي.

هو ڪلندو - تهڪ ڏيندو به ڳلاس سنهري رنگ جي رس سان پري آيو. هڪ ڏلئين مولڪي ۽ ٻيو ڪيائين پاڻ ۽ پوءِ چيائين، ”شروع ڪر.“

مون هڪ ڀي ڪ پر پوءِ ڀي ڪ پرڻ سان ڳلاس هٿ مان ڇڏائجي ويو. سفيد ساڙهيءَ جو ڪجهه حصو آلو ٿي ويو. مون لکي نوع ۾ چيو، ”رئيس باو - هيءُ ڇا شراب!“

”شراب ۽ اوکي! چري ٿي آهين ڇا؟ اها نه ولائجي انگور جي رس آهي جا اسڪاٽلنڊ مان ٻولن ۾ پڙجي هندستان ايندي آهي!“

مان اٿي کڙي ٿيس. هن منهنجي ويجهو ايندي چيو، ”ويهه هاون ٿا.“

”غيٽر هلائ ٿي گهرجي.“

”صرف هڪ منت!“ ائين چئي هو دروازي کان ٻاهر هليو ويو. مان چپ ڪري وڃي ٻاهر بالڪنيءَ ۾ بيٺيس. ٻيئي پنجه منت گذري ويا. رئيس آيو ۽ اچي مولڪي پاڻ ڏيئي هو وري اندر ڪمري ۾ هليو ويو ۽ وڃي ريڊيو وڄائڻ شروع ڪيائين.

بيٺا جو آلاپ هڻو اهو. مان هڪ عجيب لشي ۾ مخمور ٿي وڃي هڪ ڪوچ ٿي ويٺيس. ۽ جڏهن بيٺا جو آلاپ ختم ٿي ويو، تڏهن مان چڻ جهوٽا کائي رهي

چيو.

”اڄ ڪافيءَ تي دل آهي.“

”ڪافيءَ ..... نه ..... اڄ مان توکي انگور جي رس

پياريندس.“

”هلي.“

”پر ٻڌ نه ..... توکي ڪهڙو چنڊرما پسند آهي ...“

چوڏس جو ..... پور لاسيءَ جو ..... ڪين پيو ڪو؟“

”پور لاسيءَ جو!“

”پور لاسيءَ جو! پوءِ تون ڪيلاڪار ڪيئن چئين.“

چنڊرما اهو سوچين ۾ هر چيز مان ايندڙ ڪار جي

ڪجهه جهڪي ڇايا هئي. ان لاءِ پڇيڻي ٿيڻ ۽ چوڻ

جو چنڊرما پسند ڪندو آهي. ان چنڊرما جي چال دليءَ

۾ دل جا امنگ ۽ اڌما جهريءَ تي جابجوابي ۾ ڀرڪهت

ٿيندا آهن، پر جهڪيءَ روشنيءَ ۾ اهي ڇٽا نظر نه

ايندا آهن. لکريءَ ۾ به مٿيءَ جون ڇوليون لاهين

ٿيڻ سان انديرون آهن. پر روشنيءَ ۾ جي امنگ

کي ماريندڙ آهي ۽ ايندڙ ڪار ڏيکائيندڙ. جهڪيءَ

روشنيءَ تي مٿس ميلهه جو خوبصورت وسيلو آهي.“

”شايد ان ڪري ئي توهان رات جو به ٻڌڻو

پروبل ٻاري ڇڏيندا آهيو. ڇهين هر چيز ڪجهه

جهڪي نظر اچي. توهان بلڪل لڪ ڇو آهي ۽ مٿس

هن پل جي مٿس روشنيءَ ۾ به ٻاهون ٽيڪيل

۽ ڪياري ڏيکارڻ واليءَ جي تصوير جهڪي نظر

”ڇو؟“

”الا ٿي ڇو دل ٿي چاهي.“

”دل کي قابو رکرو ۽ ميسر ٻاڻو“ مون کلي چيو، ”دل“

ڏاڍي ٻري ڇير ٿيندي آهي.“

”اها ڳالهه حسين سان لاڳو آهي.“ ۽ ميسر مشڪي

چيو، ”اڏو ۽ جي ڪنهن شاعر چيو آهي“

جتي حسين پيدا ڪئي خدا لي:

خطا ۽ عاف،

هر ڇير ٻڌائي خوب،

اڪ دل ٻڌا ڏيا!

”واه، خوب!“

”نه پوءِ ڪهڙو ويچار آهي؟“

”هونءِ نه ويچار نه هو مگر هاڻ ان شعر جي صدي

هلي سگهائي.“

هن خوش ٿي چيو، ”محبوب!“

(۱۰)

اسين لفت رستي وائيت هوٽل جي آخري منزل تي

وڃي پهتاسين. سمندر طرف واري ڪمري ۾ لينڊرو

ليرو بلب پري رهيو هئو.

بلب جي هلاڪي ليري روشنيءَ ۾، ڪمري جي

پتين ۾ ٽنگيل فلمي ڪلاڪارن جون تصويرون ٻوريون

چٽيون نه هوندي به سڃاڻپ ۾ اچي رهيون هيون.

”ڪجهه پيئبو؟“ ۽ ميسر ڪليءَ ۾ ڪوٽ ٽنگندي

سان پوئتي ڪو نه. ڪڏهه نه پاڻ ٺهن مان ڪنهن سان
شادي ڪيائين؟ نه پاڙي جي لوجوالن ڪي ئي موقعو
ڏنائين.“
”واه.“

”واه ڇا! توکي خبر آهي ته اسان به هن سان ڳالهائڻ
بند ڪري ڇڏيو. رستي تي هلندي هن طرف لهاريون
هٿاسين، پر مڪرائيندا ڪڏهن به نه هٿاسين.“

”تو رو رستي چيائين، ”لر ملا.“

”ڇي.“
”نهنجو مون به وسواس آهي؟“
”ڇو؟“

”او“ هيترو اڳيان وڌي آئي آهين، ڪهڙي احساس
ٿي؟“

”اوهن منهنجو متر آهين، صرف ان ڳالهه کي ٻڪڙي
ٿي مان اڳيان وڌي آهين.“

هن خوش ٿي چيو، ”سيهه.“

”نه هن کان اڳي ڇا ٺوهائڻي ان به ڪوئي شڪ هو؟“

”خبر ناهي.“ ڇو نه لاري. هر ديهه کي سڃاڻڻ لاهي
ڪنن ڳالهه آهي.“

مان چپ چاپ سندس ڏانهن لهاريون لڳس.

”لر ملا — اڄ تون منهنجي گهر هلندي ڇو؟“
”گهر يعني هونيل ۾؟“
”ها.“

”ا۔۔۔“

”نہ پوء؟“

نہ پوء ڇا ..... ٿو جڏهن اڪيون پوري، آهستي
گنگنا ٿيندي ڪنڌ کي لوڏيو، ٿڌهن منهنجو سمورو ڌيان
ٽپهنجي ان گيت جي مستيءَ واري پاڻ وسارڻ جي ادائن
۾ ڪوٽجي ويو. سڄي ٻچي مون ٽپهنجي گيت جي هڪ
ست لڙ سمجهي.

پر ڪمال ڪهڙي جو اسانجن لک ڪوششن تي به
اسان طرف اک نه کڻي ٺهارڻ واري لتا هن ڪويءَ
جي بد معاشيءَ کي دل جي سڃاڻي سمجهي، ٿورو
شرماڻجي ڇيو، ”آخر بازي جيتي وٺين!“

”بازي نه پاڻ ٿو جيتي نه؟“

”ڪيئن؟“

”سڄي جيت نه مون ٿڌهن ٻائي جڏهن ٿو ضد کان
منهن ڦيري ڇڏيو. ضد خود هڪ وڏي ڏهاڙ آهي. پر
البت پر تون ضد جو تياڻو ڪري بازي جيتي وٺين.“

بس، پوءِ نه ٻنهي ۾ ايتري گهرائي پيدا ٿي ويئي
جو هڪ ٻئي جي گهر به اچڻ وڃڻ لڳا. خبر ناهي لتا
جي گهر وڃي اهڙيون نه ڳالهيون ڪندو هو جو سڄو
منهن اندران ڇوڪرين جي ٽهڪن جا آواز ٻڌڻ ۾ ايندا
هئا. هونءَ ٻيون چار ڇوڪريون ڪڏهن ڪڏهن اسان
طرف ٺهارينديون هيون پر پوءِ الهن به ٺهارڻ بند ڪري
ڇڏيو. بس — اهو ڏينهن هيءُ ڏينهن منهنجي ڪوڙين

گيم ٻائين. اهو ڪو گيم ٻاءُ جو دلين جي لار کي
ڇيڙي من ۾ ڪو الوڪو-مڏو-وسيلو امڪ بڻدا
ڪري.“

لنا منهن ٿيري چيو، ”مان فلمي گيم ٻائيندس.“
”نه پوءِ لاچار مونسڪي جادو ڪرڻو پوندو؟“
”ڇا مطلب؟“

”استيڊ، ئي بهجي، مائڪ اڳيان بهڻ مهل هڪ نظر
هن طرف ٿئي ڪجهه — سڀ معلوم ٿي ويندو.“
لنا کيس ڪو جواب نه ڏنو. جڏهن هنجو وارو
آيو تڏهن هوءِ استيڊ ئي ڇڙهي ويئي. ڪمال ڪهڙي
هن دن طرف نه ڇا پر ڪنهن به طرف نه لهاريو، منهنجو
مطلب آهي ته مائڪ وٽون وٽ بهجي هن اکيون بند
ڪري ڇڏيون. ڪهڙو گيم ٻائين سو ياد ڪونهي
مگر اهو فلمي گيم نه هو.“

”واه!“ مون چيو، ”پوءِ..... پوءِ ڇا ٿيو وٽس
ساڻو؟“

سڀني کي ٿاڍو غصو لڳو. مولڪي ته حد به ٿيو ۽
هن ڪريءَ جي بد معاشي ڏٺو. لنا پڇيس ”ڪيئن
ڪري گيم وٺيو؟“ ته ٿو چويس، ”مون گيم ٻڌوئي
ڪئي؟“

لنا پڇيس، ”نه ڇا تون حال کان ٻاهر هئين؟“
”نه.“

ڇا ڪن به آڱريون وجهي ويٺو هئين؟

ڪويءَ جو نالو هئو رڻ ۽ هن ڇوڪريءَ جو لاءِ هيل ٿاڻي
هن ڪڏهن به لاءِ سان ڳالهائيندو هو. لاءِ اڪثر فلمي گيت
ڳائيندي هئي. ۽ اسين به فلمي گيتن تي مشتاق هوند
هئاسين. اوچتو اسان کي اهو ڏسي عجب لڳو جو رڻ وڃي
لاءِ جي اڳيان نينو ۽ ٻچو لنگس، توهان ڪهڙو گيت
ڳائيندا؟

”فلمي.“

”ڪنهن کان نه ڳايو ته بهتر.“

”ڇو؟“

”جو ڳائي سگهيتو، سو جيڪڏهن ساڻسڪ سما ڪر
ٻيو رولندي به ڪوئي قومي يا لوڪ گيت لاءِ ڳائي،
تڏهن به نه ڳائڻ تي شوق ڏيئي.“

”پر فلمي گيت به ٿي مڃيل نه ڪونه ٿيندا آهن.
الٽين پر به نه ڪا زلديءَ جي سمجهاڻي رهيئي. توهين
ڪوئي ٿي ڪري به ڇا اها ڳالهه ٿا ڄاڻو.“

”ڄاڻائون! ساڻس به اهو به ڄاڻائون ته تون ڪو سنو ۽
عام پر پسند پيل گيت ڳائيندين؟ پر جو گيت سنو آهي
۽ عام پر پسند آهي، اهو نه هر ڪو روز ڪٿي به ڪٿي
ٻڌي ٿي ٻڌي ٿو. ۽ اڪثر ڏاڍو ويو آهي ته ڪوبه
گيت ڪهڙو ٻڌڻ سان دل جي گهرائيءَ ۾ پهچي ٿي نٿو.
باقي اهو گيت جو ٿورا دفعا ٻڌجيٿو، منهنجو مطلب
آهي ڪڏهن ڪڏهن ٻڌجيٿو سو وڌيڪ اثر ڪري ٿو
پر منهنجو اهو مطلب اصل لاهي نه تون ڪو ٻڌائو فلمي

ڪويءَ ۽ مون پر ٿاوس صرف ايترو آهي جو مان
ڪوئي ٺاڙي هوندو ئي سمجهڻ جو ٻو لڳ ٿو
ڇٽان. ٺاڙي هر ٻي طرف ڪوي ائين ڳالهائيندا آهن جيئن
ڪي لڳ ڇوڪري ماڻهوءَ جي قسمت بابت ڳالهائيندا آهن.
”هڪ ڳالهه اڏائيندا زمينس ٻاڙي؟“
”ڇو نه؟“

”اوهين ڪوئي طرف ايترو ڪٿو جو آهين؟“
”اچي هڪ ٻڙائي ڪهاڙي آهي لرملائ جڏهن مان
مٿس ڀڙهندو هون، ڪڙي ٻڙي ٻڙي سال اڳ آهي
ڪهاڙي آهي، اسانجي ٻڙي پر هڪ ڪڙي رهندو هو.
ٻڙي پر صرف ٻڙي ڇوڪريون هيون، ٻڙي تي پيرون
هيون. ٻڙي جا سڀ لوجوان آهن ئي خدا هئا. هڪ
ڪڙي هئو جو هنن طرف خاص دلچسپي نه وٺندو هئو.
سڀ لوجوان اڪثر هنن جون ئي ڳالهيون ڳالهائون ڪندا
هئا. وائي ٻال والد ڪندي، ڪيئن ڪيئن مهل زور
ڪري وائي ٻال کي ائين ڏک هڻندا هئا جو وائي ٻال
اهن ڇوڪرين جي گهر ۾ وڃي ڪرندو هو. وائي جو
ٻه ٻه ٽي ٽي ٽي آهينجي ڪير جي آس ٻاس ڪهندا
ٿرندا. ڳائيندا وٺندا هئا. اهن پنجن ڇوڪرين پر هڪ
ڇوڪري ڏاڍو سٺو ڳائڻ ڄاڻندي هئي.“

هڪ ڏينهن جڏهن اسان ٻڙو نه هو هڪ ماڻهڪ
ماڳر ٻڙي وٺي رهي آهي تڏهن ٻڙي ٻڙي ٻڙي

ڪري هن لمولي.....

هن مون کي وڇر ڪٽيندي چيو، ”سو مان ڄاڻان ٿو.“
ڪار ٽيبي رفتار سان هلي رهي هئي. مان چپ
چاپ منتظر لڳاهن سان زمينس طرف لهاري رهي هيس.
اوچتو هن پنهنجي کائي هٿ سان منهنجي ساڄي هٿ
کي پڪڙي ان کي هڪڙو زور ڏيندي چيو، ”نرملا،
تون ڇا سڀهه پٽهه مون کي دل سان پيار ڪرين ٿي؟“
هنجو اهڙو سوال ٻڌي مون کان ايڏو تپ وٺو ته
نڪري ويو جو سندس چتوري جو رنگ ٿي بدلتجي ويو.
پر پوءِ پاڻ کي ساڄي مٿي مٿي ۾ اٿس چيائين، ”ڇاواب
ڪونه ملندو نرملا؟“

”ٻڌائي سگهندا، اڪثر هر پرش، ڪنهن استريءَ کي
پاڻ طرف ڪجهه وڃڻو ڏسي ائين چوسهجهندو آهي ۽
جيئن اوهين سمجهي رهيا آهيو؟“

”ڇو نه پرير ويجهائپ جي پنداش آهي.“
”پرير جي زاحا حقيقت ڇا صرف پرش تائين محدود
آهي؟“

”مان پرش آهيان، انڪري مان پرش جي جذباب
جي ترجماني ڪري سگهان ٿو. ويجهائپ ۾ استريون ڇا
متسوس ڪنديون آهن، سو هڪ ڀڳوان ڄاڻي، ٻيو
استريون!“

”ٻه نمون ڪري!“ مون ڪلندي چيو.
هن لراض ٿي منهنجو هٿ ڇڏيندي چيو، ”ڪنهن“

پيءُ ٽوڙي ۽ پاڻ سيالي چمڪاڻي ڇڏي ڇڏي! — هي مان ڇا سوچي رهي آهيان!

(۹)

ان رات ئي مون سوچو ته جڏهن منهنجي اوم سان شادي ٿي ويندي تڏهن مان کيس ۽ ميس جو دوست ٿاڻي ڇڏيندس. خوب گذرندي تڏهن جڏهن ملي ويندا هي دوست.

اوم کي نه چئيون لکيون هون. هڪ ڪراچي مان ۽ ٻي بمبئي مان. هڪ ٻر امي ۽ ٻي مريو جو ذڪر هٿ ۽ ٻئي ٻر منور جي ملاقات جو. ۽ هاڻ کيس ٽيون خط لکيم، جنهن ۾ پنهنجو خاص اشارو ۽ ميس ۽ سندس ڪوان طرف ويچار ڏوشتي جو هٿو. خط لکي ڪنهن حسين جواب جو انتظار ڪرڻ لڳيس.

ميس ۽ مان بلڪل ٽورا ٿي وياسين. هاڻ نه مان اڪيلي نه هسان گهڻا هي ويندي هيس. هن طرف منهنجي شط نظر اهڙي هئي جهڙي ڪنهن لسي مسافري تي. شتر ڪندڙ اڻ واقف هر شتر طرف هوندي آهي، جتي ملڻ آهي — کڻو آهي ۽ اس ۾ مڪرائي موڪلائبو آهي.

هڪ ڏينهن سير ڪندي هن چيو، ”ارملا..... هڪ

ٿاڻو، پڇانءِ.“

”هاڻ پڇڻ لاءِ ڪجهه رهيون ڇا آهي ۽ ميس ٻاهر“

”جو ڪجهه رهيل سوني پڇڻ چاهيان ٿو.“

”نورمن شايد اهو پڇڻ چاهيو ته مان هڪ استري ٿي

گواليار ۾ شراب جو ٺيڪو آهي. منهنجو گهر وائيت هوٽل جي آخري منزل تي آهي.

”باڪل ٺيڪو. مان سمجهائڻي ته توهان ڪوئن جي جيون تي ڳالهائڻ بد ران جيڪڏهن تماڪ جي ذات تي ڳالهائڻو ته بهتر.“

”ارملا ديو مان تماڪ جي ذات کان وڌيڪ ڪوئن جي ذات کي ڄاڻائڻو. الائي ڇو منهنجي ڪوئن سان پويڻي ڪونه. مان سمجهائڻو ته ڪوئن طرف منهنجي ڪڙي لڪڻي پڌي جيڪر ڪهڙو به مهاڪوي پاڻ کي گهڻو ڏيڻ لاءِ تيار ٿي وڃي.“

هاڻ گواليار ڪلندي چيو، ”پاڻ کي ڏئي ياله ٻر لوڪي ضرور ڏئي.“

”تون هيءُ ڇا پيو چوئن گواليار. ٻڌ مان آهيان تماڪ واري، پر مان تماڪ کان وڌيڪ ڪوئن کي ڄاڻائڻو. ٻڌ ڪوي اڪثر ڪمزور ٿيندا آهن. ڪويتائون لکڻ کان واءِ ڪجهه ڪري ٿي نه سگهندا آهن. گهڻوئي چولدا مان نه قلم جي طاقت اڳيان ٻر گولا به بي معنيٰ آهن، پر هڪ سمنڊ ۾ اڪي ۱۰۱

مرئڪار ڏاهي ڇال سان ٻهٽي ۽ جي شاهي سڙڪن
تي ڊورڙڻ لڳي.

وانت ئي رهيش ڇڏي، ”اڙي ها — لر علا ڊيوي —
نرون هن بهنجي ڪلاڪار سالي. ڪويءَ جي نه ڪڇڻ
ڳالهه، ئي نه ڪئي.“

”هو دهليءَ جي ڪلاڪارن جو هڪ سڌو ڪوي آهي.
هندون ڪويتائون ٻڌڻ سان، جڳر ڏندڻيءَ مان
ڪهڙي به بازار ماڻهوءَ جو پنهني ڏندڻيءَ سان پيار
وڌي وڃي.“

”مان سمجهان ٿو ته هجي مٺي جا وار وڏا هوندا.
اڪيون به لال لال هونديون. موانڪي مٺو آهي ته ڪوي
ماڻهو ننڊ جا جهوٽا اچڻ جي باوجود نه ننڊ ٿي سگهندا
آهن. ڪوي جي مڙي سان ننڊ ڪن ته هو ڪوي ئي نه
نه سگهن.“

”اوهانجو مطلب؟“

”مطلب اهو ته ڪوي پنهنجي ڪويتائن لاءِ راليون
راليون ڄاڳي، صحن حامين وڃي طرف، ڪلهن جي اکين سان
اڏن لهر پيدا آهن، جيئن موجي لهر پيدا آهن ماڻهن
مٿي پٽون ڏالين يا حصار ماڻهن مٿي ڪيڙين ڏالين.“
”رهيش ٻانڙو“ مون چيو.

”جي.“

”مهر ٻائي ڪري ٻڌائيندا ته اوهين ڇا ڪندا آهيو؟“

”مهر ماڻهن لاءِ ڪو به ڪم نه آهي.“

گوپال ڏانهن منهن ڪري چيو، ”پاڻي کنهجي ماسٽ
 نه چڻ شاعري ٿي ڳالهائي.“ پوءِ مون ڏانهن منهن
 ڪري چيائين، ”اٺون اسان وٽس ڪوئي ڪان مٿي
 آهي.“

”پر ايترو نه جيترو ڇنڊر ما.“
 ”نه ڇا، اٺون سڄو ڀڄو ڪوئي ٿاڻون وڃيندي آهي؟“
 ”نه.“

”نه ڪيئن — پاڻي ٽون لڳين ٿي ڪوئي ٿي؟“
 ”ٿي سگهي ٿو نه منهنجي ڪلاڪار ساڻي ڪوئي ڇي
 مون مٿان ڪجهه پر چائين پيل هجي. نه نه هونءَ مان
 ڪوئي نه آهيان!“

ميش ٿڪ ڏيئي چيو، ”گستاخي معاف ٿر ملا ڏيوي.
 ڪنهنجي پر چائينءَ هيٺ اوهان ڪوئي پاسجو، ان کان
 وڌيڪ دل ان ڳالهه کي مڃي سگهي ٿي نه. اوهانجي
 شخصيت..... اوهانجو آواز..... اوهانجي ٻولي.....
 اوهانجي مهر بان نظر..... منهن به ڏکي روح کي
 هاڪوي بڻائي سگهي ٿي.“

مولڪي اهو سبب ٿيڪ نه لڳو. ٽڏهن به مون
 هوان لڳي لڪا پوڻ نه ڏٺي. و ميش چيو، ”خير —
 لڳو ان ڳالهه کي. منهنجي ڪار حاضر آهي ٻيو نه
 وڃو پاڻيءَ جوئي سِر ڪري اچون.“
 ماسيءَ کان موڪلائي گوپال ۽ مان سِر ٿي روانا ٿي

ڪهڙو ويچار آهي؟

مون کي چڙو ڪندي چيو، ”چالدي رات ۾ نه
ڪو به سِر ڪندا آهن. اسان ڪو به ٿورو ئي آهيون.“
”تون نه هج، نه نه هج، مان نه آهيان.“ گوپال به
کلي جواب ڏنو.

”تون ۽ ڪو به؟“ مون عجب ۾ چيو.

”ان ۾ عجب جي ڪهڙي ڳالهه آهي. ٻڌ، مان انهن
ڪو به مان آهيان جي چالدي رات ۾ سِر ڪري،
چالدي رات جي خوبصورتيءَ جو سَراڌ نه چڪي سگهندا
آهن مگر اُنچر بيان اڪري صوف ۾ ڪري ٿي نه سگهندا
آهن.“

اٺي هن امير مهاڻي چيو، ”تو نه منهنجي نل جي
مرڪزي ڳالهه چئي آهي گوپال. سچو — هونءِ نه مان
به شاعر آهيان پر مصيبت اها آهي شعر لکي نٿو سگهان.
شعر ۽ شعري ٿي ڪيترائي ڪتاب پڙهيا آهن پر
نڌ قسمي اهڙي جواج لائين شعر جون به سٽون نه
ناهي نه سگهيو آهيان.“

مولڪي اوم پرڪاش ياد اچي ويو هو ڪري هئو.
هنجي ياد منهنجي من جي پينا کي چيڙي ڇڏيو. مون
گوپال جهومندي چيو، ”جيڪڏهن ان نمولي روڻا روڻا
ويٺو، مان سمجهائين ڪٿي چندرما وسامي جو ڪارو
جهنڊو بند ڪري اولهه جي اوت ۾ نه هليو وڃي.“
”اڙي واه“ گوپال جي امير دوست زميش ٻانءِ

پڇيو مائٽس، ”سو ڪيئن؟“

چيائين، ”تو کي خبر ڪونهي ته بههڻيءَ ۾ عيد
ٻڌ سگهجي (شخصيت) جي لڏائي آهي.“

هاڻي تون ئي ٻڌاءِ ٿو، ٿو ٻڌي ٿو بههڻيءَ جي هر ڳالهه ۾
سنگيت کي دعوت ڏيو آهي يا نه؟ پر ٿو ٻڌي ٿو
تون وري ڪي رهي آهين؟“

”منهنجا دوست ته اڻايت موهجي ٿا لڳن ڪو ڀال
منهنجن اهڙن دوستن جي وچ ۾ ئي مولڪي هن گهر جو
جهنڊو بلند ڪرڻو آهي؟“

”ها۔“ هن به ٿلندي چيو.

”پر گيت ڪهڙو سنڌي يا هندي؟“

”ٻئي۔“ چو ته منهنجا دوست صرف سنڌي ٺاهن،
يا به گهڻي آهي.“

ٻئي ٽي بهن محفل خوب جهلي.

گهوڙيال جا ڪاٺا سڌ ٻڌ وڃائي طوفان جي ٿيڙيءَ

جيان اڳتي وڌڻ لڳا. جڏهن محفل ختم ٿي ٿڌهن

رات ٽي بهن کي ڳڙ ڪائي چڪي هئي. سڀ آهستي

آهستي موڪلائي ويندا رهيا. الب ۾ گوپال جي هڪ

امير دوست پنهنجي ليکڪيءَ کي ڪجهه ڏيو ڪندي

گوپال وٽ اچي چيو، ”گوپال، پنهنجي جنم جي موج

مڪمل نه چئي، جيڪڏهن اڄ چالڊي رات ۾ سير

نه ڪيو.“

گوپال مون ڏانهن منهن ڪري چيو، ”ڪيئن ٿو ٻڌي ٿو؟“

ٻاويهن جنر دن آهي.

مون کلي چيو، ”اڃا.“

”سڀاڻي هن ڪو به ڪرما ڪر محفل لڳندي. هدا

تون هن ڪو به جو جهنڊو هيٺ ٿيڻ نه ڏج!

”يعني؟“

”يعني نه توکي سڀاڻي واپس به سڀ کان اول پهتو

ٻوڏو.“

”آهي مان واپس ڳالهائڻ نه ٿو ٿو؟“

”مس لرملا ڏهڙي هيءَ بمبئي آهي. هتي هر ڇيڙ

گيت ڳائيندي آهي. هتي جتي به محفل لڳندي

آهي، اتي پنهنجو پاڻ ساڙوڻ شروع ٿيندا آهن.

ڳائيندڙ جتي به هوندو آهي، اڇهل ٿي پوندو آهي.

هڪ دفعو جي شروع ٿيو ته پڪڙان پناه ڏئيس. ويندو

ڳائيندو— ويندو ڳائيندو..... اڙي تون کلين ٿي؟“

مان کلندي ٿي رهيس.

هو چوندو رهيو، ”بمبئي هر ڳالهه به اڳري آهي.“

ڇو ته هتي جي هر ڳالهه اکيون چرخ ڪندڙ آهي. تون

گيت ڳاه يا نه پر تنهنجي اندر به گيت هلندو ٿي.

ڪڏهن غم جو، ڪڏهن خوشيءَ جو. ان نه پنهنجو منهن

هڪ دوست لڙ ڳيت هڻڻ ڪري لڙ جي عيڪ

ٻائي مڙن وٽ آيو. حال احوال وٺي چيائين، ”ڳوٺال

عبيڪ سان مان Grand Personality (اعليٰ شخصيت)

لڳاتار ٿي؟“

ماسٽر هاسالند ڏيکاري اُچو ڪارڻ ڇا؟
 ”اُن بابت مان ڪجهه نٿو ڄاڻان. مان صرف پاڻ
 بابت ٻڌائي سگهان ٿو.“

”هينئر سگنل ٻائون آهي، گاڏي ڄاڻ ڇڏي. مان
 ئي دفعي نوسان گڏ ڄڻ جي ڪوشش ڪندس. ۽ تون
 به جو ڪجهه نٿو ڄاڻين، الڪي ڄاڻ جي ڪوشش ڪجهه.“
 اهو ٻڌي ڪنهن اڻ لکي آشا کان منوهر جون اکيون
 ڇمڪي اٿيون.

”بلڪل ئيڪ.“ ائين چئي سوت جي کيس ۾ هٿ
 وجهي ڪنڌ هيٺ ڪري ڪجهه سوچيندو اڳيان وڌي
 ويو. مان به هن ڏانهن بنا وڌيڪ لهارڻ جي وڃي
 گاڏيءَ ۾ پنهنجي جڳهه تي ويٺيس ۽ پوءِ هڪ ڊگهو
 ساهه ڇڏي ڪجهه وقت لاءِ اکيون پوري ڇڏيو.

(۸)

پنهنجي پڙهي ماسيءَ سان مليس. اسين روئي گڏياسين.
 مون پنهنجي اميءَ کي ماسيءَ ۾ پاڻو ماسيءَ پنهنجيءَ
 پيٽ کي هوليڊ. ۽ ان ريت دل جو هڪ نه پر چندڙ خال
 ڪجهه پر جي ويو. هونءَ به وايو منڊل بدلجي وڃڻ
 سان دل جو درد ڪجهه گهٽ ٿي ويندو آهي. وري
 مون منهنجو ڪاليجي ماسٽر گوپال نه حسد موهي ماڻهو
 ٿو ٿورن ٿي ڏينهن ۾ منهنجو مزاج بلڪل ئيڪ ٿي
 پيو.

هڪ ڏينهن گوپال چيو، ”نه ملان ٿا“

کياي نه سگهندا آهن.

”اوه سڃه آهي نه منهنجو ڀر ڀر ڀر ونگ هئو مگر
هاڻ اهو ڀر ونگ ماضيءَ جي لوڪر سان ختم ٿي چڪو
آهي.“

”نه پوءِ وڌيڪ ڀر ونگ نه وڃ.“

منهنجو جواب ٻڌي هو ڪجهه وقت ڪنهن ڳالهه
پر گرفتار ٿي ويو. پوءِ اوچتو غصي ۾ لعل ٿي چيائين،
”مون جيڪڏهن ماستر هاسانڊ جو خون نه ڪيو نه
ڏسڻ.“

مون ڳالهه کي سمجهڻ لاءِ چيو، ”ڇو — ان منهنجو
ڇا بگاڙيو آهي؟“

”ڇا بگاڙيو آهي! ڀڄڻ ڇا نه سگاڙيو آهي؟ هاڻ
مون وقت وڪيڻي ڇڏي آهي. نه سک — نه شائشي —
ظالم ڇڏي مسڪراھڻ ٿي ڪسي ڇڏي.“

آلائي ڇو مولڪي هئي ڪڏهن قياس اچي واپس و.
آهستي چير، ”جو ٿيو سو ٿيو. مون نه ٿو ڪي ڪڏهن
جو معاف ڪري ڇڏيو آهي منهنجي ڀر ڀڙ — ڇا ڇڏي
تون پاڻي، وڃائي چڪو آهين، سا هاڻ ڪنهن نه حالت
۾ پاڻي نه سگهندن. منهنجي لڙلڙ مري چڪي. اڄ
ڇا لڙلڙ منهنجي سامهون توهان ڳالهائي رهي آهي، سا
ڪنهن ٻئي جي لڙلڙ آهي. ٿو ڪي جيڪڏهن منهنجي
همدردِي هڪ ڪوٺي هجي نه پوءِ مولڪي صرف اهو
ٻڌاءِ نه ٿو اڏو وڌو ڀر ونگ ڇو وڃي؟ ڇا لڙلڙ

”مون ڪجهه نه سمجهو.“

”ڪنهن به استرڀن سان ’نوهان‘ ڪري ڳالهائڻ ئي
مريادا جي ٻڌائي آهي.“

”مون لاءِ به؟“

”ڇو — تون ڇا ڪو خاص ماڻهو آهين؟“

”خاص ماڻهو نه هوندي به، ڌاريو نه ڪونه آهيان.“

”ڌارين جيئري پنهنجائپ جيڪڏهن پنهنجن ٻر هجي
نه پوءِ ڌار يا ڪڏهن به پنهنجن کان وڌيڪ پنهنجا نه
لڳن.“

”هڪ قصور لاءِ مولڪي ڇا ايترو ٻڌڻو ٻوڏو؟“

”لوڪي ڇا ڇا ٻڌڻو ٻوڏو سومان لٿي ڄاڻان. سيڙو

ائين اٿئي ته ڇپ ڇاپ هليو وڃ.“

”پر ڪيڏانهن وڃان؟“

”سو تون ماستر هاسانڊ کان وڃي پڇ.“

”تون جيڪڏهن چئين ته مان تون جي ٻڌڻي به
سمجهڻ لاءِ تيار آهيان.“

”مون کي ڇيو،“ مولڪي خبر آهي ته تون منهنجي
ٻوڏ تي آسمان مان ڇنڊ ۽ ٽارا به لاهي اچڻ لاءِ تيار
آهين.“

”جيائين،“ تون کلين ٿي؟ لڙملا — تون ڇا پٿر
پٿر؟ ٿڌهن ٿڌو ڇا ڪوڙ آهي ته استرڀن جي دل

مل جي ڪل جيان ڪومل ٿيندي آهي؟“

”سڄي آهي، مگر ڀولڪي ماڻهو گهڻو وقت ان سان

نهي رهي. رستي ٿان ڪيل مزور گهر جي ٻڌڻ ۾
 سامان رکي مزور ٿي ويندو رهيو. مان ٽڪڙ ٽڪڙ
 ۾ اندر گهري ويس. گهر ۾ ڪير به نه هئو. نه بابا، نه
 ڀائو ۽ نه امي. اوچتو منهنجي نظر وڃي سامهون ۾ ڀار
 ٿي ٽنگيل اميءَ جي تصوير ٿي پيئي. اميءَ جي تصوير
 ٿي ڇڙهايل ٿلن جي مالها ڏسي سڀ سهڻي ويس. دل مان هڪ
 دل ڌار بندڙ صدا لڪتي جا هر طرف ڦهلجي ويئي. ٻي
 گهڙيءَ پاڻ کي پلڪي ٿي اوچڪارون ڏيندو ڀائر.

ڪن ڏينهن بعد بمبئيءَ مان ماسيءَ وٽان خط آيو.
 هن لکيو هئو: ”هوءَ نه هائ نه رهي. هڪي نه هائ
 ڏسي نه سگهيو. ان حالت ۾ اڪيون هڪي ڏسڻ لاءِ
 ٻياسيون ٿين ٿا. پوءِ منهنجي اکين جي پياس ٻڌائڻ لاءِ
 بمبئي هلي نه ايندين؟ مولڪي خبر آهي، نه تون اڪار
 نه ڪندين. نه پوءِ هلي ٿي اڄ.“

بمبئي وڃڻ جي اڃا ڪرڻ سان ئي گهر مان اجازت
 ملي ويئي. ۽ مان تمام جلدي بمبئيءَ وائي ٿي ويس.
 ڪراچيءَ استيشن ٿي، گاڏيءَ ۾ سامان رکائي، جڏهن
 بوڪوهار کان ٿورن سنڌي ڪتاب خريد ڪري رهي
 هيس تڏهن ڪنهن آهستي پڪاريو، ”لرملا!“

مون هڪو چرڪ ڀري پويان نهاريو. ڏٺم ته مندر
 هئو. هو عجب ۾ چڱي رهيو هئو، ”لرملا ٿان.“
 ”لوهان ماڻهن کي ڇا رستو ٿان سان ڳالهائڻ ٿي

(۷)

ڪراچي ۽ ٻهٽيس .

اسٽيشن تي ڪروڻل ايندو، اها ته اميد به رکڻ
 اچائي هئي . ڇو جو لڪرڻ کان اڳ گهر ڪو به اطلاع
 ڪو نه موڪليو هئو . اسٽيشن تي لهي ڪوليءَ کان بئگ
 ۽ بسترو کڻائي اچي ٻاهر وڪٽور يا گاڏي ۽ ۾ رکائڻ ۽ پوءِ
 ڪوليءَ کي مزوري ڏيئي گاڏي واري کي بزنس روڊ
 ڏانهن هلڻ لاءِ چيو .

ڇهن مهينن ۾ ڄڻ سڄي ڪراچي ئي بدلجي ويئي
 هئي . ائين پاسن لڳر ڄڻ مان ڪنهن نئين شهر ۾ آئي
 هيس . هڪ اُن شهر ۾ جنهنجي هر ڳالهه ڄڻ اُن ڏني ۽
 اُن ٻڌي هئي . مون کي الائي ڇا ٿي ويو . الائي ڇو
 جهنگي اکين ۾ آسڻ لڳي آيا . مون آس پاس ٺهاريوندي
 ائين محسوس ڪيو ته ڄڻ هر چيز مون کي گهورو گهورو
 ڪري ٺهاري رهي هئي . ائين پاس ڄڻ هڪ ئي
 وقت ڪيترن ئي آتمائون مون کي ڏسي ڏيکيا ڏيکيا ڪرڻ
 ساڻه ڪٿي ۽ ڇڏي رهيوڻ ٿيو .

خير — گهر ٻهٽيس . آهستي پڪار ۾: ”للتا.“

للتا اچي در کوليو . در کولي هن هڪ اهڙي ته
 رڌ لاک ڪيڪ ڪئي جو ڪنهن پيالو الڏيشي کان
 منهنجي دل جي ٿار ٿار ڪسي ويئي . هوءَ اچي مون کي
 سڙي ۽ پوءِ قوت قوت ڪري روڻل لڳي .

”للتا — ڇو ڇا ڳالهه آهي — امي ته ٿيڪ آهي رڳو“
 هن ڪوبه جواب نه ڏنو . صرف مون کان الڳ ٿي

ٿو سگهي.

مون پنهنجا ٻئي هٿ ڇڏائيندي ڪلي چيو، ”مگر ڪوئي بيار جي ڀرڻ ۾ ڪو به پنهنجو مٿ ٻاڙ آهي. ٻي ڪلي ڏٺو سڀن.“

جڏهن ٿاڌو سڀني هٿن، ٿڌهن وري اڳي جيان باڪل ڪٽي ٿي چوڻ لڳو، ”لوڪي ڪو آهي نه مان ڀر جي معاملن ۾ لاهيت لالڻ وڃيان جو ماڻهو آهيان. مون ائين ڪڏهن به ڪو نه چاهيو آهي نه ڏليا به ڪير. ڪنهنڪي بيار نه ڪري. پر ايترو ضرور چوندس ته جنهنڪي مان بيار ڪرڻ اُن طرف ڪو اڪ، ڪٿي به نه لاهاري. سڄو ڪوئي لوڪي بيار جي نظر سان لاهاري اهو مان ڪڏهن به سڀي نه سگهندس. مان نه ائين چاهيندو آهيان ته لوڪي پنهنجي اکين ۾ وهاري پنهنجون اکيون ڀوري ڇڏيان. نه مان ڪنهنڪي ڏسان ته لوڪي ڏسڻ ڏيان!“

ٿاڌي جي هٿن مان هو نه ڪنو هٿ لڳو. هٿن وٺي هٿن هٿن ڀري جي لڳو ٻولي جيان هڪ هنڌ بيٺجي ويو. مون ڀرين ائين محسوس ڪيو ته هڪجي ٻيٽ سان جڳ مان نه آئي ٻيٺجي ويس، ٿاڌي صرف منهنجو حسرت ڪٿي وڃي رهي هئي. پر پوءِ محسوس ڪير نه مان آئي روڪجي ويئي آهيان ۽ نه هو. اسين ٻئي ڪنو ڏي رهيا آهيون.

”جا چيز جنهنجي هوندي آهي، سا تنهنڪي ئي
هلندي آهي. اها ڳالهه تون ڇا لٿو ڇاڻين؟“

”ها ڇا لٿو... پر صرف ايترو ئي نه، ڪجهه
وڌيڪ ڇا لٿو. دنيا ۾ ڪيتريون چيزون اهوڙيون
ٿينديون آهن، جيڪي ڪنهنجن به نه ٿينديون آهن.
ان حالت ۾ پوءِ جيڪي الڪي پهرين پائيندو آهي،
صرف اهو ئي هجو مقدار ٿيندو آهي.“

”نه پوءِ تون هونتي ڪيئن ٿو دعويٰ رکين؟ مون
پهرين نه ڪنهن باقي پاتو هئو؟“

”پاتو هئو مان صاف ظاهر آهي ته هاڻ هن توکي
وڃائي ڇڏيو آهي.“

”اهو تون ڪيئن ٿو چئين؟“

”مون اهو سڀ توکي سمجهڻ کانپوءِ چيو آهي. مان
ڇا لٿو ته تون اڃي حق ۾ ڪڏهن به رهڻ نه چاهيندين؟
جيڪو تنهنجي حق ۾ لٿو رهي.“

اهو ٻڌي منهنجي دل هڪ عجيب خمار ۾
جهومي اٿي. هن جو ساڄو هٿ منهنجي کاٻي هٿ جي
مٿان هئو. هنجو جواب ٻڌي مون پنهنجو ساڄو هٿ
منهنجي ساڄي هٿ مٿان رکي، مشڪي چيو، ”صحيح
هي.“

هن به پنهنجو کاٻو هٿ منهنجي ساڄي هٿ مٿان
کندي چيو، ”ار ملا، جڳو ڪوي لاري هردي ڪي
مجهي لٿو سگهي سو صحيح، معنيٰ ۾ ڪوي ٿي.“

ٻئي شرفا جي بئيش ڪي ٿيڙي ڪنهن نور لکريءَ ڏانهن
وڃي رهيو آهي ۽ جو وڃڻ مان مڃينجي من مندر جي
سروبي روشني ڪئي وڃي رهيو آهي. ”ماجي هٿ
مان مڃينجي ٿاڻي هٿ ڪي ٻڪري، الڪي زور ڏهندي
جيتائين، ”وڃي رهي آهين ته اهو ٻڌي وڃ ته هس
شخص پنهنجو پاڻ صرف اوهي ئي اڀيو آهي. ”تون
جيڪڏهن مولڪي ڇڏي ڪنهن ٻئي جي جيون هر هلي
وينديءَ نه سڄ مڃينجي آيا ڪي ڪڏهن نه ٿاڻي نه
ملندي.“

”تون هي سڀ ڇڏي رهيو آهين اوه؟“
هن ڪوبه جواب نه ڏنو. ڇپ ڇاپ ڪند هين
ڪري ڪجهه سوچيندو رهيو. مون ڏٺو ته هڪڙو ڇرو
ڪجهه ال لڀي رهيو هئو. اوچتو ڪند مٿي ڪري،
مڃينجي اکين ۾ ٻنهيڙون لڙون جمالي چوڻ لڳو، ”اوه!
اوهي شهر آهي ته مان ڪير آهيان؟— مان آهيان پنڀاڻي.
سڄاب جي الهاس ڪي ته تون ڄاڻين ٿي ٿي. پنهنجي
جهز حامل ڪرڻ لاءِ هڙو لڙي ڄاڻ ڏيڻ ۾ نه لياڻو مشهور
آهن.“

هان مون کي چيو، ”پر تون نه ڪوبه آهين. ڪري
نه ٿا ڪنهن ڏاند جا ٿيندا آهن؟“

”مان اول پنڀاڻي آهيان پوءِ ڪري.“

”مگر مڃينجي لاءِ تون ڪري ۽ صرف ڪري آهين.“

”اه— ڇا نه هجان— توي حق مڃينجي آهي.“

آهندو هوس مگر اڄ تائين هڪ پتو به ڪونه لڌو آهي.
 تون ئي ڏس ۽ نه مون پنهنجي زندگيءَ ۾ سڀياس پاڻو
 آهي ۽ نه تڻ. جي ڪجهه پاڻو آهي ته اهي صرف ڪوتبتون.
 تون پگوان جو نالو ورت ۽ سڀ نيڪ ٿي ويندو.

ها، مون به ائين سمجهو ته سڀ نيڪ ٿي ويندو.
 اهو چئي دل کي ٻار ٻار ٽڪين ڏيڻ لڳس ته سڀني تي
 وشواس ڪرڻ معنيٰ پنهنجو پاڻ کي لڳو آهي. پر ڏهن
 به من الائي چو شالست ٿي نه سگهيو. متوس ڪير
 دل ۾ لاءِ معلوم ڪير زور زور سان روئي رهيو هئو.
 سڄي رات ان ويس هڪ ڪپري وڌنا ۾ ٽڙيندي رهيس
 ۽ جڏهن صبح پاڻو جو خط مليو ته ڏهن به آسواڪين ۾
 وڪيا ۽ نه مون روڪڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي.
 پاڻو اٽڪو هئو:

”جڏهن کان وٺي آهين، اميءَ جي طبيعت ڪجهه
 ليڪه ٿي رهي. اڄ سڄي رات توکي ياد ڪندي رويندي
 رهي. سندس ويهار آهي ته تون هڪ دفعو هتان
 ئي وڃ. ٺرملا.... اعتبار ڪندڙن..... توڙي امي
 جڻ ٻاڳل ٿي پئي آهي. لڏا به پئي توکي ياد ڪري.
 ..... سڪ نه ٻاٻا ۽ مولڪي به لڳي آهي. توکي
 وٺي ڇو. ههنا ته راهه جا ٿيا هوندا. اچي سگهين ته
 هلي ٿي اڄ.“

خط ڪيترن ڏينهن کانپوءِ آيو هئو. خبر ناهي ڪهڙا
 دغا پڙهي ويس. مگر هر دفعي پنهنجي دل ۾ هڪ

(۶)

دليا ۾ ڪيترن ئي ڳالهين اهڙيون ٿينديون آهن، جيڪي سڄي هوندي به الائي ڇو مٿيا لڳنديون آهن. سندن جي وڌيا مان ڏاڍا ڄاڻان، پر اهي وڌيا نه ڄاڻندي ايترو ڄاڻائي ته سڀ سڀنا بي معنيٰ يا ڪوڙا نه ٿيندا آهن.

هڪ رات اهڙو ته پياڪ سڀني ڏٺو جو سڄو ڏينهن پاڇي جيان منهنجي من تي چاليو رهيو. اومر جڏهن اڪالف ۾ مايو ٿڌهن مشڪي پڇيائين، ”ڇو لرملا، اڄ چنڊ ڪي گرهڻ ڪٿان لڳو آهي؟“

”رات هڪ پياڪ سڀني ڏٺو اٿم.“

”پر سڀنا ته ڪوڙا ٿيندا آهن!“

”چوندا آهن ته جيڪي سڀنا پوئين صبح جو ڏسبا

آهن سي ڪوڙا نه ٿيندا آهن.“

”مگر توڏو ڇا آهي؟“

”رات ڪاٺي ڏٺي اٿم.“

”ڪاٺي! ڪنهنجي ڪاٺي؟“

”پنهجي اميءَ جي!“

هن ٻاڪل گهير ٿي چيو، ”لرملا ٻڌ، مولڪي ڪيترن سالن کان هڪ ئي قسم جا سڀنا ايندا آهن ۽ اهي رهي نه

ان دليا جو ٿياڳ ڪري سياسي بدجي ويو آهيان. پر

ٽائين مولڪي اهڙو خيال به ڪونه آيو آهي ته مان سياسي بدجان. ننڍي هوندي وري سندن ۾ ڄام پڻا

ڳالهه نه ڪئي آهي. ٿر ملا! ڏيڻ ۾ دل آڏو ٿي رهي آهي. سڄي حياتيءَ ۾ منهنجي آتما ڪڏهن به ايتري آسائش ۽ وياڪل نه ٿي آهي.

مان مسڪرائيندي هڪ موڙي تي واهي رهيس. هو به اچي سامهون ڌاري موڙي تي ويٺو.

مون کي چيو: ”ٿان ۾ پریشان ٿيڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟ اڃا توڙي ڇوڙ ڇا آهي.“

”اڃا ڪجهه ٻڌو ڪرايو، ڪريشي نه پر ٻڌائي آهي.“

ڪجهه وقت لاءِ جهري پڙي ۽ ۾ ٿورو سنڌو ڇاڻجي ويو. اوم پر ڪاش آڏو ٿي وياڪل لنگاهن سان مون ڏانهن ٺهاري لڳو ۽ پوءِ مون شروع ڪيو پڏهندو ٿردي داستان.

ڪهاڻي ٻڌي اوم پر ڪاش غمگين آواز ۾ چيو: ”مون ماسٽر جو چوڻو اڃا نه سمجهو. هن اهو سڀ ڇو ڪيو ٻڌائي ڪهڻدين؟“

”اعدو نه مان خود به سمجهي نه سگهي آهيان.“

”لڳي ائين پيو جهڙوڪ منهنجي ماسٽر جي هٿن ۾ ڪاٺ بڻي هئي.“

”منهنجو ٻڻا اهو ٿي ويچار آهي.“

ڪجهه وقت ڇپ رهي ڇيائين، ”پر اهو نه ثابت ٿيو ڪونه نه رڳو مري چڪي آهي؟“

”اهو اٽل پڏندي دل کان ٻڌو.“

تون منهنجي ڇوڻ جو سنگيت — منهنجي ڪاٺ، جي
مسڪراھت آھين. تون بنا منهنجي لاءِ ھيءَ سڄي دنيا
بي معنيٰ آھي.“

مون چيو، ”اور تون ڪوي آھين. ڪويءَ کي
اھي لفظ شوپا لڳا ڏين.“ ڪويءَ جي ڪاٺ، جي
مسڪراھت ”مان“ ڪيئن؟ جيڪڏھن تون ڪنھن ھڪ
منش کي پنهنجي ڪاٺ، جي مسڪراھت سمجھيندو ته،
پنهنجي لاءِ منهنجي من ۾ ھڪ اھو آستان رھندو جو انھن
پٽن جي آستان جوڙو ھوندو جي اندي، وھندي،
سمھندي، جاگندي، راجائن مھاراجائن ۽ وڏن ماڻھن
جي ڪير ٿي ۽ پڳتيءَ جا ڇاپلوسيءَ سان پُريل
ڳائيندا ھئا، جيڪڏھن تون اھي لفظ پاڻ کي ڪوي
سمجھي ته ھڪ ھڪ ساڌارو منش سمجھي ڇو پٽو ته ٻڌج
پھر ٻين محبت ۾ سڳو ٿيڻ ٿي ڇو ٿو آھي، جيئن تون
چئي رھيو آھين. اور بابو — ڪنھن سھاري وڃائڻ کان
پوءِ برابر دنيا بي معنيٰ پيئي پاسندي آھي پر جيئن
ڪو ٻيو سھارو ملندو آھي تيئن دنيا اڳي جيان معنيٰ
سان پُريل لڳندي آھي.“

”پھر ٻين محبت ڇوڻ ۾ پنهنجو ڪھڙو مطلب آھي؟
ڇا محبت جا ٻه امير ٿيندا آھن ته ھيءَ پھر ٻين محبت
ھي ۽ ھو ٻي.“ ته پھر ٻين محبت ۾ ھيئن ٿيندو آھي؟ ٻي
محبت ۾ ھونءَ؟ خير ڇڏ ان ڳالھ کي. پھر ٻين ٻڌاءِ ته منوھر
ڪير آھي؟ ھن کان اڳ ته تو ڪنھن به منوھر جي ڪا

۾ چلي رهيو هئو.

اوم پرکاش هليو ويو. هو ويو ته منهنجو ڪاٺا —
 بند ٿي ويو. ڪيترو وقت، جنهن راه ٿان هو ويو هئو،
 ان راه ڏانهن ئي خيال خالي لڳهن سان لاهيندي رهيس
 ۽ پوءِ آخر ۾ هڪ ڊگهو ساه ڇڏي پٺ تي ويهي رهيس
 ۽ بيما جي ٿارن سان ڪلهه لڳيس.

جڏهن ٻائي وڃائي اٽڪس لڏهن بيما پنهنجي مشر
 آستان تي رکي اوم پرکاش جي جهوپڙيءَ ۾ هلي ويس.
 اوم پرکاش پنهنجن خيالن ۾ ايتري غور ۾ ڪونهي
 چڪو هئو جو کيس اها به خبر ڪونه پيئي ته مان ڪيتري
 وقت کان سندس موڙي جي پويان اچي پيلي هئس.
 اوچتو پنهنجو اٺو ٻڏي چرڪ ڀريندي منهن ڏانهن ڪڍ
 ورائي چيائين، ”رملو تون؟..... ڪيڏي مهل آئين؟ ...
 ٻڌ.... مون پنهنجي ٿار جو جواب ڏيئي ڇڏيو.“

سامهون واري دريءَ مان لهندڙ سورج جي سرخ
 روشني مون طرف اچي رهي هئي. ان روشنيءَ ۾
 مون پنهنجو پاڻ، پنهنجو پاڻي ڪپهه وڌيڪ حسين
 متسوس ڪيو. مسڪرائي آهستي چير، ”شڪرا.“

حس ناهي ڪهڙن امنن ۾ اچي، موڙي ٿان اٿي
 منهنجي سامهون ڪڙوئي، اوم پرکاش پنهنجن ٻنهي
 هٿن سان ٻنهي سائون ڪي پڪڙي ڇڏيو،
 ”سڄه ٻڌاءِ رملو، تون منهنجي ئي آهين؟ — تون مون
 کي ڇڏي ڪڍڻ لاهين ويندين؟ ته ڪونه؟ — سڄه رملو ...

”لوکي.“

”مونکي!“ جواب ٻڌي الائي ڇو مان ڪجهه گھير
ٿي ويس. اتي آهستي چير، ”ڏس، ڪٿي ڪا دڪانڪ
خبر نه آهي.“

هو نار پڙهي عجب ۾ پئجي ويو.
نار منوهر جي هئي. هن لکيو هئو، ”اڃا ڪرشن
زنده آهي رازا.“

مولڪان هڪ وڏو ٽهڪ ڪري ويو. اوم پرڪاش
ٿڌهين وڌيڪ عجب ۾ پئجي ويو. مون کلندي چيو،
”ڪوي مهراج! ڇو..... ڪلهيائن جو سنسار ڇڏڻ
ٿي ويو ڇا؟... تون ئي نه ڇڏڻو آهين، نه ته تون
پنهجي ئي آهين. سڀني جي آهين. پوءِ هڪڙي ست
پڙهڻ سان پنهنجي چتري جي لالائي لاپتا ڇو؟“

اوم پرڪاش بهر بن عجب ۾ پئجي ويو هئو ۽ هاڻ
الجهن ۾. مون کلندي چيو، ”ڪليف معاف، کيس
نار جو جواب ڏيئي ڇڏين ته ڏاڍو سٺو.“
”ڪهڙو جواب؟“

”نه: ڪرشن شايد زنده هجي، ليڪن رازا مري
چڪي آهي.“

مان زور زور سان کلي رهي هيس. مونکي الوقت
اُٻار آندو اچي رهيو هئو. مان خوش هئس. بلڪل
خوش. محسوس ڪيم ته جنهن مونکي چوٽ پهچائي
سو خود اڄ پنهنجو پاڻ هڪ طرفي پيار جي پيالڪ آڏو

هتي جنهن ۾ هن مون پاس ڪچه اهو نه چيو جو اڪثر
مان ان نه ڪيترن جي وائن ٻڌندي رهي آهيان .
ڪڙي لکيو هئو:

”مڪراھت سان من موھيندڙ، هوءِ شهيد ساڙهيءَ
واري سندر لاريءَ . ڪاٺ سان وايو منڊل ۾ هڪ اوکو
سنگيٺ پري ڇڏيندي آهي . جيڪڏهن ڪو هنجي
ٽڙيل ٻڪڙال وارن جي وچ ۾، پورناميءَ جي ڇنڊر ۾
سمان شهيد ۽ سينل مڪڙي جي ٻن دلڪش لادن ڏانهن
اهاڙي نه ٻڌين ان ڀر ۾ پئجي وڃي ته هن ڇڻاڻ ۾ هن
کي ڏٺو آهي . مگر نامعلوم ڪڏهن — نامعلوم ڪٿي .
هنکي ڏسڻ سان انهن پاسو آهيءَ، ڇڻاڻ هوءِ پنهجي ئي
آهي . سڀني جي آهيءَ جا نه ڇاڻ ڪيترن جنهن
کان ..... ڇڪن کان ..... آه کان پنهجي ئي رهندي
آئي آهي .“

جنهن آڱ ۾ سون وڌيڪ ڇهڪندو آهي تيئن ڪلا
يون هي ڪلا هڪ وايو منڊل ۾ مان اڳي کان بلڪل
ارائي ئي ويس. منهنجي ماضيءَ جا سڌا ڇاڻا ٽوڪن
۾ بدلجي ويا .

هڪ ڏينهن مان ٻيا جي ٿاڻن کي ڇڙي ڪرائي
ڪٽ ڪٽائي رهي هيس جو هڪ هڪ ۾ ٿار ڪٽي ڪري
اور . ٻر ڪاٺ اچي سامهون ايندو سندس هٿ ۾ ٿار ڏسي
مون ”جيو، اها نه ٿار ٿي معاف ٿي“ ڪيئن ڪر آئي آهي؟“

کان دور جي فضا پسند ڪئي ٿي. ۽ پوءِ گهر جي
موڪل سان دهلِيءَ هلي ٿي ويس.

Handwritten signature and date: 15-13-17 (5)

ڪلا يون ۾ داخل ٿيڻ سان مان هر ڪلاڪ ۾ ڪڇ
پنهنجائپ محسوس ڪرڻ لڳيس. چوڻوڪو انان-وان
چهره ۽ غير واقف شخصيتون هيون پر مان ائين پاسٽ
لڳيس گویا مدت کان هندي واقف هئس. هيٿرو وقت
جڻ ڪنهن زوريءَ مولڪي هنن کان الڳ ڪري رکيو
هئو. پنهنجائيءَ جي احساس ۾ منهنجي اکين جا آسوءَ پُٺير
جي هڪ ئي جهواڪي سان سڪي خشڪ ٿي ويا.
ماضيءَ جا دل کي ٽڙ ٽائيندڙ ۽ آتما کي وياڪل ڪندڙ
واقعا منهنجي ذهن جي ڪنهن ڪنڊ ۾ صرف هڪ
بي اثر ياد بڻجي وڃي رهيا.

چوندا آهن ته دل کي دل سان راه ٿيندي آهي.
هونءَ ته مون لشيپ ڪيو هئو ته مان پُٺير جي معاملن
کان دور رهندس پر جڏهن ڪلا يون جي هڪ برڪ
ڪويءَ پنهنجو وشال هر دوکي منهنجي اڳيان رکيو،
تڏهن مان هنجي ڪاوبه جي راه تي هلڻ کانسواءِ رهي
نه سگهيس.

هن مولتي هڪ ڪويتا ٺاهي. اڇ اها ڪويتا مولڪي
پوري ياد ٺاهي. البت الجوا اثر وڃائي نه ويني آهيان. الاڻي
چو... مان سوچيندي آهيان ته ڪويءَ جي اها ڪهڙي نظر

کيس چيو ته اهي خط ماستر هاسالند سندس ڪاٺولي پاڻ
 وٺي رکيا هئا. پاڻو پوءِ ماستر وٽ ويو ۽ وڃي اٽڪي
 شرمائين. پاڻو به جي ان وهنوار تي ماستر کيس ڏمڪي
 ڏيندي چيو، ”گهڻو ڳوڙ نه ڪر. مان جي چاهيان ته
 اڄ به سماج اڳيان ٿو هائجو لڪ ڪري سگهان ٿو. پر
 منهنجي اهڙي ڪار به اڃا ڪونهي. مان اهي چئڻون
 پنهنجو پاڻ لاءِ ملائي ڏيندس.“
 ”مگر ڪڏهن؟“

”جڏهن ته ملاشادي ڪندي ٿڌهن. جڏهن جي
 ننڍڙي ٽاڪس پر..... ماستر طرفان هڪ اچي پيا.“
 هاڻ پاڻو پريشان رهڻ لڳو.
 هڪ ڏينهن چيائين، ”تو ملا..... تون ڏهليءَ جي
 ڪلا تون به ويندين.“
 ”چو..... اتي ڇاهي؟“

”ڏهليءَ جو ڪلا تون ڪلا تون لاءِ جي ٿيڻ آستان
 آهي. اتي هرڪنهن قسم جي ڪلا جي سکيا ڏني ويندي
 آهي. ساهت، سنگيت، لکڻ، لائڪ، چترڪلا وغيره سڀئي
 هي. تون ڇهين الگريزيءَ تائين نه پڙهي آهين.
 اڳتي لکي لوڪري وغيره نه ڪرڻي ڪونهي. هاڻ
 وڃين ته بهتر. سچو نه ملا..... آلائي جو دل تي چاهي
 نه تون هتي نه هجين ته بهتر.“

مان سڀ سمجهي ويس. الڪار ڪرڻ جو به لکي
 ڪو به سبب نظر نٿي آيو. منهنجي دل پڻ ڪراچيءَ

ٻڌي ڇڏيو ته جنهنڪي مان وفادار سمجهي گهر ڇڏي
 سگهائڻي اٿسڪي بيونا ثابت ٿيندو ڏسي گهر موٽي —
 سگهائڻي. منهنجي آهي نيڪ چولدي آهي ته لنڊيون
 چڪون ڪيون آهن وڏين چڪن کي روڪڻ لاءِ.
 بئگ کڻي اٿندي چير، ”ٻه مان سياڻن جي ان چوڻيءَ
 کي سڃاڻڻ تي ٿي سمجهان ته صبح جو پليل جيڪڏهن
 شام جو گهر موٽي اچي ته اٿسڪي پليل نه ڇڏجي!“
 سڀ نه سنڌائي رهجي ويا.

۽ مان بس ٻڪڙي سڌو گهر ڏانهن رواني ٿي ويس.
 گهر ۾ گهرڻ سان آئس کي روڪي نه سگهيس.
 سڀيئي ڀائي وڪوڙي ويا. آهي ته وڏي سوالن مٿان
 سوال ڪندي. ۽ مون جڏهن کيس سڀ ڪجهه ٻڌائي
 ڇڏيو تڏهن وڃي پاڻو سنئون ٿي پئي. چلم جي ٿڙ
 سان هنجي سڄي پٺي چڻ چلي ڇڏيائين. مون سڄي
 عياليءَ ۾ ڪڏهن به پاڻوءَ کي روٽندو نه ڏٺو هئو. ان
 يهن رٿندي آهيءَ کي چيائين، ”ها آهي تون مار مون
 ۽ ... مار ... تون مار مونسڪي آهي... مون کي اڄ تون
 وي ٿي ڇڏ.“ تڏهن آهيءَ جي به دل ٿئي پيئي؟
 ۽ هو به هيٺان ۽ ٿڙي رٿڻ لڳي.

بس ان ڏينهن ڪالو ۽ چڻ سڄي گهر جو واپو مبدل
 لڃي ويو. ڪهڙي ۾ ڪهڙي بدل آئي پاڻوءَ ۾. ننڍي پيڻ
 به چڻ ڪجهه ڄاڻو ٿي ٿئي. هڪ ڏينهن پاڻو موهو
 ت ويو ۽ وڃي کائس منهنجا خط گه ٻائس.

مائس پئس کيس چنڊو چورو ڪري پر اوڪ ٻڌارهي ويا. مون کيس پالي پاهي تعليم يافت نڙائي سرڪاري لوڪري وٺي ڏني. اڄڪلهه هتي گهٽ آيو آهي. مون جڏهن پنهنجي ڪهاڻي ٻڌائي مائس ٽڏهن نوسان ملڻ لاءِ ٽڙي آيو. ڏس. سندس شڪل ڏانهن بهار. سڄا دنيا ۾ بلڪل ئي اڪيلو آهي. ”اٺين چئي هو مون طرف عجيب نگاهن سان بهارڻ لڳو. پوءِ اوچتو وڏو ٺهڪ ڏيئي چيائين، ”بس، مون سڀ سمجهو. ٺرملا....“
 تون پنهنجي زبان سان ڪجهه نه چئ. جو پنهنجي دل ۾ آهي سو مان پنهنجي چوري جي ٻاڏن مان سمجهي ويو آهيان. جو نه مان استري من-وگيان ڄاڻان ٿو. پوءِ وري هن اوجھان ڏانهن منهن ڪري چيائين، ”چنڊل! جڏهن کان ٺرملا کي سمجهه آئي آهي، ٽڏهن کان هن ڏاڍا ڏک ڏنا آهن. اٽڪري تون کيس هر وقت سڪي رکڻ جو پٽن ڪجهه جيتوڻيڪ لوڪي ڪجهه به اپڏيش ڏيڻ جو ڪو ضرور ڪونهي، پر ٽڏهن به اهو چوڻ مان هڪ انساني فرض ٿو سمجهان ته تون کيس هميشه خوش رکي ٻهالائيءَ جو جس ڪتھ.“

هاڻ منهنجي دماغ ۾ خون چڙهي ويو. ماستر جي اهڙي لپچتا ڏسي ڪروڙ ۾ چير، ”توهان مولڪي ڪا بالڀڻائي سمجهو ٿا ڇا ته جو ڪجهه پٿر ۾ ٽپندا، اڪرون پوري سويڪار ڪري ڇڏيندس؟“ توهان چئو ٿا ته منهنجي لاءِ گهر جا دروازا بند ٿي ويا هوندا، سو به

لهاڙيو. منهنجي دل ۾ چڻ باهه پري رهي هئي. ان
 ماستر تي مولڪي گهر ڇڏڻ لاءِ پڙ ڪاڍو هئو. مولڪي
 غصي ۾ ڏسي هو چوڻ لڳو ”مصيبه جي وقت،
 ڌيرج کان ڪم وٺڻ جو لاوئي دالشمندي آهي. سڄي
 نه توکي جوش ۾ هوش وڃائي لادائي ڪرڻ لڳي ٿي.
 موهن اڃا اڙ لوجوان آهي. جذبن ۾ اچي گهر ڇڏڻ
 لاءِ تيار نه ٿيو، مگر جڏهن گيپيرتا سان سوچيائين تڏهن
 پيالڪ لڙي ڪمي ويو. سڄي مان هنجي حالت چڱي
 طرح محسوس ڪري سگهائون. پر ارملاءَ، متان رئين
 سمجهين ته مان منهنجي حالت محسوس نٿو ڪريان. تون
 گهر ڇڏي آئي آهين، سمجهي سگهائون ته تون هاڻ ڪنهن به
 حالت ۾ اوڏالهن موٽي نٿي سگهين. ۽ هوڏانهن منهنجي
 لاءِ منهنجي گهر جا دروازا ان وقت کان بند ٿي چڪا
 هوندا جنهن وقت کان منهنجي گهر وارن کي اها خبر
 پئي هوندي ته تون گهر ڇڏي ڪنهن نامعلوم هنڌ
 ڏانهن پڄي ويئي آهين.“

مان ٻنهي هٿن سان، منهنجي سر کي جهلي، بست
 تي ويهي رهيس. منهنجو مغز ٿري رهيو هئو. ڪجهه
 وقت نه سنڌ ٻڌ پلجي ويس. پر پوءِ پاڻ سنڀالي ماستر
 کان پڇير، ”پوءِ..... پوءِ هاڻ ڇا ڏاڍا؟“

ماستر هن لوجوان ڏانهن اشارو ڪري چيو، ”هيءُ
 منهنجو جهولو شاگرد آهي ارملاءَ. ڏيا ۾ اهو ڪو به

ڪم ڪرڻ جيڪو هنڪ منهنجي سمجهه ۾ ناهي. هوندو

روني ذهني هئي. ”بوء مون ڏانهن منهن ڪري ڇيائين،
 ”ڪر ڪر، ابدي ڪا اٽڪ نه پيش ڪا آه؟“
 دوج مختصر ۾ کيس سڄو احوال ڏيئي منوهري کي هلڻ جي
 ٻياري ڪرڻ لاء چيو. مگر عجب ڪهڙو جو هو هلڻ
 کان لٽائڻ لڳو. ڇي، ”اگر اوما چوي ته مان کيس
 آسمان مان ڇنڊ ۽ ٽارا به لاهي اچڻ لاء تيار آهيان، مگر
 ڪنهن به حالت ۾ کير ڇڏڻ لاء تيار ناهيان.“

اهو ٻڌي منوهري دل جي دليا ۾ ڏٺو مڃي ويو،
 سڀ ڪجهه ڏالوان ٻول ٿيندو نظر آيو. روشني هولي
 نه اٿين اڳيان ان ڌڪار ٽهلي وڌو. ڪج نه سمجهڻ ۾
 ٿي آيو ته اهو سڀ ڇا ٿي رهيو هئو. ڪيترو ئي سمجهڻ
 جي ڪوشش ڪير پر سمجهڻي نه سگهيس ته جنهن منوهري
 مروري ڪري نه موٽي سگهي وڃڻ جو سڪلپ ڪيو
 هئو سواج همراشي ٿيڻ کان اڳ هٽي ڇو ٿيندو هئو.

ڇيو مائس، ”منوهري، مان آسمان جي ڇنڊ ۽ ٽارا
 کي ڇا ڪندس؟ منجهڙي لاء آهي اوسيتائين سا آهن
 جيستائين آهي آسمان ۾ آهن. مولڪي ته تون ڪهين،
 ٿيندو مات ڪبي. ٻڌاء مات ڏيندڙين؟“

”مان لاچار آهيان!“

”نه ڪيل ٿاين ڇا ٿين، ٿاڻڪ ڪري رهيو ٿين؟“

هن ٻيڙيءَ کي چين. ٿيائين آهي، آهستي ڇو،
 ”ٿاين سڀ ڪجهه ڇڏي ٿو؟“ ائين چئي هو ڏيئي آواز ۾
 ٻيڙي وڃڻ لڳو. ڪجهه جواب ٻڌي مون ماستر ڏاڻين

جو ايترو ويچار ڪري رهيو آهيان؟ سڄي نه مون جيون
جي اصليت کي سمجهو آهي. صرف اهوئي ڪارڻ آهي
جو مان ٻئي جو دڪو پنهنجو دڪو ۽ ٻئي جو مسئلو پنهنجو
مسئلو ڪري سمجهندو آهيان. ان ڏينهن منوهر جڏهن
ٽنهنجي دردي جيون تي روئي پيو، تڏهن منهنجي
به چائي هڪ گهري درد کان ڦاٽل لڳي. اڄ مان
پنهنجي سيني ۾ ڪچ ڇپ ڇپ محسوس ڪري رهيو
آهيان. سڄي نه اها ڇپ ڇپ ئي پنهنجائپ جي مکيه
نشاني آهي.

مون سوچيو، ويچاريو ۽ آخر گهر ڇڏڻ لاءِ تيار ٿي
ويس. ٻئي ڏينهن فيصاو ڪيو ويو ته اسين ڪنهن مقرر
ڏينهن مقرر وقت تي ماسٽر جي گهر گڏجون. جتان
ٻوڙ منوهر ۽ مان ڪنهن ٻئي شهر ڏانهن هليا وڃون.
آخر اهو مقرر ڏينهن اچي ويو. مون اڳر ئي بنگ
ڏاڪڻ هيٺان لڪائي رکي هئي. مقرر وقت تي اها بنگ
کڻي اچي ماسٽر جي گهر پهتس. ماسٽر جي زال ٻارن
سان پيڪي ويٺي هئي. اتي منوهر، ماسٽر ۽ هڪ ٻيو
نوجوان ويٺو هئو. منوهر آرام ڪريءَ تي ليٽي مزي
سان بنسري وڄائي رهيو هئو. مولڪي ڏسي هن بنسري
وڄائڻ بند ڪري ڇڏي. ماسٽر منوهر ڏانهن ٺهاري
چيو، ”ڇو منوهر..... بنسري وڄائڻ بند ڇو ڪيو؟...
آها..... ٽنهنجي بنسريءَ جي مڌر آلاپ ۾ ڪيترو نه
درد ڀريل هئو..... فضا ۾ ڄڻ سنگيت جي دٻي

قدر ڪري. مان نه هولد اهڙي گهر کي ٿي سار ڪري
 ڇڏيان، جتي منهنجي رلي مائو نه عزت نه ڪئي وڃي.
 مون ڇڏهن ٻيهر يون دفعو منوهر سان منهنجي ڏکي جيون
 جو وستار ڪيو، تڏهن هنجي دل جو ٿئي پيئي.
 ڪيترو ئي آسن کي روڪڻ جي ڪوشش ڪيائين مگر
 آسرو روڪجس ٿي نه.

اوچتو گهير ٿي ڇيائين، ”سائين، توهان کي خبر آهي
 نه ته گهر ۾ منهنجي ڪيتري نه عزت آهي. گهر ۾ رهن
 کي ڪو به ڏک ڪونهي. ان هولدي به مان ٻر ملا جي
 بهتريءَ لاءِ هيءُ سندو گهر ڇڏڻ لاءِ تيار آهيان. مان
 مٿس ڪيوليت آهيان. ٻر ٻر ملا لاءِ مزوري ڪرڻي پئي
 نه آهي ته ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويندس. ٻر ملا جي لاءِ نه
 مان آسمان مان چنڊ ۽ تارا به لاهي اچڻ لاءِ تيار آهيان.
 منهنجي لاءِ ٻر ملا جي شيوائِي، منهنجي آتما جي مڪتيءَ
 جي ساڌا آهي.“

ٻڌاءُ ٻر ملا..... منهنجو ڪهڙو ويچار آهي؟ ..... سچ
 اهڙو دفعو وڃائڻ سراسر ناداني آهي. ڀائي ان ۾ نه ڪو
 شڪ ڪونهي ته توهان بهي جو پختو پيار آهي. ۽
 بستي پيار ۾ هميشه، اٽل وشواس رهندو ئي آهي. جنهن
 پيار ۾ وشواس ڪونهي اهو پيار، پيار ڪونهي..... مان
 سمجهيائون ته منهنجو منوهر ۾ مڪمل وشواس آهي.“
 ٿورو روڪجي ڇيائين، ”ٽس ٻر ملا، ٿورو سوچ، ٻلا ان ۾
 منهنجو ڪهڙو سوار ٿي، سگهيو جو مان توهان بهي.

جڏو: ”منوهر ته صفا ڏيوانو ٿي پيو آهي. ڏاڙهي -
چئون - وار وڌي ڇڻ وليون ٿي ويا اٿس. او بنا نه اٿس
چئن ا. قرار. اڪيلائيءَ ۽ اڏاسائيءَ کيس حيران ۽ پريشان
ڪري ڇڏيو آهي.“ وغيره.

هو ڏانهن لاهلور ڪيئن پائو ڪي اها خبر پئجي ويئي
ته منهنجو منوهر سان پيار ٿي ويو هئو. مار به مار ڏنائين.
جيائڻ ۽ لٽڻ سان گويا بي جان ڪري ڇڏيائين. اهو به
خيال نه ڪيائين ته مار اڪثر گمراهه ڪي وڌيڪ گمراهه ۽
بگڙيل ڪي وڌيڪ بگاڙيندي آهي. ۽ مان ته مار جي عمر
کان ڪافي وڏي ٿي چڪي هئس. امي ۽ بابا ڇڻ پيوس
هئا. تڏهن به آخر امي ٿي هڪي پڪڙي مولڪان دور
ڪري وئي.

پتي ڏينهن مون اها ڳالهه ماستر سان ڪئي. ڳالهه
ٻڌي ماستر عجب ۾ پئجي ويو. چيائين ته اها خبر
سنتوش ڪي پيئي ڪٿان. خبر ته صرف ٽن ڪي هئي.
هڪ کيس، پيو مولڪي ۽ ٽيون منوهر ڪي. مون به ماستر
ڪي چئي ڏنو. ”دادا — منهنجي دل هن دليا مان بلڪل
ڪٽي ٿي پيئي آهي. پر وشواس ڪندا. ان هولدي به
مان مرڻ لتي چاهيان. ٻڌايو ڇا ڪريان؟“

اهو ٻڌي ماستر گهري ويچار ۾ پئجي ويو. پوءِ
چيائين، ”لرملا، گهڻي سوچ ويچار کانپوءِ مون محسوس
ڪيو آهي ته تنهنجو آئينده بلڪل اولداھون آهي. اڄ
منهنجي گهر، اهو ڪوبه ڪولهي جو صحيحه معنيٰ ۾ تنهنجو

”آخر مون ڪيوني ڇا آهي جو تون غصي ٿي رهي آهين. ۽ هي ڪجهه ڪيو اٿم تہ ان ۾ هر ڇهه ڪهڙو آهي. آخر تون منهنجي ٿي تہ آهين.“

”مان منهنجي آهيان ۽ اهو اڌڪار توکي مايو ڪٿان؟“

”منهنجي چنين مان.“

”ٻڌ موهو.“

”ڇٽ.“

”اُسين جيڪڏهن ڪنور هئا چاهيون تہ بنا چنين جي رهي سگهون ٿا ۽ جي تہ هئا چاهيون تہ ڪا به ڳالهه اسان کي گذرڻي تہ سگهندي. جيڪڏهن مان توکي ڇڏي هلي ويندس تہ سمجهو. تہ اهي چنيون هئا بي معنيٰ ٿيون. ۽ مان وڃي ٿي رهي آهيان.“

انين چئي مان وڃڻ لڳس. سمجهو تہ سڏ ڪندو مگر ڪو نه ڪيائين. مگر جي ڪري هان تڏهن به موندان تہ هان.

(۴)

موهو مان ايتري تہ ناراض ٿي ويئي هيس جو ان ڏينهن سندس گهر مان لڪر لڏي پڪو پرن ڪيمر تہ هيستائين هو پنهنجي ان اڇوڳو وڻاءُ جو پڇتاءُ نه ڪندو ايسائين مان سندس سان هڪ لفظ نه ڳالهائيندس. پر پوءِ جلدي مون محسوس ڪيو تہ هڪ کان ڪجهه لائق ڄولدي تہ مان کيس دل مان ڪڍي تہ سگهي هئس. اهو هڪ مکيه ڪارڻ ماستر به هئو هو روز روز ڇولندو

آهين.

”ٻه مولڪي خبر ڪوٺ هئي ته تون ايڏو بد تميز

آهين.

”اڇا نه اچ مان بد تميز به ٿي ويس!“ هن طنزي

لوع ۾ مشڪي چيو.

”بد تميزيءَ کي جيڪڏهن سڱ هجن هاڻ نه خبر

پئجي وڃي ٿي ته تون ڪير آهين.“

”جهڙو به آهيان، تنهنجو ئي آهيان.“

مان اٿي ڪڙي ٿيس. هن به ائيندي منهنجي سامهون

ٿيندي چيو، ”ڇو، وڃي ٿي ڇا؟“

”ها وڃالتي. مگر هاڻ ڪڏهن به نه ايندس.“

هن پنهنجون ٻئي ٻانهون ڦهلائي چيو، ”ٻه جيڪڏهن

نه وڃڻ ڏيان؟“

”تون ٿيندو ڪير آهين مولڪي روڪڻ وارو؟“

”هڪ لوهي دٻار.“

مون اڳيان وڌندي چيو، ”مگر مان اها لوهي دٻار

ٽوڙي ڇڏيندس.“

مان جيئن ٿورو پاسو وٺي اڳيان وڌيس تيئن هن ٽپ

ڏيئي پنهنجون ڦهليل ٻانهون منهنجي چوڌر ورائي

ڇڏيون.

مون غصي ۾ اڇل ڏيئي پاڻ ڇڏائيندي چيو، ”مڏهن،

مولڪي تنهنجي اها روش هرگز پسند ناهي. مولڪي

اڄوڳ وهندار کان سخت نفرت آهي.“

مان ڪمري ۾ هڪ ڪٿرو دود پوي ڇڏيو، انهن
الائي جو مولڪي روئڻ لڳي ويو.

هو چوڻ لڳو، ”مان ڄاڻان ٿو ٿر ملا. ڄاڻان ٿو ته منهنجي
دل ۾ هڪ ڪٿرو دود پرايل آهي. مگر ٿر ملا.... منهنجي
زنده رهندي تون ائين آستو وهائين، مولڪي سخت
ڇوٽ ٿي پئجي.“

مان ڪيتري دير تائين اکيون پوري وٺي رهيس
مگر جڏهن اکيون کولي منهن ڏانهن اها ڏٺي، تڏهن ڪنهن
نامعلوم خوف کان پٺاڪ ٺهڻ لڳي ڪسي ويس.
هن دل تي هٿ رکي، اڌ اکيون پوري، مسڪرائي
چيو، ”هي دل ڏاڍي بي ايمان آهي. ڇو مالس: نه،
ڇو پٺي ها!“

مان هن ۾ عجيب بدل ٿي اچڻ ۾ پئجي وئي
هئس، پڇيو مالس، ”ڇا نه، ڇا ها؟“
”ڇو پٺي نه مان توکي ڪلي لڳايان.“
”منهنجي“ مون ٿورو سخت ٿي چيو، ”اهو سڀ ٿيڪ
ٺاهي. منهنجي دل تي طاڻو رک.“
”ڇو؟“

”نه ڇا اهو سڀ ٿيڪ آهي؟“
”ٿيڪ نه هوندي پر وڏ نه آهي.“
”توئي نه چيو ته هي دل ڏاڍي بي ايمان آهي. پوءِ
دل جي بي ايمالي پري نه چئي؟“
”مولڪي خبر ڪونه هئي ته تون اکرن ۾ اڪندو

۱۱
۲. زلدي پيدا ڪري سگهندو آهي.

(۳)

ڌرتي سڄي چو طرف ڦرندي رهي .
مڊهر ۽ مان باڪل گهرا پئجي وياسين . مگر مان
هڪ ڳالهه کان خبردار هيس . لندي هوندي پئي آئي
مولڪي هڪ سبق سيکاري ڇڏيو هو ۽ رڳو نه رستريءَ
لاءِ سٽيپٽو ٿي سڀ ڪجهه آهي . جنهن ڏينهن ڪان اهو
لاس ٿي وڃيٿو تنهن ڏينهن کان هن وٽ ڪجهه به
نٿو رهي .

مگر هڪ ڳالهه مون پنهنجي پاڻ ڄاڻي ٿي نه رستريءَ
جي مضبوط چرٿر اڳيان پرش جي ڪمزور چرٿر جي ڪا
معنيٰ ڪولهي .

مڊهر سان مان ايتري نه گهري ٿي ويئي هيس جو
ڇڏهن هو ٻاهر ويو ۽ اٿان وڃي دل جي ٿرڻ جو خط
لکيائين ، تڏهن خط رستي پاڻ اڀري ڇڏيو مالس هونءِ
پهرين ته پڪو خيال ڪيو هئم ، ته کيس جواب ڪا
ڏينديس . ڇو ته ڄاڻي ٿي ته جي ڳالهه ڪاندي نه ڪٿان
جي به نه رهنديس . پاڻو ته اصل چيئرو نه ڇڏيندو پر
پوءِ ماستر جي گهڻي زور ڪرڻ تي کيس جواب ڏيئي
ڇڏيو . ڏسم ۽ ڏبندي رهيس . ۽ انهن خطن ۾ ئي
اسان هڪ ٻئي کي اڀري ڇڏيو سين . هن چيو ته هو ڪرشن
ٿيندو ۽ مون چيو ته مان رڌا .

هڪ ڏينهن ڇڏهن هن بئريءَ جي دردي آلاب

راڳ تي نه مان نڌا هئس مگر نڌهن به ڪنهن اطوائف
 جي ڪٺور وڃي راڳ ٻڌڻ پر ڪڇ سڪوڇ ٿيڻ لڳو. پر
 پوءِ ماستر جي زور ڪرڻ تي ساڻس هلڻ لاءِ تيار ٿي
 ويس. اتي پهچي هن پنهنجي دوست کي ٻڌايو ته مان
 شهر جي رٽائرڊ ريلوي ڪلارڪ جي ڌيءَ هيس. پوءِ
 هن اڪائونٽ ۾ روينل موهن جي مونساف واقفيت ڪرائي.
 موهن مٿس پذيرائي ڪئي هئي. ٻي ڀيري سٺان ٻي حد
 پر پوءِ هئس. وڃائي به خوب چاڻڊو هئو. سندس
 چوڻ هئو ته ٻي ڀيري سڪڻ کالپو هئجي سر مان ميناج
 اڪري وڃي هئو. چيائين: ڇو ته ٻي ڀيري ٻڌايائو.
 پر ماستر چيس: ادا ٿي ڏئي، اڄ نه. هن ماستر
 جو چوڻ اڃا آڻي اسان کي ”امر جولي“ پڪڙڻ جو ڪم
 ٻڌايو.

”امر هئس پر پوءِ ڪي شڪتي،

امر هئس پر پوءِ ڪا ڪا

هڏهن ٻاهر آياسين نڌهن ماستر پهچو، ”ڪيئن
 لرملا..... موهن ڪيئن لڳي؟“

سندس سوال ٻڌي مان دلڪ رهجي ويس.

”مهينو مطلب موهن جي آواز سان آهي.“

”سندس آواز ۾ جڻ ڏلڪي ٿي ڪو نه هئي.“

”اهو سڀ تنهنجي هٿ وس آهي.“

اهو ٻڌي مان تياھين دلڪ رهجي ويس.

هن مٿس چيو، ”چري، ڪلاڪار ٿي نه ڪلاڪار

هنجي ان جملي، سندس آواز ۽ هڪ جي چهاو ۾
 الائي ڪهڙو جنادو ڀريل هئو جو مدت کان سيني ۾
 سائڊيل دڪن جو درياهه، ساوڙ ۾ وهندڙ نديءَ جيان،
 منهنجي اکين مان اٿلي پيو. مون آلسن کي روڪڻ جي
 ڪوشش ڪئي مگر روڪي نه سگهيس. آسو اوسيتائين
 وهندا رهيا جيستائين مون ماستر کي پنهنجي ڪٽائي نه
 ڇڏي ٻڌائي ۽

الڪاپوءَ جو ڪجهه منهنجي گهر ۾ ٿيندو هئو سو سڀ
 اچي ماستر کي ٻڌائيندي هيس. ۽ ماستر هميشه آلت
 ۽ انساهه ڏيئي چوندو هئو ته هڪ ڏينهن اهو سڀ ڪجهه
 ويندو رهندو ۽ الڪاپوءَ جو ڪجهه رهندو ۽ تنهن کي
 ڪڏهن به دڪن جي پارچائين نه ٻوڏي.

هڪ ڏينهن پڇيائين، ”نر ملا، نون سنو ڳائي نه
 سگهندي آهين مگر ڪڏهن سنو ٻڌڻ به چاهيندي
 آهين؟“

”چاهيندي ته آهيان پر ان چاهڻ جي معنيٰ ئي
 ڪهڙي؟ نه ته گهر ۾ ريدو يا فواو آهي ۽ نه مان
 ڪنهن سنگيت منڊليءَ ۾ آهيان.“

”پوءِ اچ، راج ٻڌڻ هلنديءَ؟“

”ڪٿي؟“ مون عجب ۾ پڇيو.

”منهنجي هڪ دوست جي گهر. هنجو بت هڪ سنو
 ڳائيندڙ آهي. سندس لالو آهي منوهر. جهڙو اٿس لالو
 لهڙو اٿس سر.“

چڪڙي وڌو آهي، لڳ ڀڳ ٽين منهنجي زندگي،
ماضيءَ جي وارو منڊل ۾ نه هوندي نه منهنجو سمورو
ذيان منهنجي ماضيءَ جي زندگي طرف ڪڍي
وڃي.

(۲)

لنڊي هوندي وڏو ڀائر ڏاڍو ماريون ٿيو. ڪو نه
ڪو نه هئو جيڪو مولڪي ڀڙو ۽ جي مار کان اڇاڻي.
ڪلارڪ ڀڙو ۽ غصي اڳيان ٻاڙ ۽ اڇي آواز ڪي
ڪو نه وزن ڪو نه هئو. ڀائرسٽوش خبر ناهي ڪهڙي
حشر هي دشمنيءَ ڪارڻ ائين چاڻيندو هئو نه مان
آستوش رهاڻ. هڪ ڏينهن رواجي ڳالهه ٿي ٻئيءَ ۾
وڃڻو هڻي ڪڍائين. مان سور نه سڄي واس مگر رستي
تي رڻ ڏوڪي نه سگهيس.

اسانجي ڇوڻين الڪريءَ (ڏهين درجي) جو ماستر
هاسلند باهران ڏسڻ جو لهايف ڪهڻڪهرو ماڻهو هئو.
ان ڏينهن هو مولڪي آئمس روم ۾ وڃي هليو ۽ ڀڄڻ لڳو،
”ار ملا ... ٻڌاءِ اڄ ٽيهنجون اکيون ڇو سڄيل آهن؟ ...
اڄ ڇا اڪثر ٽيهنجون اکيون سڄيل ڇو هونديون آهن؟“
ماستر جو سوال ٻڌي مان چپ چاپ ڪنڌ هيٺ
ڪري ڪري ٿي وڃي رهيس.

هن ٻنهنجو هڪ منهنجي مٿي تي ڦيريندي، لهايف
همدردي اوع ۾ چيو، ”مولڪي نه ٻڌائيند؟“ ڇو... ڇا
مان ٽيهنجي بتا سان لاهيان؟“

آلائي ڇو منهنجي دل غم سان ڀرجي ويئي. اکين ۾
 آسڻ اچي ويا. مان جيئن دروازو بند ڪرڻ لاءِ اٿيس
 تيئن منهنجي نظر دروازي مان اندر ايندڙ ميران تي
 پئي. هن ايندي چيو، ”مونکي معاف ڪر“ ٺرملا سڄ
 اڄ تائين مان توکي سمجهي نه سگهي هيس. مون توکي
 غلط سمجهو هئو. ڀيٽ، ٻڌاء، اٺون مون لنديءَ ڀيٽ کي
 معاف نه ڪندڀن؟“

هوءَ منهنجي لڙديڪ آئي، مون هنکي ڳرائڙي
 پائي چيو، ”ان ۾ منهنجو ڪو قصور ڪونهي ميران.“
 منهنجي ماضي تي ڪجهه اهڙي آهي.

”اٺون جيڪڏهن مونکي معاف نه ڪندڀن ته
 سڄ ٻچو مونکي ڏاڍو دک ٿيندو. سوچيائين، توڙلديءَ
 ۾ ڪيترو نه سنو آهي؟ مون اهو سڀ ڄاڻندي به اوکي
 ڪئين ٽوڪون هليون. مونکي سڄ ٻچو معاف ڪر پيٽ.“

جواب ۾ مون هنجي ڪلهي تي هٿ رکي مسڪرائي
 هڪو زور ڏنو. ان زور مان هوءَ منهنجو جواب محسوس
 ڪري آهستي آهستي دروازي کان ٻاهر هلي ويئي.

هوءَ ويئي مگر مان پٿر جيان هڪ هنڌ بيٺي رهيس.
 مان زلنديءَ ۾ صرف اڳيان وڌي هيس. مگر اڳيان
 وڌندي به آئي آئي هيس جتان منهنجي اڳيان وڌڻ
 جي شروعات ٿي هئي. اڄ مونکي اهو سڀ ڪجهه ياد
 اچڻ لڳو. جيئن آسمان طرف نظر نه هڻندي به آسمان
 مان ناري نٿڻ ڪري انسان جو ڌيان ان ناري ڏانهن

مان ڪا رهي ڪٿي نه ڪا ڪٿي. مان نه سندس پاسي ۾ رهندي آهيان. مولڪي ياد آهي نه جڏهن سندس پٽيءَ کي پوليس گرفتار ڪري ويئي تڏهن پورا ئي ڏينهن هن ان جو ڪٿو به نه ڪاڏو.....

رچئيءَ کيس وچ ۾ ڪٽيندي چيو، ”مگر پوليس سندس پٽيءَ کي جو گرفتار ڪيو؟“

”نه توکي شايد خبر ڪونهي. هتي جڏهن رچيپٽ ٽاڪيلز ۾ گولڊن گان ڪن سنڌين تي مارا ڪئي ڪئي ويئي تڏهن اس پاس جا ڪيترائي سنڌي آهن گذر تي لٽي پيا. پوليس سڀيها وارن جو پاسو ڪيو. سنڌين پوليس سان نه ٽڪر ڪاڏو. مگر پوءِ جڏهن پوليس جا تعداد وڌي ويا تڏهن هر ڪو چڙو چڙو ٿي ويا. پوءِ نه پوليس لهايس ظلم ڪيو. اڏا نه هاڻ توهان کي به خبر هوندي نه. پوليس اس پاس جي ڀڃو ڪن ۾ گهري ويئي ۽ ڪيترن سنڌين کي لٽو ۽ ڪون هڻي گرفتار ڪيو ويو. لڙڻا جو پٽي به وات ويندي گرفتار ٿي ويو. مگر پوءِ ٻين جيان ئي ڏينهن ڪالو پوءِ باغيت چئي آيو. ٻين ميران.... ٻڌاء ڪهڙي استري ٿي سگهيتي جيڪا پنهنجي ليڪ ۽ ايماندار پٽيءَ کي پيار نه ڪندي هجي؟“

ميران ڪوبه جواب نه ڏنو.

پينا چيو، ”لڙڻا، اسين هاڻ هلون؟ — پر سائو بند ٿي ويئي آهي.“

سڀ اُلي ڪڍي پون ٿيون ۽ پوءِ پڪا ۽ ميران پون

ٺٺولي ڪندي چيائين، ”پر اهو سڀ توکي سمجهو، پر نه
 ايندو. تون نه، ٿينءَ چوماسي جي پرسات سمان. جا
 گهڙيءَ ۾ بوي نه گهڙيءَ ۾ نه. ٺٺوت سچ جي ۾
 گهڙي معنيٰ؟ منهنجي لاءِ وسط به سچ ۽ نه وسط
 سچ.“

”منهنجي لاءِ؟“

”منهنجي لاءِ نه اسانجي لاءِ چئو. اسان لاءِ نه وسط
 جي ڪا معنيٰ ڪونهي. اسين صرف وسنديون آهيون.“
 مگر اها نه آئي. هنجو-اهو جواب ۾-ط منهنجي پتيور نا
 ٺٺو ڪي لاڪار هئو. ڳالهه سچ جي هئي، مگر هوءَ
 پتيءَ طرف پتيءَ جي پرپر ٿي وڃي پھتي. گهڻو کلڻ
 جي عادي هوندي به ڪلي نه سگهيس، انهي خوشي

يٺا گهير ٿي چيو، ”ميران، توکي خبر آهي تون
 ڳالهائي رهي آهين؟ ڪامي. تو سمجهو؟ توکي خبر
 آهي؟ ميران ڪٿان ڪان وڃي ڪٿي پھتي آهي؟
 منهنجي خيال ۾ ٺٺو ڄا پتي-پتي جي سڀيندڙ نسبت
 ٺٺا به ويچار هوندي. سندس پٽيپٽي جي ماپ سندس
 اٺن سان ماپي ٿي سگهجي.“

هيل تائين شانت رهيل ڪاميءَ ٻاڪل همدردِي
 ۾ چيو، ”رام رام چئو پيٽ. ٺٺو ڪي جيترو سمان
 ٺٺو توهان مان ڪير به کيس ايترو ٺٺو ڄاڻي. توهان

”پر ٺر ملا“ ٻيا چيو، ”مون ٺوڪان ٺهيو ويٺو
 ٻڌيو، ٻيو ڪجهه به نه. ٻيٺن مان به نه ڪو شڪ ڪو ٻيو
 نه ٿو ٺهريڪار آهي. نه ٺوڪا سالي زندگيءَ کي ٺهر
 ويٺو رائيءَ تان ڏٺو آهي. ٻڌاءِ ٺوڪ ڇو آسان سان
 آسههه آهي؟“

”منهنجي خيال ۾ صرف اهو سبب ٿو ٿئي
 سگهيو، جتي حش، فرض ۽ جوابدارين جو مڪمل گڏيل
 احساس آهي. جتي ان احساس جي ٺوري نه ڪوت
 آهي، اتي ان سبب ٿي ٿئي جو هميشه الڊيشو آهي.“
 ميران ڪلندي چيو، ”ان ڇا ان ڳالهه کي ڪوڙي
 چوان نه پئي ۽ پئي ڇڏهن اڳتيءَ اڳيان، زندگيءَ
 جي دکن سکن ۾ پاڻي پائيواري ٿيڻ جو قسم کائيندا آهن،
 ٺڏهن منهنجي دلين ۾ زندگي ۾ هر طرح ساڻ ڏيڻ
 جو احساس رهندو آهي؟“

”نه. اهو سچ آهي مگر اهو سچ اُمر سچ نه آهي.“
 راجي چيو، ”منهنجي چوڻ مان راتين ٺو لڳي نه
 اهو سچ هوندي به ڪن گهڙين ۽ ٻين چي سچ آهي.“
 مان غلط بهي دور ڪرڻ لاءِ جواب ڏيان ٿي ڏيان،
 اٽڪان اڳ ميران چئي ڏنو، ”ٺر ملا، ٺوڪ ٻلي مان سچ
 کي ڪن گهڙين ۽ ٻين جو سچ سمجهه. مگر آسان لاءِ نه.
 اهو هر گهڙيءَ جو سچ آهي. ۽ جيئن نه هر گهڙي هميشه
 قائم آهي اڪري آسان لاءِ اهو امر سچ آهي.“ هڪ
 اهو وسندڙ برسات ڏانهن لهاري، اُهو ڏيئي

”۽ ٺهندجو ويچار؟“

”مان اوهان سڀني سان سهمت ٺاهيان.“

ڪاوي ۽ لال رنگ ملائڻ سان چور رنگ ٺهندو آهي ۽
منهنجي جواب ٻڌڻ سان سڀني جي چهر تي اُن رنگ
جي چاپ لڳي ويئي. پر اُن ۾ مولڪي ڪا خوشي نه
ٿي. ساهڙين جا گلابي مڪڙا، پهرين پيلي ڪمڻ جي پيلين
پٺڙين جيان پيلا ۽ پوءِ پيل جي سون پٽن جيان ساوا
ٿي ويا. مولڪي دک ٿي ٿيو. ۽ منهنجي اُن احساس
کي محسوس ڪري رچي ۽ پاڻ ئي مڪمل طرح غالب
ٿي وئي. ”ٺهندجي معنيٰ نه ٿو ٿئي. پٽي-پٽي ۽ جي
سڀنڌ کي اُٿو ٿئي سمجهين؟“

”سمجهندي نه ڪيئن“ ميران کيس سر وٺائيندي چيو،

”ان ڳالهه کي سمجهڻ لاءِ جنهن احساس جي ضرورت
آهي اُن کي هن پنهنجي زندگيءَ ۾ ڪڏهن محسوس ٿي
ڪئي ڪيو آهي.“

مولڪي سخت چوٽ پهتي.

ٻيس خبر آهي ته دليا ۾ جن جن استرين سڃه ڪي اڀايو
 آهي، صرف ٽن ئي استري سومان ۽ لاري مر يادا جو
 سندس سڃاڻو ٻجه ٻاهه ڪندڙ (Destructive) بڻائي
 ڪيس ڦاسائڻ لاه جيڪي استري - من وڃيا ڪ
 لهن سڀني کي هوءَ لاکامياب بڻائيندي، زلديءَ جي
 اجراهه تي اڳتي ۽ صرف اڳتي وڌندي ٿي رهي.
 ڪابه استري هنجي زلديءَ مان گهڻو ڪجهه پرائي
 سگهي ٿي.

شرف چندر جون راجاڪشميون ۽ اڇلائون نه السائي
 زلديءَ جي هر موڙ تي، اکين ۾ اٽڪ ڪهاڻيون ڪٽي بينيون
 آهن، مگر انهن جي ٻولي سمجهندو آهو، جيڪو هنن کي
 ويجهرائي ۽ لان ڏسندو. موهن ڪاپنا جي هن رچنا مان
 ٻڌو ٿي ظاهر آهي ته هن انهن جي ٻولي سمجهي آهي.
 موهن ڪاپنا جي باري ۾ ايترو لکڻ باڪل ضروري
 نٿو سمجهان ته هو ڪنهن به وشي تي رايو لکندو ٿڌهن
 هي، جڏهن هنکي ان وشي جو اولهو اڀياس ۽ پوري
 باق هوندي آهي. دل کي دل سان ڪهڙي راه
 مندي آهي، سڀن وديا، السائي ڌرم، ۽ روحانيت،
 سڄوون دلچسپ وشيون آهن. پنهنجي ليڪن - ڪلا ۾
 سائوي رنگ، پري هن ”لڪن“ ۾ انهن وشين جو لهايت
 بصورت اظهار ڪيو آهي.
 اميد ته توهان کي اتفاق نه ٿيندو.
 ونگر - ۴، ۶-۱۱-۱۹۵۴ع.

ديال آهو جا

ساليا لوجندو
هندستان کان ٻاهر
۷-۰-۰۰ روپيا

ڀارت پبلڪيشن

ساليا لوجندو
هندستان اندر
۵-۰-۰۰ روپيا

(سنڌي اصلوڪا لاول ڇپائيندڙ ماهرار رسالو)

سمپادڪ: ديال آهوجا

[۱] نومبر - ڊسمبر ۱۹۵۴ع [ٻيڻ ۳]

ڀارم پبلڪيشن جي ٽين ڀيرو اوهالتي هٿن ۾ آهي. ڏهن ڀر ڏيڻ بيشڪ ڪئي اٿم، مگر جو ڪجهه ڏلو اٿم، انهي ضرورت اٿم، جو نه ڇو سالڏي رکيل ڀارم ٻيڻ ڇڏي آهي.

سنڌي ساهت جي ننڍي ۾ ننڍي لاول لوڻس موهن ڪلپنا، هن لاول ۾ استوڻ طرف مودن جا نو مختلف چرتر پيش ڪيا آهن. ڪو هنجي آتما جو پوڄاري آهي، ڪو روپ جو، ڪو جسر جو. ڪنهنجي لاءِ هو ڏيوي آهي نه ڪنهنجي لاءِ داسي، ڪو هنڪي سر جو لاج نه ڪو ٻيون جي خاکه سمان سمجهي ٿو. ڪوئي هنڪي وڪيل ڇڏي ڇو ٿو سمجهي نه ڪوئي خريد ڪري پيسو ڪمال جي - وغيره.

مگر نانڪا جائي ٿي نه استريءَ لاءِ ستيهڻوئي سب ڪجهه آهي. جنهن ڏينهن ڪيان وٺس اهو ٿورو هي، تنهن ڏينهن کان هن وقت ڪجهه نه ٿورو هي. ۽ ساهت ۾ اهو نه جائي ٿي نه استريءَ جي ٻنهي چرتر اڳيان ڀرڻ هي ڪمزور چرتر جي ڪا معي ڪولي.

لنگ

(اصلو ڪو ناول)

ليکڪ:

موهن ڪلپنا

قيمت ڏيڍ روپيه

پارٽ پبليڪيشن

بلاڪ ۱۳۸۶

ڪئمپ نمبر ۴ ڪامرائ

آواره بلسبت

موهن ڪلھنا جي ٻهراڻ لاول ”آواره“ ٿي اڀياس
ڪلا جي خيال کان جيڪا آلودگي آئي اتي هن دل
کولي مرحبا ڪئي. ليڪه کي جو به صلاح ۾ ڏٺو
ويو امان جو ڪجهه هن واجب سمجهو، موهن دل جي
سچائيءَ سان سوچڪار ڪيو، باقي جيڪي ضرورت نه
سمجهيائين، تنهنڪي شڪر نه چئي واپس ڪيائين.

آدرش وادي آلودگي جي آلودگي خرد سندن ئي
آدرش وادي آلودگي هئي.

ڪنهن چيس: تنهنجي لاول سماج جو ڪارو منهن
ڪيو آهي. ڪنهن چيس: سڀ سچ آهي، مگر انجو
پدرشن ٿي نه گهرجي. ڪنهن چيس: پادر ريشمي رومال
۾ هڻين ها ته بهتر ٿئي ها. ڪنهن نه ائين به چيس:
لاول ۾ برابر به پاسا آهن. مگر اولداھو ٻاسو جيترو اولداھو
آهي اولرو روشن ٻاسو روشن نه آهي. تون غدار آھين.
مگر باقي توجيڙن ليڪن کي ڪيئن همٿايو ويٺو.

۽ ليڪه چيو: دوست مولڪي ڪار نه ڏي. هڪ
دفعو تون وڌ ٻار ٿي ڪان وٺي جوڙي ۽ جوڙي جي
جيٽوڙي ڪان وٺي ڪند جي ڏيرون تائين ڦليل السالي
ڏند ٿي ڪي وڃي پرائي ٿان ڏس. هيڪڙهن سوکي
ٽپ ٽپ ٿي، ڏند ٿي ۽ جو اهو سچ، جو مون آواره ۾
ڏٺو آهي، لهر نه لهي، نه لوڪي ڪس آهي تنهنجي
آدرش وادي، تون پوءِ مولڪي پٿر سان سنگار
ڪيو.

لگن

(اصلو کو ناول)

لیکے:

موهن کلپنا

قیمت ڈیڑ روپیہ

پارٹ پبلیکیشن

بلاک ۱۳۸۶

کٹمپ نمبر ۴ کاماٹ

آواره بيمبست

موهن ڪلهيا جي پهرين ٽول ”آواره“ ٿي ابياسر
ڪلا جي خيال کان جيڪا آلوچيا آئي اهي هن دل
کولي مرحبا ڪئي. ليڪه ڪي هو به صلاح ۾ ڏٺو
ويو امان جو ڪجهه هن واجب سمجهيو، سو هن دل ۾
سچائيءَ سان سوچڪار ڪيو: باقي جنهنجي ضرورت نه
سمجهيائين، تنهنڪي شڪر نه چئي واپس ڪيائين.

آدرش وادي آلوچڪن جي آلوچيا خود سندن ئي
آدرش وادي آلوچيا هئي.

ڪنهن چيس: تنهنجي ٽول سماج جو ڪارو مينهن
ڪيو آهي. ڪنهن چيس: سڀ سچ آهي، مگر انجو
پرورش ٿيڻ نه گهرجي. ڪنهن چيس: پادر واهمي رومال
۾ هڻين ها ته بهتر ٿئي ها. ڪنهن نه ائين به چيس:
ٽول ۾ برابر به پاسا آهن. مگر اولڏاهو پاسو جهترو اولڏاهو
آهي اولرو روشن پاسو روشن نه آهي. تون غدار آهين.
خسر لاهي تون جهڙن ليڪڪن کي ڪيئن همٿايو وڃيٿو.

۽ ليڪه چيو: دوست مولڪي ٿار نه ڏي. هڪ
دفعو تون وڌياريءَ کان وٺي جوڳيءَ ۽ جوڳيءَ جي
جهوڙي کان وٺي گند جي ڏيرون تائين ڦهليل سالي
ڏنڊيءَ کي وڃي پرائيءَ تان ڏس. جيڪڏهن توکي
ٽپ نه ٿي، ڏنڊيءَ جو اهو سچو، جو مون آواره ۾
ڏٺو آهي، نظر نه لڳي، نه توکي قسم آهي تنهنجي
آڏ ۾ اڏجو، تون پورق مولڪي پٿرن سان سنگسار

سنڌي ساهت جا چونڊ بهترين اداڪا ناول

ڪتاب جو نالو

ليکڪ

قيمت

آواره

عيش جي قيمت

الذير و اجالو

الجهن

لنگن

شرڪت بابو

پڪار

جهرور

چيخ

شبنم

مظلوم

لانت

موهن ڪلپنا

سڳن آهوجا

موليٰ پرڪاش

ايم. پي

موهن ڪلپنا

ڪي برڪ ساهتڪار

ليکڪا ڪماري پوپتي

آشا مير چنداڻي

داس طالب

جواهر بنيجا

جيوت نرنگ

برڪ ساهتڪارن جي

قلم مان

ٻه روپيه

هڪ

ڏيڍ

هڪ

ڏيڍ

اٺ آڙ

اٺ آڙ

هڪ روپيه

ٻه روپيه

ڏهه آڙ

هڪ روپيه

هڪ

هڪ

ڏيڍ

ٻارهان آڙ

اڍائي روپيه

"

"

ٻه

سوا

ڏيڍ

لچمڻ سالي:

جڻ شڪر پرساد

نارائڻداس پهڙياڻي

"

"

آسانند مامتورا

ريلو گيهڙياڻي

غير جي هٿن ۾
اڏڙي وڃ ڪولج

جيون سنگرام

وڌو

پاپ پاڪيز گي

غريبن جو ورثو

شاعر

بي وفا

چئن ڪتابن کان مٿي گهرائيندڙ کان پوسٽ خرچ نه ورتو ويندو. سمورا پئسا يا الڊ وائس موڪلڻ ضروري آهي

ڀارت پبلڪيشن ڪمپني نمبر 4 ڪراچي

”راڻي ناول هاله“ جي ٻه رئين سال جو
آخري ناول

”اڏڙي وڃ ڪوٺي“

سنڌي جيوت جي لڳ ڀڳ ساليءَ جو لکيل بهترين ناول
رامي ۱- جا ڪنهن جي تصور يا آهي، ڪنهن جي ٻنهي آهي
پر سورن جي ستايل آهي، جهامن تي هرڪ هارڻ
کان پوءِ ۽ آخر ۾ لاڪامياڻي حاصل ڪرڻ بعد هوءَ
ٻڌهنجي ۴۰ سالن جي ٻڌي مڙس سان لهه لاءِ
مجهور آهي.

جهامن ۲- راميءَ جو دل گهريو محبوب سڀڻو ناهو ڪو جوان
آهي، سڪيو ستاو آهي ٽپو هوندي ۱- راميءَ
کي اڻائي نه سگهو.

سوار ۳- سورن سالن جي ڇوڙي ڏولدي نه اڙهي آهي،
جڏهاڻ وڃي آهي، ۽ ان حد تائين جي وڃي
۾ وهڻي ”ڪٽائڻ جو گهر“ بڻجي ٿي پري.

ستون ۴- سوار جي ننڍي پٽ، سالوري ڇوڙي، لاهڻ
گهير ۽ جهامن کي اڻائي لاءِ منتظر.

سعدان ۵- ڳوٺ جي وڏيري جي پٽ رحمت جي سرب
آهي. وڻيا آهي، ليڪن ڪمزور عورت آهي،
لاسيب کان پري پڇڻ لڳي چاهي.

آج ئي ئي رڳو ساليانو چنڊو پري پري روپن جا ناول
گهر وٺي حاصل ڪريو.

راڻي ناول هاله

۵۴۵ ڪا وارا بلڊڪ

ڏهه ۽ ٽيڙهه ۵۴۵

قوهان جي گهر جي سونهن ۽ هن جي شافتي
 ان ۾ آهي ته ذري گهر آهي پڙهو
 عام پائڻ جي سهوليت واسطي ٻاڪل گهٽ اگهه
 هيٺين ڪتابن جو سميت پوست خرچ سميت پندرهن
 روپين ۾ موڪلي ڏيو. گر مڪي ۽ ٻيو ٻيو ٻيو
 اڳواٽ موڪلڻ گهرجن.
 شري مد پڳوٽ گيتا ۱۸ آڌ يا ۱۸ مهاتر ڦل ۽ آري
 سميت مورتن سان.

گرو لالڪ صاحب جن جي جنر ساڪي، سڪمني صاحب
 جپ صاحب، رهواس صاحب، آسادي وار، لت لير،
 (پنج مداحون گڏ) گرو ٿاڪ ڏيو جي، واهگرو رام
 صاحب جي، مري ست ڪرلار جي، دريا شاهه جي،
 اڌ بري لعل جي — نارائڻ ڪوچ، درگا چاليسا، شو
 چاليسا، هنومان چاليسا، پنتيس اڪري، پنچڙا امر لعل جا
 آرتيون سيني ڏيوناٿن جون، (ڪٿائون آري ۽ سميت)،
 ست نارائڻ سوامي ۽ جي، چنڊر ڏيونا جي، آروار ڏيونا
 جي، منگل ڏيونا جي، گهيش ڏيونا جي، شڪر
 پڳوان جي، چوماسي جي، سومر ڏيونا جي — (قصا ۽ ڪهاڻيون)
 روپ بست بهاري ۽ جو، پورن پڳت جو، راجا هرشچندر
 جو، الجناد پوري پون ڪمار، راجا لال راڻي ڏميتي، گرڙ
 پراڻ (اصل وڏيون ڪٿائون) — گيارس مهاتر، ويساڪ مهاتر
 مانگه مهاتر، ڪارڪتا مهاتر، پرشوتر مهاتر، — ولاس، گرو
 لالڪ ولاس، ساوٿري ولاس، ڪرشن ولاس، دروپتي ولاس،
 ميران ولاس، برج ولاس — شبد — سنڌ ڌري ۽ جا ٿي پاڳه.
 پرياتي شبد ۽ سامي ۽ جا ساوڪ.

نوٽ: ڪي به الڳ ڪتاب موڪلي سگهيا. لکڙهه ڪريو.
 ڀارت اسٽور ڪئمپ ڪليپاڻ (بمبئي)

”ادب زندگيءَ جي زلشن کي سداري ٿو! —

اسان انهن زلشن ۾ خوبصورت گل ٻوٽي ۽
ڪتابن جا خوبصورت گلدستا پس ڪريون ٿا! —

گوو-نگونٽا ۾ گوري جلدِي .....

سرستان جي ڀر ۾، ويڙن ۾ ڪٽي، گهوڙا گهٽ ۾
جلندڙ گوريءَ جي عجيب ڪهاڻي. گوري گهوڙا گهٽ ۾
جلی رهي آهي ۽ هيءُ ڳائي ٿو، ”پرست ڪرين جي،
پرست او سڃي!“

ڪرشن چندر جي ڪهاڻين جو خوبصورت گلدستو
قیمت ۰-۱۲-۱

.... بک ....

خوبصورت ماڻه لاروي، جتي بجلي ٽرامن ذريعي
سڄي ڏانهن مسافري ڪئي ويندي آهي، اتي بندرگاهه
کان مارڪيٽ تائين گهمندڙ، مضمون لويس، ڊاڪٽر
جي اڌ وري مصنف ۽ شديد بک جي عجيب ڪهاڻي.
قیمت ۰-۱۰-۱

— مان انتظار ڪندس —

هميشي جي ڪرائورڊ مارڪيٽ لڳ، ڪاغذي گل
وڪندڙ، هندستاني نوجوان جي، ڪاغذي گل وڪندڙ
چيني چوڪريءَ سان محبت کي، ڪرشن چندر هن
ڪهاڻيءَ ۾ لاءائي ٻڌائي ڇڏيو آهي.

[بها به اليڪ ڪتاب — ڪارڊ لکي لسٽ مشف ڪهراڻو]

سڀني ڪتاب گهر،

۱- پيلائي لڳ، هميشي-۱۶.

An indispensable book
for First Year Arts students

Landmarks
in
Indian Administration

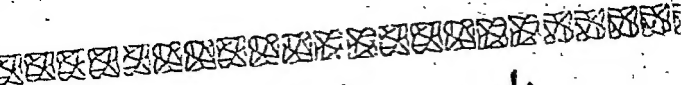
by
MUKHI & RAJPAL

PRICE Rs 25 only

Available at all leading Bookshops.

**PAGODA
PUBLICATIONS**

17, Exchange Street,
FORT, BOMBAY

پارٽ پبليڪيشن

93

87

[سنڌي اصولو ڪا ناول ڇپائيندڙ رسالو]

سنڌي ساهت ۾ اصولو ڪن ناولن جي ڪوت ڏسي
ت پبليڪيشن طرفان سنڌي اصولو ڪن ناولن ڇپائڻ
فيصلو ڪيو ويو آهي. سال ۾ ڀيٽ ۾ پستڪ سميت
ل اٺن روپين جا ناول ڏنا ويندا.

پـ

ساليانو چند و صرف ڀڄ رڀا.

ولا ڏت لاء ست روپيا

سال جو ڀرو گرام

عيش جي قيمت ليڪ: سڳن آهوجا

۱۰۴ صفحا

سندر گيت اپ قيمت ۱۰۰۰

آواره

ڀيٽ ۾ پستڪ ليڪ: دوهن ڪلپنا

۱۸۴ صفحا

ڀڪو جلد قيمت ۲۰۰۰

لڳن

ليڪ: دوهن ڪلپنا

۱۵۰ صفحا

بھترين ڪور قيمت ۱-۸-۰

بد صورت

ليڪ: گوپ گولاڻي

۱۰۰ صفحا

آر لگو ڪور قيمت ۱۰۰۰

اڃا به ناول ڀيا جي توهان کي گهر ويني ملندا.

پنهنجو چندو اڄ ئي موڪلي مٿيان ڪتاب حاصل ڪريو.

پارٽ پبليڪيشن

ڪلياڻ ڪمپ ۴. (ڀمبي)

